

ЛЪЧЕЗАР ПЕРЧЕКЛИЙСКИ

АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕЛИК

ОТ

1844 ГОДИНА

ТЕКСТ И ИЗСЛЕДВАНЕ

ЛЪЧЕЗАР ПЕРЧЕКЛИЙСКИ . АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕЛИК ОТ 1844 ГОДИНА

ЛЪЧЕЗАР ПЕРЧЕКЛИЙСКИ

**АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕНИК
ОТ
1844 ГОДИНА**

ТЕКСТ И ИЗСЛЕДВАНЕ

СОФИЯ, БОЛИД-ИНС, 2013

БИБЛИОТЕКА „ЧЕТВЪРТ ХИЛЯДОЛЕТИЕ

ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“

№ 3

ИЗДАНИЕТО Е ФИНАНСИРАНО
ПО ПРОЕКТ НА ФОНД „**НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ**“
КЪМ МИНИСТЕРСТВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕТО, МЛАДЕЖТА И НАУКАТА
И С ДОПЪЛНИТЕЛНАТА ПОДКРЕПА
ОТ **ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО И ОБЩИНА ПЛЕВЕН**

Редактор:

Маргарет Димитрова

АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕНИК ОТ 1844 ГОДИНА. ТЕКСТ И ИЗСЛЕДВАНЕ

©Автор: Лъчезар Перчеклийски

©Фотографии: Димитър Пеев

©Художествено оформление на корицата: Румен Дешев

©Болид-инс

ISBN 978-954-394-110-0

Всички права са запазени. Всяко разпространение извън Закона за авторското право и сродните му права, както и размножаване, микрофилмиране и преработка в различни системи не е разрешено без писменото съгласие на издателството и автора.

ЛЪЧЕЗАР ПЕРЧЕКЛИЙСКИ

**АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕНИК
ОТ
1844 ГОДИНА**

Ахтаровият царственик от 1844 г. се издава в рамките на националния научен проект „Четвърт хилядолетие *История славянобългарска*” (1762 – 2012)”, финансиран от Фонд „Научни изследвания” към Министерството на образованието, младежта и науката под № ВУ-ОХН 306/07. Благодарен съм на Фонд „Научни изследвания”, както и на Община Велико Търново и Община Плевен за финансовата подкрепа на изданието.

С тези кратки уводни думи бих искал да изкажа своята благодарност и на други институции и хора, които допринесоха за публикацията на ръкописа.

Благодаря на ръководството на Църковно-историческия и архивен институт, София, в лицето на неговия директор Христо Темелски, за предоставената възможност да публикувам текста на Ахтаровия царственик от 1844 г.

Аёääāī ääđū на проф. Надежда Драгова и на проф. Иван Добрев за съветите и идеите, с които насочвах моето изследване, като с това помогнаха за прецизирането на постигнатите научни резултати.

Благодарен съм и на проф. Даринка Караджова – ръководител на проекта „Четвърт хилядолетие *История славянобългарска*” (1762 – 2012)”, за предоставената ми възможност да ползвам фонда на новосъздадената библиотека и архив в Югозападния университет „Неофит Рилски“, съдържащ над 50 копия (на електронен и хартиен носител) на ръкописи, преписи и преправки на Паисиевата „История славянобългарска” и на вече съществуващи издания на преписи. Така работата ми с писмените паметници беше съвършено улеснена.

Изказвам своята признателност и на редакторката на изданието – доц. Маргарет Димитрова, за корекциите и съветите, с които помогна за подобряване както на изследването, така и на наборното издание.

Накрая искам да благодаря и на издателите от „Болид-инс”, София, за коректното сътрудничество.

Лъчезар Перчеклийски

СЪДЪРЖАНИЕ

Списък на съкращенията в изследването	6
АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕНИК. ИЗСЛЕДВАНЕ	13
Увод	14
<i>Първа част:</i> Описание на Ахтаровия царственик	18
<i>Втора част:</i> Мястото на Ахтаровия царственик сред преписите от групата на Рилската сглоба	25
<i>Трета част:</i> Графично-езикова характеристика на Ахтаровия царственик	58
Заключение	77
АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕНИК. ТЕКСТ	79
Принципи на наборното издание	80
Ахтаров царственик (Наборно издание)	82
Кратък речник на непознати архаични и заети форми	156
Библиография	161
Приложение	167

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА В ИЗСЛЕДВАНЕТО

I. Съкращения на писмените паметници в изследването:

1. Преписи от *групата на втория Софрониев препис* на Паисиевата История от 1781 г. (Софрониев учебников вариант):

Втр. котл. – Втори котленски препис (Втори Софрониев препис) от 1781 г. Ръкописът е създаден в Котел от поп Стойко Владиславов (известен от по-късно време като Софроний Врачански) като учебник по „История славянобългарска“ за нуждите на своето частно училище (Драгова 2012: 18 и Драгова 2012а: 41). Книгата е отлично запазена и съдържа 102 листа (хартия – 130 x 190). Почеркът е полууставен, като главите и подзаглавията са изписани с червено мастило. Езикът е по-народен в сравнение с Първия Софрониев (котленски) препис. Днес ръкописът се съхранява в Библиотеката на Румънската академия в Букурещ под № 438. Писменият паметник е публикуван в съпоставка с Първи котленски препис (вж. Романски 1938).

Кован. – Кованлъшки препис от 1783 г. Ръкописът е създаден в с. Кованлък (днес Пчелище), Търновско, от поп Стоян и включва 132 листа (160 x 223). По съдържание Кован. съвпада с текста на Втори котленски препис. Днес писменият паметник се съхранява в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София под № 369 (Цонев 1910: 412). Данни за ръкописа се споменават в работата на Стоянов (1962: 568–569).

Елен. – Еленски препис от 1784 г. Както посочва наименованието на ръкописа, той е създаден в Елена от Дойно Граматик. Книгата е отлично запазена и включва 112 листа (150 x 200). В сравнение с Втори котленски препис Елен. съдържа някои пропуски и добавки, напр. песента за Крум и Никифор и песента за спасяването на княз Владимир от Косара, взети от “Razgovor ugodni naroda Slovinskoga” на далматинския поет Андрия Качич Миошич (1702

– 1760). Книгата е подвързана заедно със „Стематография“ (Вие-на, 1741 г.) на Христофор Жефарович. Андрей Робовски – син на Дойно Граматик, подарява ръкописа на възрожденеца Стоян Пенев Ахтар, като в Търново Елен. става основа за създаването на поне още 5-6 преписа на „История славянобългарска“. Днес писменият паметник се съхранява в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София под № 370 (Цонев 1910: 412–413). Данни за Елен. са представени в изследванията на Стоянов (1962: 569–570), Динеков (1963), Ангелов (1963: 127–145, 193–200), Тодоров (2003: 182, 184, 484, 908, 1114), Иванова (2000).

Прв. търн. – Първи търновски препис (Славейков А) от 1842 г. Писменият паметник е създаден от Петко Р. Славейков и Христо Драганов във Велико Търново. Книгата съдържа 77 листа (200 x 250), от които 17 са празни. Хартията е дебела и гладка, а писмото е дребен, модернизирани курсив. Ръкописът е преписан от Еленския препис, като в съдържанието му са включени всички негови допълнения. От двата предговора в „История славянобългарска“ в Прв. търн. е преписано само второто предисловие. Преди и след текста на историята са прерисувани гербове от „Стематография“ на Хр. Жефарович. На л. 4а е прерисуван образът на цар Иван Шишман от Рилската грамота (1378 г.). Днес ръкописът се съхранява в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София под № 371 (Цонев 1910: 413). Бележки за паметника дава Стоянов (1962: 584–586).

Втр. търн. – Втори търновски препис (Славейков Б) от 1842 г. Писменият паметник е създаден във Велико Търново от Петко Р. Славейков и Христо Драганов. Ръкописът е отлично запазен и съдържа 40 листа (хартия – 200 x 250), а почеркът е дребен, модернизирани курсив. Липсват двете предисловия, заглавията и подзаглавията. В текста се срещат някои езикови и правописни отлики от Първи търновски препис (Стоянов 1962). Днес ръкописната книга се съхранява в Народната библиотека „Кирил и Методий“ в София под № 372 (Цонев 1910: 414).

2. Писмени паметници от групата на третата рилска редакция на Паисиевата история от 1825 г. (Рилски царственик, сглоба, преправка):

Рил. – Рилски царственик (преправка, преработка, сглоба) от 1825 г. Ръкописът е създаден в Рилския манастир от монах Паисий Николаевич (Рилски). Книгата съдържа 88 листа (плътна и малко грапава хартия с размери 140 x 200). Писана е с едър, правилен нов полуустав (Стоянов 1962: 574). В Рил. е отразена нова, трета редакция на Паисиевия текст, в която като допълнителен извор е използвана „История во кратце о болгарском народе словенском“ (1792 г.) на Йеромонах Спиридон (Драгова 2012: 18, 19). В ръкописа двата Паисиеви предговора са обединени с този на Спиридон. Рил. получава широко разпространение и става основа за създаването на редица нови преписи. Днес писменият паметник се съхранява в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София под № 775 (Цонев 1923: 468). Паметникът е издаден от Б. Ангелов (Ангелов 1966). Рил. е разгледан и в изследванията на Стоянов (1962: 573–574), Тодоров (1982: 45–46) и др.

Поп-Йоан. – Поп-Йоанов царственик (преправка, преработка, препис) от 1830 г. Книгата е създадена от поп Йоан (името на преписвача и годината се споменават в приписка), но мястото на преписването не е известно. Ръкописът съдържа 61 листа с размери 190 x 225. Писмото е полууставно. В съдържателно и езиково отношение Поп-Йоан. е доста близък с Рил. (Стоянов 1962: 576; Тодоров 1985). Днес ръкописът се съхранява в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ под № 1113 (инв. № 1/1949). Данни за писмения паметник се споменават в изследванията на Стоянов (1962: 575–576), Тодоров (1985) и др.

Прв. змеев. – Първи змеевски царственик (преправка, преработка, препис) от 1830 г. Преписът е направен в с. Змеево (Дервент), Старозагорско, от поп Йоаникий Петкович. За този писмен паметник не се знае почти нищо. Пръв за неговото съществуване съобщава В. Н. Златарски (1899: 727, 749). Ил. Тодоров (1985: 196) допуска, че наименованията Прв. змеев. и Поп-Йоан. вероятно се отнасят за един и същи ръкопис. Преписвачът на Свищовския царственик

отбелязва, че е създал своя текст от препис, който е направен в с. Змеево. Днес Първият змеевски царственик е в неизвестност.

Стзг. – Старозагорски царственик (Първа старозагорска преправка, преработка, препис) от 1837 г. Ръкописният царственик е създаден в Стара Загора от неизвестен преписвач и съдържа 52 листа (средно дебела и грапава хартия с размери 157 x 212). Писан е с дребен, правилен полуустав. Първите листове от ръкописа са силно повредени от влага. В съдържателно отношение Стзг. е много близък с Поп-Йоан. (Тодоров 1985) или с Прв. змеев. (Стоянов 1962: 580–581), но е с онароднен език. Днес ръкописът се пази в Регионалния исторически музей в Стара Загора под № 6 Сз 108.

Григ. – Григоровичев царственик (преправка, преработка, препис) от 1839 г. (?) или малко по-късно. Паметникът вероятно е създаден в Стара Загора от неизвестен преписвач, който е автор и на Стзг. В съдържателно отношение Григ. и Стзг. са много близки, като и двата царственика имат по-онароднен език в сравнение с по-старите преписи от групата на Рилския царственик (Тодоров 1985). Писменият паметник е намерен от руския учен Виктор И. Григорович в средата на 40-те години на XIX век при неговата обиколка из земите на Балканския полуостров, след което е прибавен към архива му. Днес ръкописът се съхранява в Руската държавна библиотека в Москва под № Ф.87 (собрание Григоровича), ед. хр. 50. Части от царственика са обнародвани от П. А. Лавров (1985: 252–263). Информация за Григ. се дава и в изследванията на Стоянов 1962, Ангелов 1966 и Тодоров 1985 и др.

Фот. – Фотиновски царственик (Втора старозагорска /Фотиновска/ преправка, преработка) от 1842 г. Преписът е направен в Стара Загора от неизвестен преписвач специално за Константин Фотинов. В своите спомени П. Р. Славейков разказва, че в годините преди Освобождението ръкописът е бил негова собственост, но е изгорял при разорението на Стара Загора през 1877 г. заедно с другите му книги (Славейков 1969). Преписът е послужил като протограф при създаването на Свищовския царственик от 1842 г., а също така, заедно с Втр. търн., е в основата на Славейково-Драгановата ком-

пилация от 1842 г. Данни за паметника съобщават Стоянов (1962: 594), Тодоров (1985) и др.

Слав.-Драг. комп. – Славейково-Драганова компиляция (вторична редакция на текста, съдържащ се в преписите от групата на Рил.; търновска преправка) от 1842 г. Новата компиляция е направена във Велико Търново от Петко Р. Славейков и Христо Драганов. Основа на тази нова редакция е Прв. търн., чийто текст е обогатен с всички допълнителни части от Фот. Създадени са два ръкописа – по един за двамата автори. Драгановият екземпляр оказва сериозно влияние върху печатния „Царственик“ на Христаки Павлович, докато Славейковият вероятно изгаря при пожар в Румъния. Голяма част от текста на Слав.-Драг. комп. е запазен в Ахтаровия царственик от 1844 г. Писменият паметник е известен само от спомените на Петко Р. Славейков (Славейков 1969). Днес ръкописът е в неизвестност.

Драг. – Драганов царственик (препис, преправка) от 1842 г. Единият от създадените два екземпляра на Слав.-Драг. комп. През 1843 г. ръкописът е отнесен в Свищов и е предаден на Христаки Павлович, който го използва като основа на своя „Царственик“ (Славейков 1969). Днес преписът е в неизвестност.

Свищ. – Свищовски царственик (преправка, преработка, препис) от 1842 г. Ръкописът е създаден в Свищов от Васил Станкович по поръчка на хаджи Тончу Христович. Книгата съдържа 70 листа. Според приписка на автора Свищ. е направен по Прв. змеев. В. Златарски (1899: 727–728) смята, че за протограф на Свищ. е използван Фот., който вероятно е преписан от Прв. змеев. (= Поп-Йоан. /?/). Днес преписът се съхранява в неизвестна частна колекция. Информация за него е дадена и в изследването на М. Стоянов (1962: 586).

Ахт. – Ахтаров царственик (препис-преправка, преправка, ръкопис) от 1844 г. Ръкописът е създаден във Велико Търново от Кънчо Стоянов(ич) Бакал и Стоян Пенев Ахтар за одеския българин Спиридон Николаев Палаузов и съдържа общо 128 листа с размер 20,5 x 23,5. Заедно с текста на историята в книгата са включени мно-

жество илюстрации на славянски царе и светци, както и различни гербове на славянски и неславянски народи от „Стематография“ на Хр. Жефарович. Ахт. е единственият запазен препис от Слав.-Драг. комп., но вероятно не съдържа нейния цялостен текст, защото ръкописът е незавършен. Ръкописът е намерен през 1964 г. в Русе. Днес се съхранява в Църковно-историческия и архивен институт при Българската патриаршия в София под № 1523. Археологическо описание на паметника прави В. Пандурски (1972).

Хр.-П. Царств. – „Царственик“ на Христати Павлович от 1844 г. (пълното име на книгата е: „Царственикъ или исторія болгарская, която учи отъ гдѣ са Болгаре произишли, како са кралевствовали, како же царствовали и како царство свое погубили и подъ иго подпаднали, изъ Мавробира Латинскаго, Баронія, Іѡанна Зонаря, Буефира Французскаго, Теофана Греческаго, Светаго Евтимія Терновскаго, Светаго Димитрія Ростовскаго и другихъ летописцевъ собрана“. Издание первое. *Bolgarische Geschichte*. У Будиму. Писмены Кр. Свеучилишта Пештанскогъ, 1844. 80 с.). Книгата е издадена в Будапеща. Сериозно влияние върху изданието на Хр. Павлович оказва Драгановият препис от Слав.-Драг. комп., но в изданието авторът е използвал и други източници. Хр.-П. Царств. е изследван от В. Н. Златарски (1906) и др.

II. Други съкращения:

бел. – бележка
в. – век
вж. – виж / вижте
вм. – вместо
гр. – гръцки
дн. – днес
др. – други
заб. – забележка
книж. – книжовно
напр. – например
нар. – народно
новб. – новобългарски
обикн. – обикновено
с. – страница
срв. – сравни / сравнете
срб. – среднобългарски
стб. – старобългарски
т.е. – тоест
т.нар. – така наречен
т.н. – така нататък
тур. – турски
цсл. – църковнославянски

АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕНИК

ИЗСЛЕДВАНЕ

УВОД

В края на XVIII и началото на XIX век наред с многобройните преписи на Паисиевата „История славянобългарска” се появяват и т.нар. нейни *преправки*, които обикновено са компилация от Паисиевото произведение (често с разместване или изпускане на отделни глави) и други исторически източници, някои от тях – с легендарно съдържание. Термините *преправка*, *сглоба* и *преработка* са утвърдени в научната литература от авторите, които досега са се занимавали с този въпрос. В тази работа посочените названия се използват по традиция, за да се избегне тавтологията. Колективът към научния проект „Четвърт хилядолетие *История славянобългарска*”, по предложение на проф. Надежда Драгова, се обедини около термина *царственик*, тъй като разглежданите произведения не са *преправки* на Паисиевата история, а по-скоро са нови компилативни истории (със свое значение и функции), в които е включена и голяма част от текста на „История славянобългарска” (Драгова 2012: 18).

Специални или по-обща изследвания върху *преправките* са правили Н. Начов (1894), В. Златарски (1899), А. Стоилов (1912), Б. Ангелов (1966), Ил. Тодоров (1985) и др. Най-ранните познати *преработки* са Поп-Пунчовата, поместена в неговия сборник от 1796 г.; Рилската от 1825 г., представляваща *сглоба* от Паисиевата история и тази на отец Спиридон (1792 г.); и Габровската от 1833 г., която „представлява до известна степен отделна редакция на *преправките* на *История славянобългарска*” (Ангелов 1966: 67).

Най-голямо разпространение през Възраждането има Рилският *царственик*, писан от Паисий Рилски. В продължение на около 30-40 години той (заедно със същинските преписи на Историята) се радва на широка популярност сред българския народ. Тази *сглоба* е преписвана и разпространявана главно в Източна България, около Стара планина и Средна гора. Б. Ангелов изразява предположението, че е възможно редакцията да е направена десетина години по-рано от времето, когато е създаден нейният рилски препис (Пак там, с. 39). Дори и да е вярно, това не е доказано и затова условно в тази работа ще се приеме, че компилацията в този ръкопис е творческо дело на Паисий Николаевич (както вероятно е истинското име на рилския монах).

В края на 30-те години на XIX в. в Стара Загора или в селата около този град е извършено осъвременяване на езика на преправката. Такъв е например езикът в Старозагорската преработка от 1837 г. и в Григоровичевата от 1839 г.¹

С осъвременен език е и един царственик, който е създаден през 1844 г. в Търново. Ръкописът е известен в науката под наименованията „Ахтаров препис-преправка“ (вж. Пандурски 1972: 56–63) или „препис-преправка на Кънчо Стоянов(ич)“ (вж. Маждракова-Чавдарова 1985: 82; Тодоров 2003: 155; Радев 2012: 83). Това са имената на двамата автори на книгата – Кънчо Стоянович Бакал, който преписва по-голямата част от текста на Историята, и Стоян Пенювич Ахтар², който преписва последните две глави и рисува множеството илюстрации в паметника. След появата на ръкописа близо 120 години неговият път в историята се губи. Незнайно как преправката се озовава в Русе. Предполага се, че в крайдунавския град ръкописът е занесен от пребивавалия там известно време Христо Драганов (Стефанов 2009), който заедно с П. Р. Славейков е автор на поне два сигурни преписа на Историята на първия български възрожденец. Вероятността се усилва и от факта, че двамата са се познавали лично със Стоян Ахтар, който е бил личен приятел на Славейковия баща. Именно от търговеца Славейков се сдобива с препис на “История славянобългарска” (Еленския от 1784 г.). За сътрудничеството между Стоян Пенювич, П. Р. Славейков и Хр. Драганов свидетелства и фактът, че Ахтар, който е бил добър зограф, има дял в илюстративното оформяне на двата Славейкови преписа – той рисува няколко герба от „Стематогрфия“ (Виена, 1741) на Хр. Жефарович и изображение на цар Иван Шишман от печата на рилската му грамота. През 1964 г. при почистването на тавана на Русенската митрополия ръкописът отново излиза на бял свят. В същата година по официален път преправката е предадена на Църковния музей при Светия синод в София (дн. Църковно-исторически и архивен институт), където се съхранява под инв. № 1523.

Първите научни съобщения за Ахтаровия царственик от 1844 г. са на В. Пандурски – директор на Църковно-историческия и архивен институт във времето, когато е открит ръкописът, и на Й. Аронов. В статии, посветени на Църковния музей в София, те правят кратки съобщения

1 Б. Ангелов смята, че Старозагорската и Григоровичевата преправка са дело на един и същи книжовник (вж. Ангелов 1966: 72).

2 За живота и делото на Стоян Пенювич Ахтар вж. Маждракова 1985.

ния, в които дават обща информация за ръкописа (Пандурски 1965, 1968 и 1978; Аронов 1969). Подробно археографско описание на паметника прави отново В. Пандурски в статията “Нов търновски препис-преправка на Паисиевата „История славеноболгарская“ от 1844 г., съхраняван в Църковния историко-археологически музей в София” (Пандурски 1972). Авторът смята, че ръкописът е направен за одеския българин Спиридон Николаев Палаузов (с. 58–59). В своя анализ Пандурски доказва, че Ахтаровата преправка е създадена въз основа на Рилската сглоба, но не е пълно нейно копие, тъй като в ръкописа има известни промени (съкращения и размествания на глави) и добавки (новите части са заимствани главно от Еленския препис от 1784 г.). Важен извод в работата е, че образите на българските и сръбските крале и светии, както и гербовете на славянските и неславянските народи, взети от „Стематография“ (1741 г.), са обединени с Историята, за да подсилят още повече (в сравнение с Рилската сглоба) ефекта от съдържанието, в което се показва “славното минало на българския народ и неговите вождове и се издига престижът на славянските народи” (Пак там, с. 61).

Ръкописът е споменат още веднъж през 1985 г. в монографията на О. Маждракова-Чавдарова “Възрожденецът Стефан Пенев Ахтар” (1985). В нея авторката споменава само, че “Ахтар участва пряко или съдейства за появата на шест нови преписа на *История славянобългарска* в разстояние на три години” (Маждракова-Чавдарова 1985: 81). Това са Първи търновски (Славейков А) от 1842 г., Втори търновски (Славейков Б) от 1842 г., Драганов препис от 1842 г. (сглоба от Еленския препис на “История славянобългарска” и Фотиновската преправка), Ахтаров препис от 1842–45, *препис на учителя Кънчо Стоянович от 1844 г.* и препис на Тодор Шишков от 1845 г.

За последен път преправката се споменава в статията на П. Стефанов “Отец Пантелеймон Хилендарец и неговият принос към Българското възраждане” (Стефанов 2009). В работата, без да се споменава названието, с което ръкописът вече е известен в науката, просто се посочва, че в Русе е намерен писмен паметник, който не принадлежи към ръкописната традиция на крайдунавския град, а има търновски произход.

Въпреки тези публикации за Ахтаровата преправка около 40 години ръкописът като че ли остава встрани от паисиезнанието. Царственикът не фигурира в списъците с преписи и преправки, които правят Б.

Ст. Ангелов (1958 и 1961) и М. Стоянов (1962), тъй като по това време писменият паметник все още не е открит. В тематичния показалец на Анотирания библиографски указател (Тодоров 2003: 155) Ахтаровият паметник е попаднал в рубриката „Преписи на „История славянобългарска“, а не в рубриката „Преправки на история славянобългарска“, като е наречен „препис на Кънчо Стоянович“.

В рамките на дейностите по проекта “Четвърт хилядолетие *История славянобългарска*” този ръкопис бе избран за публикация, при което се надяваме да осветлим по-подробно още един детайл от сложната картина на процесите и събитията в обществения и културно-книжовния живот на българите по време на Възраждането.

Целта на тази книга е да се анализира и издаде този писмен паметник. За да се постигне тази обща цел, изследването е подчинено на следните по-конкретни задачи:

- да се направи археографско описание на Ахтаровата преправка, като за основа се вземат наблюденията на В. Пандурски (1972);
- да се потърси мястото на преправката сред ръкописите, които следват текста на Рилския царственик от 1825 г., и да се допълни и коригира (ако има основания за това) генеалогията на Ил. Тодоров (1985);
- да се извърши езиков анализ, като във връзка с това писменият паметник се изследва в графично, фонетично, граматично и лексикално отношение;
- да се публикува текстът на Ахтаровия царственик от 1844 г.

ОПИСАНИЕ НА АХТАРОВИЯ ЦАРСТВЕНИК

Ахтаровият царственик съдържа общо 128 листа с размер 20,5 x 23,5 см, от които не всички са номерирани. Пагинацията започва от петия лист и върви във възходящ ред, като цифрите са арабски и са записани на предната страна на листовете, горе вдясно. Номерирането върви до края на книгата. Общо пагинираните листове са 122.

Липсва твърда корица. Титулният лист не се различава от хартията във вътрешността на книгата. Върху него са записани заглавието на ръкописа, датата, денят и часът на започването или завършването му. Той е раздран отдолу и годината не се вижда (не е ясно кога е станало скъсването).

По ширината (пейзажно) на титулния лист (вж. Фиг. 2), горе, откъм съшивката, е записано:

[1844]¹ априлѣ – 20: день четвертокъ 9: сахата

Отдолу, под датата, е дадено заглавието на книгата:

*Ѧ царехъ и патриарсехъ и всего народа болгарска
Їванъ Зунаръ пиши ѡкъда изъ перва
произшли и казва като потопиль богъ стѣ
останалъ самъ Ное и 3: синове егѡ*

Следват 3 празни листа, след което на петия лист (1-ви според пагинацията)² отпред е прерисуван образът на последния български цар – Иван Шишман (Фиг. 3). Надписът под него гласи:

*ИѦАНЪ ШИШМАНЪ ВО ХрѣТА БОГА
БЛА[ГОВ]ѢРНЫ ЦАРЪ И САМОДЕ-
Р[ЖЕЦЬ ВЪС]ѢМЪ БОЛГАРОМЪ И ГРЕКОМЪ
[взѡто из грамотѣ дан]ной рѣлскомѡ манастирю въ лѣто [1370]*

1 Поради повреда на листовете отделни фрагменти от текста в ръкописа са изгубени. В квадратните скоби информацията е възстановена.

2 Нататък описанието ще следва оригиналната пагинация.

В долния ляв ъгъл страницата е скъсана, а текстът под образа (т.е. едрото писмо) е изпълнен с лигатури. Както вече беше подчертано по-горе, рисунката³ е дело на самия Стоян Пенев Ахтар. След като лично снима образа от Рилската грамота, той го изпраща на В. Априлов в Одеса, който го отлитографира и разпространява (вж. Трифонов 2006).

От л. 2 (по пагинацията) до л. 13 вкл. от „Стематография“ на Хр. Жефарович са прерисувани образите на южнославянски царе – Стефан Неманя, Давид, и светци – Стефан Мироточец, Теоктист, Наум Чудотворец, Никодим Мироточец, Анна, Елена, Савва, Методий, Ефрем, Арсений Чудотворец и Никодим (Фиг. 4).

На листовете от 14 до 19 вкл. и от двете страни са прилепени рисунки на светци и князе (Климент, Теофилакт, Владислав, Милутин IV, Стефан V Дечански, Урош VII Неманя, Милутин Мироточец, Лазар, Йоан Владимир Мироточец, Стефан Ширилянов, Максим и Стефан Рижави), изрязани от друга книга с пожълтяла хартия (Фиг. 5). По стила и почерка може да се предположи, че автор на тези изображения е отново Стоян Пенев Ахтар, а образите са прекопирани от работата на Жефарович. На всяка от тези страници има по една цифра (2:, 7: и т.н.). Вероятно числата представят поредността на листовете (или рисунките) в книгата, от която са изрязани.

Първите 20 листа не са разчертани. От 21-вия лист нататък страниците са с редове. По всяка вероятност частта с изображенията и тази, която съдържа текста на Историята, са създавани поотделно, след което са обединени и съшити в една книга (по подражание на Еленския препис, който е подвързан заедно със „Стематография“ на Жефарович).

От л. 22 нататък започва текстът на Историята. Най-отгоре е нарисувана красива заставка⁴ (Фиг. 6). Използвани са цветовете червено, черно, жълто и сиво. Във фигурата се преплитат ромбове и кръгове. Заставката е орнаментирана с листа (от двете страни) и един грозд (в средата). Под заставката се чете заглавието:

3 Образът на цар Иван Шишман е прерисуван от Стоян Ахтар още и в Първи и Втори търновски (Славейков А и Б), както и в Ахтаровия препис от 1842 г.

4 Подобна заставка има в Еленския препис от 1784 г.

ПРЕДИСЛОВІЕ ВЪ КРАТЦѢХЪ КЪ ЧИТАТЕЛЕМЪ

Буквите са изписани с червено мастило, а началото на първата дума и предлозите – с черно.

На л. 25, най-отгоре, има миниатюра, която е поставена в орнаментирана рамка (Фиг. 7). На нея са изобразени трима мъже, седнали на столове около една маса. В. Пандурски смята, че миниатюрата е рисувана от Кънчо Стоянович Бакал. Според него тя изобразява трима ученици пред маса за обучение (Пандурски 1972: 62). По начина, по който са разположени хората на картината, може да се предположи, че седналият отляво е учител (той е оцветен в червено и държи цяла книга), а другите двама са ученици (оцветени са в синьо и държат отделни листове). В миниатюрата са използвани черна, тъмносиня и червена боя.

Под картината е поставено заглавието:

*ЛѢТОПИСНІЙ ІСТОРИА СЛАВЕННО БОЛГАРОМЪ
ѿ царехъ и патриарсехъ, и ѿ всегѡ народа болгарска*

Оттук започва същинската част на Историята. Насловите, инициалите, голяма част от цифрите, авторовите пояснения и добавки в текста са написани с червено. За основното съдържание на ръкописа е използвано черно мастило.

Текстът е разделен на параграфи, като всеки отделен параграф започва с инициал в червено, със или без орнаменти.

На гърба на л. 38, по средата на книгата, историческото повествование е прекъснато и е написано следното:

*Блѣѿ ПОЧТѢННОМЪ
ГОСПОДИНЪ
ХРИСТОФОРЪ ЖЕФАРОВИЧЪ
Ілѣврѣко руссианскомѡ ѡбщемѡ зографѡ
РЕВНІТЕЛЮ ОМЪЧЕСТВА БОЛГАРСКАГО
ЛЮБИТЕЛЮ ЦРЪСТВА ІЛІРИЧЕСКАГО
за кнѣѡ ейже ѡма
ЗНАМЕНІИ или ОРЪЖІИ ІЛІРІЧЕСКІХЪ*

*изображеніе
пѣрвое*

*Павель Ненадовичъ шкѡль иногда кар-
ловачкихъ козачійнскіхъ ученікъ ѿ усѣр-
діе сіе воспісветъ*

*ИЗОБРАЖЕНІЕ
ВТОРОЕ КНИГЪ СІЮ*

*словѣснишии г: Кѣнчѡ Стоѣновичъ бакалъ
любороднѣшии г: стѣфанъ пѣнновичъ ахтаръ
ѿ тарнѡвѡ*

На лист 39^a е дописано:

*и ѿ илѣна папа андрѣѡ папа
дѡинѡвѡ имал свидѣтелства*

В първата си част текстът е взет наготово от „Стематография“ и представлява своеобразно посвещение, написано за Христофор Жефарович от карловецкия митрополит Павел Ненадович. Във втората част пък са споменати имената на авторите на този ръкопис. Преписвачът, човекът на словото, е Кънчо Стоянович Бакал, а поръчител е родолюбецът Стоян Ахтар (и двамата от Търново). ”Папа Андрея папа Дойнув” от Елена е поп Андрей Робовски – син на Дойно Граматик и добър приятел на Стоян Ахтар. Именно от него Ахтар е заемал книги и ръкописи от гр. Елена. През 1942 г. поп Андрей подарява на търговеца и някои семейни книги, сред които е и направеният от баща му Еленски препис от 1784 г., който остава следа в почти всички известни търновски преписи и преправки на “История славянобългарска” (вж. Маждракова-Чавдарова 1985: 18, 19, 43).

Имената на създателите на Ахтаровия царственик от 1844 г., както и годината на написването се потвърждават и от едно листче с размери 7 x 20 см, което е намерено вътре в самата книга. На него са изобразени 4 монети, представени и от двете страни (общо 8 образа), а също така и надпис (вж. Фиг. 1), който гласи:

(Отпред на листчето)

*Тезі банѣви намерихъ и ті
кѣпихъ имамъ гѣ пригледаи гѣ вѣ
благородие Г: Г: спїридонї вѣ поклѣ-
нѣ жѣлатель асѣ стефѣ пенювїчь ах-
тарь 1844 юнїѣ 5*

(На гърба на листчето)

*Поздравлѣва та и нашиѣ послѣдникъ
приетѣль Г: кѣнчо стоѣнѣвич
бакѣ що
припїса историѣта и не можїхми
тварде хѣбеве но например проставваитї защо немѣмі времї*

Според В. Пандурски „преписът ... е направен за г. Спиридон. Нему се изпращат и прерисуваните четири български монети. Този Спиридон е родолюбецът одески българин Спиридон Николаев Палаузов (1818 – 1872), събиращ материали по българската история...” (Пандурски 1972: 59).

На л. 40, над текста за Иван Асен, с черно мастило е изрисувана последната заставка в ръкописа (Фиг. 8). Тя не е богато декорирана, но е красива. В общия план преобладава растителната орнаментика.

Текстът на Историята продължава чак до л. 88; следват 5 празни страници и от лист 91^б до края на книгата са поместени множество гербове (илирийски, албански, бесарабски, бохемски, австрийски, босненски, български и др.) от „Стематогрфия“ (Фиг. 10).

Според насловите, отбелязани с червено в ръкописа, Ахтаровият царственик съдържа следните части⁵:

1. *Предисловіе в' кратцѣхъ к' читателемъ*, лист 22а (по пагинацията на ръкописа).
2. *Лѣтопїсїи історїа славенно болгаромъ (Ѣ царехъ и патриарсехъ, и ѡ всегѡ народа болгарска)*, л. 25а.
3. *Ѣ прародителѣ славено болгарскагѡ, и ѡ племени егѡ ѡкѣдѣ произиле извѣстнѡ естѣ*, л. 28а.

⁵ За повече подробности относно съдържанието на Ахтаровия царственик вж. също Пандурски 1972: 59, 60.

4. *Свидетелство ѿ древнихъ летопись*, л. 29а.
5. *Ѡ іліріцѣ І:гѡ кралѣ болгарска*, л. 29а.
6. *Ѡ болга кралѣ болгарскагѡ пѣтогѡ*, л. 30а.
7. *Ѡ діла шестагѡ кралѣ болгарскагѡ*, л. 30б.
8. *Ѡ перѣна седмагѡ кралѣ болгарскагѡ*, л. 30б.
9. *Ѡ константина велікагѡ, и ѡ лікініѣ мѣчителѣ*, л. 32б.
10. *Ѡ вѣкича кралѣ болгарскагѡ*, л. 34а.
11. *Ѡ георгіѣ арбанаса*, л. 76а.
12. *(Ѡ) времѣ второе разореніе болгаріи*, л. 80а.
13. *Ѡ оучителех' Славенскихъ поведѣте воспомѣнѣти потребное в' кратцѣ за стѣгѡ кирилла и мѣодіѣ въ кое време составили писмена и кнѣги на славенски ѣзыкѣ*, л. 83а.

Разбира се, не всички главни части в книгата са отбелязани като наслови (както е и в другите преписи и преработки).

В преписването на Ахтаровия царственик са взели участие двама души (Пандурски 1972: 57). Единият от тях – Кънчо Стоянович, е написал предисловието, основната част от Историята (до похода срещу Сърбия включително) и началото на последната глава от ръкописа – за славянските учители, която в Рилската преправка е веднага след частта за похода срещу Сърбия (вж. почерка във Фиг. 6, 7 и 8). Когато е стигнал до средата на първата страница на главата за славянските учители, по някаква неизвестна за нас причина, К. Стоянович е изоставил начинанието. То е било продължено от втория книжовник (вж. почерка във Фиг. 9), който е довършил главата, започната от първия преписвач, и е написал изцяло частта за времето на второто българско разорение. При съшиването на книгата последователността на двата текста е била разменена. Между текстовете от допълнителните глави са оставени празни листове, като целта вероятно е била да се допишат някои от липсващите части от Историята (Пандурски 1972: 60). Главата за времето на второто българско разорение е написана върху неразграфена хартия.

По всяка вероятност последните две части са преписани от самия Стоян Ахтар (както твърди Пандурски – 1972: 58), който е взел участие в илюстрирането на книгата, но не е изключено да са дело и на друг книжовник в по-късен етап от Възраждането.

В малката бележка към ръкописа Ахтар споменава за недостига на време при изработването на книгата. Тук могат да се допуснат две възможности:

1) За периода, с който е разполагал, К. Стоянович е успял да препише ръкописа до първата страница на главата за славянските учители и след това е предал книгата на Стоян Ахтар, който в малкото време, което му е оставало до изпращането на книгата на Спиридон Палаузов в Одеса, е довършил започнатата от Стоянович глава и е написал изцяло частта за времето на второто българско разорение.

2) Стоянович и Ахтар са изпратили недовършената книга на С. Палаузов и по-късно някой книжовник е дописал последните две части. По-вероятна изглежда първата възможност, но засега не може да се отхвърли и втората.⁶

При това положение трябва да се приеме, че датата *20 април*, поставена на титулната страница на преправката, показва началото на работата по ръкописа, а не нейния край, тъй като книгата и до днес е останала недовършена. На малкото листче, в което Ахтар се извинява за липсата на време, е отбелязана датата 5 юни. Това означава, че за преписването и илюстрирането на ръкописа двамата възрожденци са имали на разположение около 45 дни, след което е трябвало да изпратят книгата и бележката по някой заминаващ търновчанин (?), който да я занесе със себе си в Одеса.

6 Допускам, че и при двете възможности ръкописът е изпратен на С. Палаузов. Все пак не трябва да се забравя, че Ахтаровият царственик е открит в Русе, а не в Търново. Не е ясно дали ръкописът е стигнал в Одеса. Няма никакви данни и за пътя му до крайдунавския град.

МЯСТОТО НА АХТАРОВИЯ ЦАРСТВЕНИК СРЕД ПРЕПИСИТЕ ОТ ГРУПАТА НА РИЛСКАТА СГЛОБА

В най-авторитетните списъци на преписите и преправките на Паисиевата история (Ангелов 1961 и Стоянов 1962) не се дава генеалогичната връзка между отделните ръкописи.

С тази задача пръв се нагърбва Б. Ангелов (1966) в предговора към изданието на Рилската сглоба. Макар и да смята, че самият Рилски ръкопис е препис от по-ранна преправка, Ангелов доказва, че всъщност творбата на Паисий Рилски става основа за по-нататъшни преписи и преработки, “някои от които по съдържание пряко възхождат към нея” (Ангелов 1966: 50). Според него най-близки по съдържание и език до Рилския царственик са Поп-Йоановият от 1830 г. и Змеевският от 1830 г., който не е запазен. Сред другите преписи от групата на Рилския царственик Ангелов изтъква пряката връзка между Първи змеевски, от една страна, и трите Харитонови и Свищовския от 1842 г., от друга страна; между Поп-Йоановия и Първи старозагорски от 1837 г. (близостта е най-вече в съдържателно отношение); между Първи старозагорски и Григоровичевия от 1839 г.

Загатнатата от Б. Ангелов генеалогия между паметниците е доразвита и коригирана от Ил. Тодоров (1985), който към споменатите погоре ръкописи добавя още Хилендарския, Кесариевия и Панагюрския препис (вж. схемата по-долу¹). В своя труд Тодоров изразява мнението, че Рилската сглоба представлява самата редакция, а не препис от по-ранна компилация. Във връзка с това той прави и класификация според текстовите особености на “ръкописите от компилативната редакция на Паисий Рилски” (Тодоров 1985: 198). Авторът разделя паметниците на две групи:

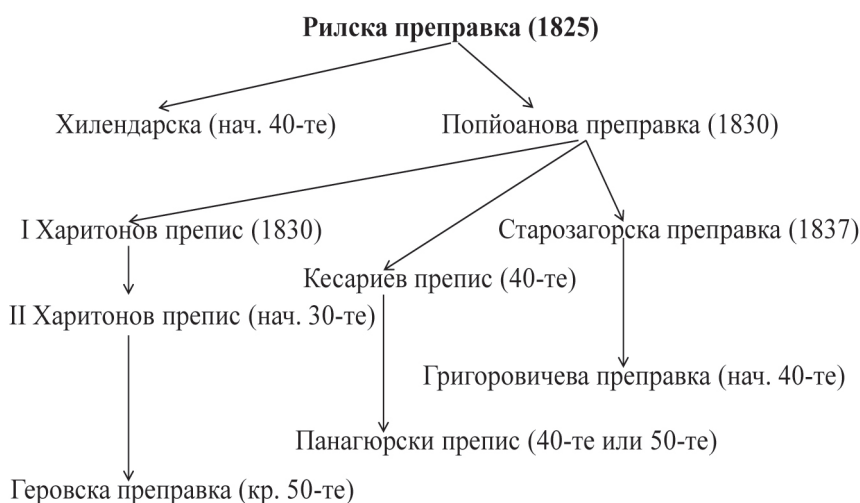
– “преписи, които не се различават съществено по език и стил от текста в преработката на Паисий Рилски”;

1 Стрелките в схемата показват близост в съдържателно или езиково отношение, а не непременно пряка генеалогична връзка между отделните преписи.

– “преписи, в които е извършено целенасочено осъвременяване на езика и стила”.

В първата група авторът включва Поп-Йоановия, двата Харитонови (подлага на съмнение съществуването на третия), Кесариевия, Панагюрския, Геровския² и Хилендарския. Към втората група са отнесени Първият старозагорски и Григоровичевият ръкопис. В своята класификация Тодоров не включва незапазените и засвидетелстваните само по библиографски справки преписи, които по съдържание се предполага, че възхождат към Рилския царственик.

Генеалогична схема на връзките между преписите от Рилската преправка (1925 г.) според Ил. Тодоров

Ахтаровият ръкопис от 1844 г. не намира място в нито една от направените досега класификации. Този царственик е твърде интересен не само по своя език и съдържание, но и по своето оформление. В най-общи линии ръкописът следва представения в много други преписи текст на Рилската преправка от 1825 г. Изследването ни няма да се спира подробно на това, кои части са взети от Историята на Спиридон и кои са по Паисий. Подобно описание е направено от Б. Ст. Ангелов в Увода към изданието на Рилската преправка (Ангелов 1966: 45). *Тук само ще*

² Тук авторът има предвид Геровия препис от кр. на 50-те или нач. на 60-те год. на XIX в., който е на съхранение в БИА в НБКМ (ф. 22, арх. ед. 622), а не Геровската преправка, която е известна още с наименованията Втора Харитонова или Чирпанска преработка от 1831 г.

бъдат изтъкнати някои особености, които отличават разглеждания ръкопис от най-старата известна преправка с това съдържание и нейните по-късни преписи:

1. Ахтаровият царственик има **уникален** (засега) предговор, който е компилация от увода в Историята на отец Спиридон и второто предисловие на Паисиевото произведение.

По-долу в таблицата се привеждат кратки образци от предислвията на пет от царствениците: Рилския (1825), Поп-Йоановия (1830), Старозагорския (1837)³, Григоровичевия (1839) и Ахтаровия (1844).

Рил.	Поп-Йоан.	Стзг.	Григ.	Ахт.
<p>Ⲙ царствіе болгарское предисловіе</p> <p>Аще комѢ слѣчит сѧ прочтати сей лѣтопись, молю вы смиренно, аще кто ѡбращеть погрѣшность в немъ или праваго писаніа противѢ, да ни хлеть. Защо не писахъ оучиты когѡ или показаты ходожество разѢма моего и полѣчити похвала. Но видѣхъ таковаго прежде бывшаго славнаго народа црѣскаго и патриаршескаго, еще же и чада аплѣскихъ в такое забвеніе и оуничженіе крайное пришедша, ѡко ни единомѢ и не токмо</p>	<p>Ⲙ царствіи болгарскомъ предисловіе</p> <p>Аще комѢ слѣчит сѧ прочтати сей лѣтопись, молю вы смиренно, аще кто ѡбращеть погрѣшность в неѣ или праваго писаніа противѢ, да ни хлеть, защо не писахъ оучити когѡ, или показаты ходожества разѢма моего, и полѣчити похвала. Но видѣхъ прежде таковаго славнаго народа, црѣскаго, и патриаршескаго, еще же и чадѣ аплѣскихъ : в такое забвеніе и оуничженіе крайное пришедша : ѡко ни единомѢ и не токмо ѡ простыхъ, но и</p>	<p>[...]</p> <p>[...] и какъ да навик-[...] противишъ на дѣшманити въ кавга, и да [...] навѣишъ и миръ да сторишъ, вишъ въ тази ка- [...] -тка Исторіа, колко файда из' ѡвилъ: василіа кесарь восточній, оучи сина си и мѢ дѢма, чѣты тази Исторіа да познаишъ члѣвѣческіа жвотъ, и тѣхното блѣгополѣч-[...] обрашани, и непостоянството на тойзи свѣтъ, и какъ падатъ голѣмити гдѣртва, и да разсѣдишъ, и да знаишъ на слити наказаніе, а на добрити мздовоздаѣніе. ѡ тези и ти са</p>	<p>Ⲙ царѣвїи болгарское предисловіе</p> <p>Ако са слѣчи нѣкомѢ да прочите тойзи лѣтопись, мола го смиренно, ако намери в' него нѣщо згрѣшено, или право неписанано, да не мамри, зашто ни го писахъ да оуча нѣкого, или да си покажа на занаата разѢма и да полѣча хвалба, ами видѣхъ испервень такава народъ, црѣски и патриаршески, и ощи чада аплѣски въ таково послѣдно забраваніе и оукореніе достигнаха, какъ ни едѣ не знай, не</p>	<p>Предисловіе в' кратцѣ к' читателемъ</p> <p>Ако се слѣчи нѣкомѢ да прочите той лѣтопись, мола го смиреннѡ ако намери въ негѡ нѣщо погрешка, или неправѡ писанѢ, да не оукорѡва и да не, ропщѣ, защо ни гѢ писахъ да оуча нѣкого, или да си покажа разѢма на хѣдожеството, за да полѣча похвала, но като видѣхъ, защо таки Аплѣски, и патриаршески чада прїишли въ забвеніе, сожалихъ се, и прїахъ много трѣдѣ, и собрахъ за народа болгарскаго, за оѣцы, прабоѣцы,</p>

3 От предговора на Старозагорския царственик са съхранени само отделни фрагменти. Текстът, извлечен тук от предисловието на останалите преправки, е съобразен със запазеното в него.

ѿ простыхъ, но и ѿ оученыхъ людей не знаютъ, и ни же поманѣет сѧ црство или патріаршество болгарское в нынѣшнемъ вѣцѣ. Того ради сожалехъ ѧ ѿ своемъ родѣ и написахъ вкратцѣ, да не до конца в забвение бѣдетъ. Сѣло потребно есть, любомѣрый читателю, аще навикнеши сихъ частѣ прочитати, ѡбогатиши сѧ разѣмомъ и не бѣдеша весма не искусенъ, и малимъ дѣтемъ и простимъ чловѣкомъ безѡвѣтенъ, егда по слѣчаю въпросити тѧ ѿ прежде бывшихъ в мѣрѣ црковнаѧ дѣанѧ и црскѧ бѣседы ... Зри колика полза ѿ исторію. Вкратце то изѣвилъ Васіліа кесарь восточный сынѣ своемѣ Львѣ Премѣдромѣ, оучитъ его и глѣтъ, рече: Исторію чти древныхъ, ѡбращеши и познаеши пременѧ жизни члѣчскѧ и ѡбращенѧ блгополѣчѣе в ней и непосто-

ѿ оученыхъ людей не знаютъ. и ни же поманѣет сѧ црство или патріаршество болгарское в нынѣшнемъ вѣцѣ : того ради сожалехъ ѧ ѿ своемъ родѣ и написахъ вкратцѣ, да не до конца в забвение бѣдетъ. Сѣло потребно есть, любомѣрый читателю, аще навикнеши сихъ частѣ прочитати, ѡбогатиши сѧ разѣмомъ и не бѣдеша весма не искусенъ, и малымъ дѣтемъ и простимъ члѣвѣкомъ без ѡвѣтенъ, егда послѣчаю вопросити тѧ, ѡ прежде бывшихъ в мѣрѣ, црковнаѡ дѣанѧ: и црскѧ бѣседы ... зри колика полза ѿ исторію. в' кратцѣ то из' ѡвилъ Васіліа кесарь восточный, сынѣ своемѣ львѣ премѣдремѣ, оучитъ его и глѣтъ. рече: исторію чти древныхъ, ѡ бращеши и познаеши пременѧ жизни члѣвѣчскѧ, и ѡбращенѧ блгополѣчѣе в' ней

варди, зашо са бжїити работи чѣдни [...] -ми бездны его, за ради оправанито на тойзи [...] ѡ промислѣ който оуправа црствата по той [...] -ато ще, раздѣлава принаса, и погубова- [...] А вамъ е потребно да знайти работи ти и [...] патріарси, и за оѣы, и за праоѣы, како [...] -ичкити родове, и ѧзыци за тѣхнѧ [...] Така и азъ вамъ написахъ поредъ [...] дѣракъ, и срамат сѧ [...]зѣмнѣ и юродѣ зашо са срам- [...] -ры цртво, като толко са цртвѣвали и [...] -чѣти по сички земли, и много пати са зимали биръ [...] римлани, и ѿ мѣдри грецы. И давалѣ им са црбите [...] дащериты си въ сопрѣжество, токмо да бы имали [...] сось цри болгарскѧ, и ѿ този славенски родѣ, най быле славны болгары, тѣе парвенъ воцарили црѣ, и парвенъ тѣе поставили патріархъ,

само ѿ просты тѣ, ами и ѿ оучены тѣ не знаютъ, и не са поманѣва нито црство или патріаршество болгарское в сегашны тѣ години, того ради возжеласѧ азъ заради своатѣ родѣ, и написахъ въ кратцѣ, да нѣ е тварде докрай забравано. ѧкой потребно любомѣдрѣй читателю, ако го прочиташъ часто щеш да станешъ сось разѣма богаты, и кагато тѧ попитатъ прости тѣ члѣвѣцы, можшъ да имъ кажшъ заради црки тѣ работы, който быле стакали из' первѣнъ по свѣта, и нищешъ са посрами. Ами кога това не знаишъ ѿ дека можшшъ да мѣ ѡговоришъ; ако не си чель тези дрѣвни лѣтописи ... Виждь в' тази касичка исторіа, колко фѧйда из' ѡвилъ: васіліа кесарь восточный, оучи сина си и мѣ дѣма, чѣты тази исторіа да познаишъ члѣвѣчскѧ животь, и тѣхно то блгополѣчно

царѣе, и патріарси, и стїи кѧкъ се живели исъ перва зашо потребное да знаите дѣанѧ ихъ каквото шо знаатъ дрѣгите народи своите праоѣы и иматъ Історіи, и всакїй кнїжнїкъ ѿ тахъ знае и сказва, и хвалѣ се съ народа си, ради това и азъ вы напѣсахъ извѣстнѡ за вашѣы родѣ четете и да разѣмеите, и да знайте зашо да не бѣдете посмеѣны и засрамени ... ѡ безѣмны и не разѣмне члѣче зашо се срамышъ да се наречешъ болгаринъ, и не си четешъ книгата шо е по твои ѧзыкъ, и не ѡговоришъ по болгарское ѡвореніе, или не се имали и болгарите црво толкова време ѿ сотворенѧ мѣра 4522: до 6996: и много пати навивали и земали данъ ѿ мѣдрите грецы, и ѿ силните рѣмланы, и царето имъ давали дщерите сы за жены, само да иматъ мѣрѣ, и

анство міра сегѡ, како и великѡа госѡдарства к паденію преклонѡют сѡ. Разсѡдиши и оувѡдиши ѡлимъ казны, а добрымъ мздѡвоздаѡніѡ. ѡ сихъ и ты блюди сѡ... И вамъ потребно есть знати дѡѡніѡ црѡмъ вашымъ и за патріарсы, оѡы, и за праѡцы ваши, како що знаютъ вси дрѡгы родѡвы и ѡзыци за нихны родъ, имеютъ історіи и хвалѡт сѡ за свой родъ и ѡзыкъ... а некои не любятъ свой ѡзыкъ, но еще хѡлетъ. Безмнѡный дѡракъ! И срамѡт сѡ да сѡ наречѡтъ болгары. ѡ неразмне и юродѡ, почто сѡ срамишь? или не са имали болгары црѡство и гдрѡство? Толикѡ црѡствовали и биле славны и чѡени по всѡ землѡ. И много са пати ѡ римлѡны и ѡ мѡдры грецы данокъ зимали. И давали имъ црѡве и кралеве свои дщери в сѡпрѡжество токмо да бы име-

и непостоѡнство міра сегѡ: како и великѡа госѡдарства к паденію преклонѡют сѡ, разсѡдиши и оувѡдѡши ѡлимъ казны: а добрымъ мздѡвоздаѡніѡ, ѡ сихъ и ты блюди сѡ... и вамъ потребно есть знати дѡѡніѡ црѡмъ вашымъ и за патріарсы, оѡы, и праѡцы ваши, како що знаютъ вси дрѡгы родѡвы и ѡзыци за нихны родъ и ѡзыкъ, имѡють історіи, и хвалѡт сѡ за свой родъ и ѡзыкъ... а некои не любятъ свой ѡзыкъ, но еще хѡлетъ. безмнѡный дѡракъ, и срамѡт сѡ да са наречѡтъ болгары: ѡ неразмне и юродѡ почто сѡ срамишь, или не са имали болгары црѡство, и гдрѡство, толикѡ црѡтѡввали, и биле славны и чѡени по всѡ землѡ: и много са пати ѡ римлѡны и ѡ мѡдрѡи грецы данокъ зимали, и давали имъ црѡювы и кралевы свои дащеры в

тѡе са парвенъ крастили, най голѡма землѡ тѡе привзели, така тѡе биле ѡ своѡтъ си родъ най силни, и первы стѡи ѡ славенски родъ про- [...] -ѡтнали, заради това иматъ болгарыте ѡ много Історіи [...] -хатлакъ, Ами ѡ какво са срамаш ты ѡ свой [...] -ѡмие; и влачиш са на чѡждѡй ѡзыкъ каквото го оставашъ ты безмне, намашъ никаква фѡйда и прокопѡца ѡ грече [...] ами и ѡ оучени ти не знаютъ, и ни са [...] -нѡва нито црѡтво нито патріаршество болгарское въ [...] -гашнитѡ години, заради това са вожелахъ азъ заради своѡтъ родъ, и написахъ въ касичко, да нѡе тварде докрай забравено, ѡакой потребно любѡмѡдрѡй читателю, ако го прочиташъ часто, ша станишь сосъ разма богатъ, и кога та питатъ проститѡ члѡци, можишь да имъ кажиш [...] цркити

обращаны, и непостоѡнство то на той свѡтъ, и какъ падѡтъ голѡмы тѡ црѡтва; и да разсѡдишь, и да знаишь на злыти наказаніе, а на добры тѡ мздѡвоздаѡніе. ѡ тези и ти са варди ... а вамъ е потребно да знайти на ваши тѡ црѡе, и патріарсы, и за оѡы, и за пра оѡы, каквото знаѡтъ сички тѡ родовѡ, и ѡзыци за тѡхнѡа род и ѡзыкъ ... а нѡкой не си обыча ѡзыка, ами юѡци хѡли, безоумный дѡракъ, и срамѡт са да са казватъ чи са болгары. ѡ неразмнѡ, и юродѡ, защо са срамишь! или не са имали болгары црѡтво, като толкѡ съ црѡтѡввали, и биле славны и прочѡти по всички ти црѡтва, и земли. и много пати са зимали биръ, ѡ римлѡны, и ѡ мѡдры грецы. И давалѡ им са црѡето, и кралеты дщеры тѡ си в сѡпрѡжество, токмо да бы имали миръ сосъ црѡ

быле най славны ѡ сѡчкѡа родъ славенски, ѡ тѡхъ первѡ се нарекли царѡе, и первѡ те имали кралеве, и патріарсы, и те са по напредъ крѡтили, ѡ дрѡгите ѡ ѡзыци, и най много землѡ те оусвоили, и така ѡ сѡчкии славенский нарѡ, най сылни, и славны, и честни биле те перво ѡ болгарский родъ просѡали славенски стѡи ... а кога оузели тѡрцы болгарію напрасно, та погѡзили, потѡпѡкали и попалѡли, цркѡви, и монастѡри, царски и, архѡереиски двѡрове, въ това време члѡците ѡ нѡжда, и ѡ страха, и ѡ ѡжаса тѡрскаѡо, бѡгали да оупазѡтъ живота си, и въ това лютѡ време изгѡбили онѡа царски історіи, и кондикѡ, архѡереиски и патриаршески и на много стѡи жѡтѡа и правила. сега нема онѡа книги лѡтописны, що сѡ биле пространно написаны, за сѡчкѡй родъ болгарскѡй, азъ много трѡдъ

<p>ли миръ съ цѣри болгарскіа. И ѿ всегѡ славенскагѡ народа най славны были болгары. Перво са ѡны воцарили, перво ѡны патріарха поставили, перво ѡни са крѣтили, най болъ земля ѡны ѡсвоили. Такѡ ѿ своего славенскагѡ народа ѡны най слыны были. И первы сѣи славенскіи ѿ болгарскіи родъ и азыкъ просіахъ. За то имеютъ болгары ѿ много Історіи свидетелство... Зато и написахъ здѣ, какѡ не са были наши болгарскій цѣрей и патріарсы и архіереи без лѣтописны книги и кондаки ... А кога оузелъ тѣрчинъ болгарскою землю, напрасно погазили и попалили цркви и монѣстры, црскіи и архіереискіи дворовѣ. Въ то время члвци ѿ страха и оужаса тѣрскагѡ бѣгали, токмо да сохранатъ животь свой. В то люто время погѣбили са ѡни історіи ... Оба-</p>	<p>сопрѣжество, токмо да бы имѣли миръ съ цѣри болгарскіа: и ѿ сего славенскагѡ народа най славны были болгары: перво са они воцарили, перво ѡны патріарха поставили, перво ѡны са крѣтили, най болъ земля ѡны ѡсвоили, такѡ ѿ своего рода славенскагѡ ѡны най слыны были: и первы сѣи славенскіи ѿ болгарскій родъ и азыкъ просіяли. зото имѣють болгары ѿ много Історіи свидетелство... зато написахъ здѣ, какѡ не са были наши болгарскій цѣрей и патріарсы, и архіерей без лѣтописны книги и кондаки ... А кога оузелъ тѣрчинъ болгарскою землю, напрасно погазили и попалили цркви, и мнѣстры, цркій и архіерейскій дворовѣ: въ то время члвци ѿ страха и оужаса тѣрскагѡ бѣгали, токмо да сохранатъ животь свой. в то люто врѣмя погѣбили са ѡни історіи ... Обаче</p>	<p>работи, които были ставали ѿ первен во [...] и ницеш са посрами. Ами кога това не зна[...] можишь да мѡ ѡговоришь; ако не си цель [...] лѣтописи, Искаш ли въ кашата си да сто- [...] -шь каквой станало по сичкити цртва, [...] -са ползовашь, чети тази Історіа, ак- [...]ишь на тойзи свѣтъ играта като нада- [...] глили голѣмити цртва, и царіето [...] показали и попали [...] -рки и дворовити архіерейски. [...] ѿ страхъ и оужасъ тѣрски, багали токмо [...] вардатъ животь та. и в тѣи люто време погѣби црки Історіи и кондаки патріаршески, и за архі- [...] болгарски. Анцакъ собрахъ ѿ мавросбира латинскагѡ, ѿ Іѡанна зѣнарѡ, ѿ бѣефіра францскагѡ, ѿ Теофана грека, ѿ сѣи Евѡнміа терновскій, ѿ сѣи димитріа ростовскій, и ѿ дрѣги Історіи все заедно</p>	<p>болгарскіа, и ѿ тойзи славенски род най были славны болгары, тѣе пенвенъ воцарили царъ, и первенъ тѣе поставили патріархъ, тѣе са первенъ крестили, най голѣма земля тѣе привзели, така тѣе были ѿ своатъ си род най слыни, и первы сѣи ѿ славенски родъ просвѣтнали, заради това иматъ болгары тѣ, ѿ много історіи свидѣтелство ... Заради това написахъ тѣка какъ ни са были нашети болгарски црѣе, и патріарси, и архіереи без лѣтописны книги, и кондаки ... А когато превзель тѣрчена болгарска та земля, тѣтакси погазили и попалили црквы тѣ, и мѣиры тѣ црки, и дворовы тѣ архіерейскы. въ това времѣ ѿ оужасъ тѣрски, багали токмо да сохранатъ животь свой, и въ това люто времѣ погѣбили са оніа црки історіи ... Анцакъ собрахъ ѿ мавросбира ла-</p>	<p>пріехъ и премного прочетохъ, и тѣрсихъ прілежно за много време но не можѣхъ дѡ намерѡ такава кнѣга печатна или рѣкописана намерѡ са амѡ по малко и рѣтко въ кратцѣ намерѣхъ еднѡ кратка історіа шо а билъ преписаль нѣкой латинѣнъ, на име мавробѣръ ѿ греческа історіа, за болгарските царе но весма въ кратцѣ, едмамъ намерѣхъ имена ихъ и кои по когѡ царсвоѡль, самъ тои писалъ какъ грецы, ѿ завистъ тѣ не писали храбрите постѣпки на царетѡ болгарски но въ кратцѣ и вопреки писали какъ тѣмъ било оугодно за да нѣ имѣ е срамота, защо ги болгары много пѣти навивали, и данъ земали ѿ тахъ и ѿ рѣмланѣте данъ земали а азъ ѿ тогѡ мавробѣра, ѿ Іѡанна зѣнарѡ, ѿ бѣефіра францскагѡ, стагѡ димитріа ростовскагѡ, и ѿ дрѣги много історіи все заедно совокопѣхъ</p>
---	--	--	---	---

ИЗСЛЕДВАНЕ И ТЕКСТ

че ѿ собирахъ ѿ Маврѣбира латинскаго, ѿ Іоанна Зѣнара, ѿ Бѣефіера францѣскаго, ѿ Ѳеофана Грека, ѿ сѣи Евѡмїа Терновскїй, ѿ сѣи Димитріа Ростовскїй, и ѿ дрѣги Історїи вса заедно совокѣпихъ любомѣдрїй чи- тателю, да пом- нишь. Конецъ предисловію.	ѿ собирахъ ѿ маврѣбира латин- скаго: ѿ іоанна зѣнаря, ѿ бѣефіера францѣскаго: ѿ Ѳеофана грека, ѿ сѣи евѡмїа терновскїй: ѿ сѣи димитріа ростовскїй: и ѿ дрѣги Історїи вса заедно совокѣпихъ. любомѣдрїй чи- тателю да помнишь. конецъ предисло- вію.	совокѣпихъ любомѣдрїй чи- тателю. Конецъ предисло- вію.	тїнскаго, ѿ іоанна зѣнаря, ѿ бѣефіера францѣскаго, ѿ Ѳеофана грека, ѿ сѣи евѡмїа тер- новскаго, ѿ сѣи димитріа ростов- скаго, и ѿ дрѣги історїи все заед- но совокѣпихъ любомѣдрїй чи- тателю. Конецъ предисловію.	любомѣдрїи чита- телю изволай да четь. Конецъ предисловіе.
---	---	---	--	--

От съпоставката се вижда, че в съдържателно и езиково отношение предговорът на Поп-Йоан. следва много точно този на Рил. от 1825 г. (малкото разлики са преди всичко от графично естество). Предисловието в двата царственика представлява компилация от двата предговора на Паисиевата история и този на Спиридоновата от 1792 г. Езикът в Григ. и Стзг. е онароднен, но текстът на предисловието повтаря съдържанието на двата по-стари ръкописа (Рил. и Поп-Йоан.). Новото в предговора на Ахт. е, че за основа на редакцията е взето *само второто* предисловие от “История славянобългарска”, а началото на текста отново повтаря отец Спиридон. Важна подробност в това отношение е, че в Първи търновски препис (Слав. А) на Паисиевата история е преписано само това второ предисловие, въпреки че в Еленския препис, по който е направен Слав. А, се съдържат и двата предговора.

2. Ахтаровият ръкопис е с **осъвременен, предимно народен език** (според езиковите особености диалектът е източен) с множество църковнославянизми, русизми, гърцизми и турцизми. По това Ахт. е близък с двата запазени старозагорски царственика – Стзг. от 1837 г. и Григ. от 1839 г. В следващата таблица са представени сравнителни извадки от тези три ръкописа:

Стзг. (1837)	Григ. (1839)	Ахт. (1844)
<p>Мавробиръ латиниць пиши заради заради болгар[...] ѿгдей произшелъ. когато потопилъ бѣгъ свѣта на ноево врѣме, тогава быле годинити ѿ адама: 2242. тогава останаѣ ѿ потопа останаѣ осемь дѣшы. Ноѡ, и тры сынове его, Сумъ, Хамъ, Афеть, и четири жены ихъ, и видѣ ноѡ какъ погина сичкѣа родъ члѣвѣческѣи, и позна защо иска бѣгъ да напални сичката землѡ ѿ негово [...] сичка землѡ, и [...] славнаѡ памѡ [...] -а земли довѣка, и пови- [...] свои Сума, [...] Афета, и разделилъ тамъ сичката землѡ, на тры [...] кога са оумножатъ тѣхн- [...] сынови, и внѣки, да [...] -тъ тѣе сѣмена кои накаде [...], На перв- [...] сы бнъ сума заповѣдалъ да [...] сосъ племѣто си на первата часть на землѡта [...] : на восточната землѡ. На вторѣѡ сы сынъ [...] -ма, да са засели сас родта си на афрѣка : той южнаѡ страна на землѡта, Афетѡ третомѡ сынѡ заповѣдалъ, да са насели сосъ свое племѡ, на европа, той западна страна</p>	<p>Мавробиръ латиниць пиши заради болгарскѣа рѡ ѿгдей произшелъ. когато потопилъ бѣгъ свѣта на ноево врѣме тогава быле годинитѣ ѿ адама: 2242. тогава останаѣ ѿ потопа осемь дѣшы. Ноѡ, и тры сынове его, Сумъ. Хамъ. Афеть, и четири жены ихъ, и видѣ ноѡ какъ погина сичкѣа рѡ члѣвѣческѣи, и позна защо иска бѣгъ да напални сичката землѡ ѿ негово то плѣме, и иска да остави славнаѡ памѡтъ его на земли довѣка. И повикалъ синови свои Сума, Хама, Афета, и разделилъ имъ сичка землѡ на тры части, кога са оумножатъ тѣхныгѣ сынови, и внѣки, да знаатъ тѣа семѣна кои накадѣ да са засели сось племѣто си. на первѣѡ сы сынъ заповѣдалъ да са засели сосъ племѣто си, на первата часть на землѡта азѣа, сѣйрѣчь: на восточната землѡ. На вторѣѡ сынъ хама, заповѣдалъ да са засели сосъ родта си на афрѣка : то е южнаѡ страна на землѡта.</p>	<p>Мавробиръ латиниць пиши за Болгари ѿкѣдѡ исперво произшле и казва: Когато потопилъ бѣгъ стѡ осталъ само Ное, и 3: сынови его, Сима: Хама: ѣафеть, и 4: жени ихъ, и видѣ ноѡ какъ погина весь рѡ чѣлѣскѣи ѿ потопа, и позна защо иска бѣгъ да напални сичката:та землѡ ѿ негового племѡ, и иска да оставѡ славнаѡ памѡтъ его на земли до вѣка, и повикалъ 3: сынове свои Сима: Хама: ѣафета, и раздели имъ сичката:та землѡ, на 3: части, кога се оумножатъ сынове и внѣци, да знаатъ кои на каде да се заселатъ, На первѣѡ си сынъ заповѣдалъ Ное да се засели съ племѡто си на первѣѡ часть земли Азѣа⁴. На вторѣѡ си сынъ хамъ заповѣдалъ да се насели съ родѡ си на африка, та е южна страна⁵, ѣафетѡ третомѡ сынѡ своємѡ заповѣдалъ да се насели на Европа, та е западна странаи, северна землѡ, и имъ оставилъ заповѣдъ крѣпка да не би престѣпили заповѣди его...⁶ Като се преминало ѿ потопа 529: го: и оумножил се народъ Ноевѡ</p>

4 В Ахт. тук е вмѣкнат следният текст: ... *на неѡ стои раи, едемъ Йеросалии и держи до споретъ цариградъ...*

5 В Ахт. тук е вмѣкнато следното допълнение: ... *на неѡ стои масарѣ и френскѣи народѡ...*

6 В Ахт. на това място е вмѣкнат следният текст: *И пакъ на Бѣблѣѡ пиши когато цѣше Ное да раздели сичката землѡ на сыновете си благослови ги и ги нареди кои какво да работи, и да са храни, и рече ты ха^{ме}: бѣдѣши орати, ѣафетѣ же воевати а симѣ бѣа прославляти. И пакъ на Бѣблѣѡ пиши на като излези Ное изъ ковчега, и насади лози, и лизито роди грозди, а Ное направи винѡ, и пи ѿ него и се оупи, и заспалъ и се ѡвилъ голъ а среднѣа мѡ сынъ хамъ, тои влезе при баца си чи го видѡ какъ са е ѡвилъ голъ, чи са присмѡ на баца си, и излези ванъ, и оубади на дрѣгите си 2: братѡ сима ѣафета какъ е голъ баца мѡ, а те се не присмѡха на баца си, ами зѣха една дрѣха, и гѣдѣха на плещите си чи трагнаха назатъ чи покрѣха Баца си, и го не видѣха като беше голъ, и като иставрѣзи Ное и се сабѣди, и разѣме какъ е билъ*

и севѣрна землѧ, и оставилъ тамъ заповѣдь крѣпка, да не бы престѣпили, **сынове его**, реченнаѧ **имъ ѿ него**.

Когато са преминало ѿ потопа: 529. годинѣ, оумножил сѧ народъ ноевъ сынови и онѣки, Симови, Хамови, и афетови, и **тогива** сичкѣа родъ члѣвѣскѣй единъ ѡзыкъ хортѣвали, единъ гласъ една вѣра, като оумрѧ ноѧ, ѡфарлиха **хората** страхъ бжѣй, и трагнаха по своѧта си волѧ догде повдигнаха бѣга на гнѣвъ.

Востаналь нѣкой си **Немвротъ** името мѧ, сынъ хѣсовѣ, внѣкъ хамовѣ, **той** былъ **силенъ** звѣздочетицѣ, онъ заградилъ вавѣлонъ крѣпостѣю, и цѣтвѣвалъ в' него. Той первы чародѣй на землѧта, **той** направи среброто на пари. **той** извади орѣжѣе воинско, сирѣчь: лѣкъ, стрела, мечъ, и копѣе...

...порасти александръ, и като са вѣмѣжи александръ, вдигна на перѣна кавга и са скараха, и тѣтакси нави александръ на перѣна **кралѧ**, и все воинство негово разби, и перѣна оуби, и два синови

Афетѣ третомѣ сынѣ заповѣдалъ, да са насели на еуропа, **то** е западна страна и севѣрна землѧ, и остави тамъ заповѣдь крѣпка, да не бы престѣпили, **сыновѣ его**, реченнаѧ **имъ ѿ него**.

Когато са преминало ѿ потопа: 529: годѣ, оумножил сѧ нарѣ ноевъ сынови и внѣки, Сумовы, Хамовы, афетовы, и **тогисѣ** сичкѣа рѣ члѣвѣческѣй едѣ ѡзыкъ хортѣвали, едѣ гласъ една вѣра, като оумрѧ ноѧ, ѡфарли народа страхъ бжѣй, и трагнаха по своѧта си волѧ, догде повдигнаха бѣга на гнѣвъ.

Востаналь нѣкой си **Немвротъ** именѣ, сынъ хѣсовѣ, внѣкъ хамовѣ, онъ былъ **силенъ** звѣздочетецѣ, онъ заградилъ вавѣлонъ крѣпостѣю, и цѣтвѣвалъ в' него. той первы чародѣй былъ на землѧта, онъ **направилъ** среброто на пари. Онъ извадилъ орѣжѣе воинско, сирѣчь: лѣкъ, стрѣла, мечъ, и копѣе...

... порасти александръ, и като са вѣмѣжи александръ, вдигна на перѣна кавга, и са скараха, и тѣтакси нави александръ на перѣна **кралѧ**, и все воинство негово разби, и перѣна оуби, и два синове **неговы**

сынове, и внѣки, симови, хамови, и ѣафетови, и **тоги** сѣ сичкѣа рѣ члѣскѣй, единъ ѧзыкъ члѣски хѣртѣвали, единъ глѧ една вѣра, като оумре Ное, ѡфарли **Народа** стрѣ бжѣи, и трагнаха по волѧта си догде повдигнаха бога на гнѣвъ.

Востаналь нѣкой **именемъ Невротъ** сынъ хѣсовѣ внѣкъ хамовѣ, **онъ** былъ **мѣдръ** звѣздочетецѣ, онъ заградилъ вавѣлонъ крѣпос(т)ию и царствовалъ в' негоѧ, той былъ первѣи чародѣй на землѧта, **онъ почель да прави** сребро и злато на пари онъ извадилъ ѡрѣжѣе воинѣко сир: лѣкъ, стрела, мечъ, и копие...

..... порасти александръ, и като се вѣмѣжи александръ, дигна на перѣна кавга и са скараха, и тѣтакси нави александръ перѣна, и **взе** все воинство негово разби, и перѣна оуби, и 2: **мѣ** сына за-

гол' и пакъ мѣ са е присмѧлъ хамъ, и тогази прѣкле ха^{ма}: да бѣди слѣга на братѣѧта си, и ѿ неговото племѧ да са се роби на братѣѧта мѣ, а на сѣма рече да прославѧ бѣга, и ѿ неговото семѧ бѣха Прѣцы и Аѣли, а на ѣафета рече да бѣде воевати, т: е: да живѣи сѣ мечъ, и да е силенъ на войска и ѿ тогова ѣафета родѣха се силни и страшни на:роди лвиземнѣи като блескавицы страшни, борзи, и силни, и всѧ вселенна ѿ тѧхъ се боеши, и ѿ тѣи племѧ се намира члѣцы сѣ погледѣ члѣка оубивать, и ѿ тѧхъ имаши жени тѧ ги зоваѧа (Амазонѣ) великѣ часть вселеннѣю покарѧх орѣжиемѣ, таквизи са читателю блѣви баѣцини. и ѿ този рѣ ѣафетовѣ произиле родѣ славенски, тѣ: Москофѣцы, поляцы, чехи, кроати, серби, болгари, моравлени, и проч: премного народи цѣ са биле наѣ силни на землѧта.

негови зароби, и воинство [...] собою оузе, и сичка болгаріа привзе испарва тѧ н- [...] -андръ, чи тогись отиди на цѣа индійскаго, и оуби егѡ съ своите си раце. подирь смерта перѣнова, остана іллирикъ по вла- сть александра, и зель александръ сичка воиска іллирическа, и перѣновитъ сынови направи князови на своито си цѣтво, и отиди да [...] сось тахъ по свѣта цѣрието, и като са [...] александръ ѡ пора Индійскаго, и ѡ дрѣги ти цѣтва, просиха іллирицы ѡ александра едно парче земла, а тось часъ имъ хариза македоніа отечество свое. въ лѣта ѡ сотвореніа міра 5038: и дади имъ **темесюкъ** написанъ на кожова **хартіа**. сось злати слова, нарѡ **славный** и непобѣдимый, и ощи **цѣрка** титла дади имъ, за преславно юнашество, и за велікою побѣдѣ, дето побѣди съ тахъ вселеннаа. А той остана самичакъ во вавѣло, ѡтогись пріеѣха болгарити име славени и македонци да са наричатъ. и така каквото рекохъ, не токмо востокъ **ами** и западъ. германію и **францію**, Італію, и самага великаго рима. даже до лѣто міробытіа 5604: Въ лѣто ѡ рѣства хрѣтова 96: стана царь въ рѣ, името мѣ траіанъ. **когато** пріе скиптрата на римското цѣтво, попита речепити си, има ли по тойзи свѣтъ накой цѣтво **което** да са не покори намъ...

зароби, и воинство ихъ съ собою оузе, и сичка болгаріа привзе испарва тѧ навиль александръ, чи тогизъ отиди на цѣа индійскаго, и оуби его сось своите рацѣ. Подирь смерта перѣнова, остана іллирика по влас- ть александра, и зель александръ всичка воиска іллирическа, и перѣновитъ сынови направи князови на своито си цѣтво, и отиди да бій сось тѧ по свѣта царіето, и като са варна александръ ѡ пора Индійскаго, и ѡ дрѣгитъ цѣтва, просиха Іллирицы ѡ александра едно парче земла, а **тойзи** часъ имъ хариза македоніа отечество свое въ лѣто ѡ сотвореніа міра 5038: и дади ѣ омологіа написана на кожова **хартіа** сось злати слова **НАРОДЪ СЛАВНЫЙ И НЕПОБѣДИМЫЙ**, и ощи имъ дади **царска** тѣгла, за преславно юнашество, и за велікою побѣдѣ дето побѣди сось тахъ **сичка** вселеннаа, а той остана самичакъ вавѣло, ѡтогись пріеѣха болгаритъ име славно, да са нарекоѣха славени и македонци, и така каквото рекохъ, не токмо востокъ **ами** и западъ са боалъ ѡ тахъ, германію, Італію, и саміи великій римъ. даже до лѣто міробытіа 5604: Въ лѣто ѡ рѣства хрѣтова 96: стана царь во римъ името мѣ траіанъ. **когато** пріе скиптрата на римско цѣтво, попита речепитъ си: има ли по тойзи свѣтъ накой цѣтво **което** да са не покори намъ...

роби, и воинство ѣ съ собою зе, и сичка болгаріа привзе испарвень тѧмъ навиль александръ, чи тогись отиди на царѣ индиискаго, и оуби гѡ съ своите си раце. Подирь смерта Перѣнова остана ілирикъ по вла- сть александра, и зель александаръ сичката воіка іллирическа, и перѣновите сынове направи князове на своето царство, и отиди да бы и с тахъ по свѣта царіето, и като се варна александръ ѡ Пора индійскаго, и ѡ дрѣгитѣ царсѣа, просіѣха ілирицы ѡ александра едно парче земла, а **тои тозь** часъ имъ хариза македоніа отечест- вото свое въ лѣта ѡ сотво- реніа міра 5038: и дади имъ **омологиа (исповѣданіе)** написано на кожова **кнѣга** съ злати слова **НАРОДЪ СЛА- ВЫ, И НЕПОБѣДИМЫИ НА БРАНЬ**, і ѡщы имъ дади **кравеска** тѣгла, за преславно юнашество, и за велікою побѣдѣ, дето побѣди съ тахъ вселенноу, а тои ѡста- налъ самичакъ въ вавилонъ, и ѡтогива пріеѣха болгари име славно, и се нарекоѣха славени, и македонци, и така каквото рекохъ не токмо востокъ **но** и западъ се бое- ши ѡ тахъ германію італію и саміи велікии рѣи даже до лѣта миробѣтіа 5604: Въ лѣто ѡ рѣства хрѣтова 96: стана царь въ рѣ, името мѣ траіанъ, **като** пріе скип- трото на римското царство, попита рѣцелѣте си, има ли по този свѣтъ накой царство **дето** да са не покори намъ...

От съпоставката се вижда, че и трите царственика – Ахт., Стзг. и Григ., са много близки в езиково отношение (отклоненията са незначителни – особено между Стзг. и Григ.). Разликата в съдържанието между Ахт., от една страна, и двата старозагорски ръкописа, от друга страна, се изразява в наличието на някои добавки в текста на първия. Като изключим тези допълнения, Ахт. показва повече общи черти с Григ., отколкото със Стзг..

Тази близост може да се забележи в следните различия: *народа* (Ахт. и Григ.) – *хората* (Стзг.); *именемъ* (Ахт. и Григ.) – *името м8* (Стзг.); *омологиѧ* (Ахт. и Григ.) – *темесюкъ* (Стзг.); *НАРОДЪ СЛАВ(Н)ЫЙ...* (с обособяване в Ахт. и Григ.) – *нарѡ славный...* (без обособяване в Стзг.); *германію, Їѡалію* (без *Франція* в Ахт. и Григ.) – *германію и францію, Їѡалію* (с *Франція* в Стзг., както и в останалите по-ранни преправки).

В същото време в посочените образци се открояват и известни различия между Ахт., от една страна, и двата старозагорски царственика, от друга страна. По-важните от тях са: *ѡкѡдѡ* (Ахт.) – *ѡдѡей* (Стзг. и Григ.); *заповѣди егѡ* (Ахт.) – *реченнаѧ имъ ѡ него* (Стзг. и Григ.); *Неврѡтъ* (Ахт.) – *Немврѡтъ* (Стзг. и Григ.); *мѡдръ звѣздочетець* (Ахт.) – *силенъ звѣздочетець* (Стзг. и Григ.); *онъ почель да прави сребро и злато на пари* (Ахт.) – *онъ направилъ среброто на пари* (Стзг. и Григ.); *кожова кнѣга* (Ахт.) – *кожова хартіѧ* (Стзг. и Григ.); *народъ славы и непѡбѣдимій на бранъ* (Ахт.) – *народъ славный и непѡбѣдимій* (Стзг. и Григ.); *кравеска тѣтла* (Ахт.) – *царска тѣтла* (Стзг. и Григ.); *омологиѧ (исповѣданіе)* (Ахт.) – *омологиѧ* (Григ.) – *темесюкъ* (Стзг.).

Освен запазените два старозагорски царственика с осъвременен език са също и двата Славейкови преписа на Паисиевата история – Първи и Втори търновски от 1842 г.

3. В историческото повествование на Ахтаровия царственик се съдържат някои **отклонения от текста на Рилската сглоба**, които не фигурират в нито един от останалите преписи от тази група. Ето някои от тези различия:

а) В главата *Лѣтопѣйніи історіа славенно болгаромъ* има три допълнения, които липсват в Рил.: за проклятието на Хам – л. 27^а, за наследниците на тримата Ноеви синове и за тяхното разселване – л. 28^б (вж. бележки под линия № 4, 5 и 6).

б) След главата за хан Крум в Ахт. е поместена песента за победата му над Никифор на далматинския поет Андрия Качич Миошич (1702–1760), публикувана за първи път в “Razgovor ugodni naroda Slovinskoga” (1756 г.).

в) В частта за Иван Асен е включена добавката: ... *а грецы ѿ зависъть нарекли го Асанъ касанъ.*

г) В разказа за Долан в скоби е вмъкнато следното пояснение: ... *долана (нѣцый глаголють ѣко бѣль вторїи сынъ Аароновъ и побѣгналь изъ цариграда за оучиненною емъ обыдѣ ѿ ѿванна брата царя греческаго и егда прїишель въ болгарїю познанъ бысть чрезъ младежь коато ималъ на деснѣта сї рѣка. тогѡ ради и сообщили го на царствотѡ долаановѡ) такѡ наоучили егѡ грецы да дѣла кѣкъ е былъ ѿ рода цареи болгарскихъ.*

д) Сведението, че Долан е царувал в Охрид 25 години (вм. 30, както е в останалите преписи и преправки): ... *и царѣвалъ въ охридѣ 25: лѣта.*

е) Известието, че Тривелий за първи път е създал граждански закон и съд в България: ... *той, кралъ повель, и свикалъ болгарскїи народъ, и ѡбѣвилъ имъ законъ таковъ, ако се немери ѿ техъ нѣкои да стори зла работа съ зла смертъ да оумре; зацо первїи крале болгарскїи, нї знали законъ царски но той кралъ трївелїа перво ѡставилъ законъ граждански, и сѣтъ правъ народѡ болгарскомъ, що они исперво нї знали.*

ж) Добавката, че във войната срещу Крум Никифор е имал за съюзници персийския и татарския цар: ... *нїкифоръ царъ собралъ ѿще войска безъ четъ, и настѣпилъ на болгарїю, и ималъ помощника царя перскогѡ и царя татарскагѡ.*

з) В частта за Муртагон има три допълнителни епизода:

- за освобождаването от плен на Борисовата сестра, която била християнка и заедно с гръцкия роб Теодор Кофар увещавали Муртагон да приеме християнството: ... *и оузель сестрѡ свою що ѡ былъ пѣнилъ нїкифоръ, като билъ нападналъ на домъ царскїи крѣновъ сестра егѡ била крѣтена оучена писанїемъ греческїмъ, и законъ хрѣтиански она тогива почела да оучи брата своегѡ да вѣрва хрѣта бѣа ѿщи ималъ едїнъ робъ грекъ именемъ теодоръ кофаръ, та былъ хрѣтианїнъ добръ, и искѣсенъ члѣкъ, и той часто воспоминавалъ муртагона да би вервалъ во хрѣта, но онъ това слабо прѣчиталъ...;*

- за пристигането на двамата папски епископи (Павел и Формоза) в България: ... *Тогива и папа римски николаа, ѿ римъ пратилъ двама еѣкпи именамъ павлъ и формось и така сички народъ къ стое крещеніе, и формоса поставили еѣкпъ въ болгарію...*;

- за изпъждането на папските епископи от България и поставянето на български патриарх: ... *но слѣдъ 3: години испадили грецы папині еѣкпи изъ болгарію а то имъ поставилъ игнатіе патріарха цареградскіи ѳеофилакта на архиепѣкпство но не оный ѳеофилакъ що е толквалъ стое евагеліе, но дрѣги ѳеофилактъ що е сетне за много време архиепископствовалъ, но грецы и римляни имали голяма распрѣ за болгаріа на соборъ на царигради кои да ги земи но въ то време или по напредъ биле ѳстапили римляни ѿ православіе но ѳоще не были докраи разлчени ѿ греци но болгаріте распрѣ имали кои да ги земи подъ своа властъ, и така се докраи разлчили грецы ѿ римляни и прокелі ги, а болгари за мало време біле потъ патриаршію цареградскю зацо грецы кога поставали архиепѣскопа много злато и даръ искали ѿ тяхъ затова са болгари соблазнили, и ѳложили се ѿ патриаршію греческю, зато имъ поставили патріарха въ болгарію, и тако доде стоало царство болгарско имали патріарха ѿ свои азыкъ. Гледаи за то нещѣ въ кнѣга кормчѣа на 5:лістъ ѳкраи: за тогѣ царѣ міхаила ні е писано согласно въ летописите: зацо мавробіръ пиши мѣртагонъ прие крещеніе: а баронъ пиши болгарисъ прие крещеніе на то име по гречески (βουλαροφ) не погодили какво мо било името предъ крещеніе но просто писали болгарисъ.*

и) В частта за Муртагон съществува един особен израз, в който миналото страдателно причастие *научена* е свързано със словосъчетание в творителен падеж: ... *сестра егѣ била ... оучена писаніемъ греческімъ, и законъ хрѣтиански.*

й) Допълнителни в Ахт. са следните епизоди от частта за цар Самуил:

- за многократното избавяне на българските земи от страна на цар Самуил: *Той Самоилъ много пати избави и зе болгарію ѿ порабоженіе греческое, и развалѣлъ провинций западниа и ги покаралъ по своа властъ...*;

- за пленяването на сръбския крал Иван Владимир и оженването му за Самуиловата дъщеря Косара: ...*и пакъ пиши въ дрѣга історіа за*

сегѡ царѡ Самоїла, зацо ѡчини кѡвга съ сербскїгѡ краля владїмира, и оулові гѡ на превара чи гѡ свѡрза и гѡ затвори оу една мрачна темнїца, и ищеши да гѡ затрїе но катѡ разѡме за негѡ дїцерѡ мѡ на царѡ самоїла косара именовѡ, измоли гѡ ѡ баца си, и оуженї ѡ баца и за краля владимїра сербскагѡ, и варна са пакѡ краля владимїрѡ въ далмацыѡ съ своѡта жена косара дїцы царѡ самоїла, в то време былѡ престолѡ сербскїи оу далмацыѡ...;

- за гнева на Самуил, поради който избива своя род: *И пакѡ сторилѡ Самоилѡ царѡ крамолаѡ съ царѡ греческагѡ василїѡ бакрѡнороднагѡ, и оустроилѡ многѡ мѡста и градове, и доде былѡ благогѡвешнѡ къ богѡ и къ стѡымѡ егѡ, и богѡ мѡ помагалѡ послѡ са развратїлѡ, и богѡ гѡ ѡставилѡ, зацо восталѡ съ завистѡ на родатѡ си, и избылѡ оноѡ царское плѡмѡ ѡставилѡ токмо їѡана сына брата своегѡ Аарѡна...;*

- за това как цар Самуил и неговия син Радомир се избавят от войската на гръцкия пълководец Никифор⁷: *... и на дрѡгѡ мѡсто пиши за тогѡ царѡ Самоїла, зацо като сѡ былѡ съ царѡ греческагѡ (самоїла) васїлїѡ, и царѡ васїлїѡ пратилѡ едногѡ крѡпка генералаѡ именовѡ Нїкїфорѡ и тои ѡтїде съ воиска и намери царѡ Самоїла край една вода и оудари на негѡ ноцѡ въ ненадежда, и разби воискѡта болгарскаѡ, и малко ѡ техѡ побѡгнаха живи а царѡ Самоилѡ и сынѡ егѡ радомїрѡ имаха голѡма честѡ зацо се скрїха междѡ мертвите телеса и като се потаи сичкотѡ и тїе избѡгѡаха ѡ онези пешови и бѡгѡаха ѡ планїна до планїна претрѡждени додоха до свои домѡ само двамата съ сына си, и тогази дади царѡ самоилѡ дрѡгата си дїцерѡ Азотѡ генералю греческомѡ въ женѡ и настави гѡ да иди на дѡрацїѡ (доброца) пакѡ тои седналѡ въ кораблѡ и побѡгналѡ въ царїгрѡ и гѡ поставили магїстрїѡ...;*

- за българските войници, които воювали с тояги: *...болгарскїѡ цари имали понеколко воискѡ съ тоѡги (сопи) за юрюшѡ да вардѡтѡ възкрїлїѡ воисковѡ...;*

- за това, че Самуил е построил град на свое име: *...Вѡ томѡ лете соградилѡ самоилѡ градѡ во имѡ свое.*

к) В главата за времето на второто българско разорение към текста са включени една добавка и едно пояснение:

⁷ Става въпрос за Самуиловото поражение при р. Сперхия (вж. Златарски 1906: 686).

- ...а пакъ които биле близо при рѣката правили ги на бани+ (отдолу в полето на страницата с кръстче отпред е пояснено: + *Салтъ въ Терново има 3: църквы потърчени и 1: на баня направена*);

- ...за тогози Селима като развалил Болгарската земля* (отдясно в полето със звездичка е добавено: *и погубилъ учители ихъ и изгорилъ сички нихни книги, тогава) много народъ красны и храбри Болгарски Юноши, и весма Премного хбави дѣвицы избиралъ изъ болгарските села грабялъ ги, и ги сабиралъ въ Едрене.

л) В частта за славянските учители е добавено обяснение за причината, поради която българите нямат книжовна мъдрост: *но болгари окаяни защо са посреди търцы и близъ при цариградъ затова са весма потапкани и озлобени отъ търцы и не могатъ да спрѣмнатъ никаква хитростъ или мѣдростъ книжная рѣси и москали иматъ царство и свобода церковная за много време затѣй са поставили школи и академіи тако по мало воспрѣмватъ мѣдростъ отъ грецы и латини и отъ дрѣги ѣзыци защо имъ е възможно и щамбаютъ славенски книги и много рѣчи обрщатъ са свой ѣзыкъ какъ е тямъ прилично тако и сербѣе кои са подъ търски раце данници тешико и горко тѣхъ и те прости и нищетни повече отъ болгари а кои са подъ немская держава оны мало по искѣсни са да четатъ и да пишатъ защо и те иматъ свобода церковная и отъ скоро време почели да са оучетъ на школи и имеютъ архіереи по свой ѣзыкъ и прилѣжни са да се оучатъ кой какво ищи някой отъ тѣхъ смеятъ са на болгарите защо са прости некнижни и неискѣсни писаніемъ но оны серби и рѣси да благодарятъ бога защо ги е покрилъ богъ отъ пограніе агарянское и отъ греческа архіерейска власть щото болгари теглятъ тяхъ те да са мало размѣли и искѣсили то быха весма болгаромъ благодарили защо въ толко теглени и насиліе паки держатъ свою вѣрѣ непремѣнно.*

Разбира се, тук не са приведени всички отклонения от Рилския царственик и неговите преписи, но и тези примери са достатъчни, за да ни дадат ясна представа за изворите на допълнителната информация в Ахт.. В общи линии картината е следната:

– по-голямата част от прибавките в Ахт. се съдържат само в Елен. от 1784 г.⁸ и в създадените въз основа на него Прв. и Втр. търн. (Слав. А и Б) от 1842 г.: за проклятието на Хам; за наследниците на тримата Ноеви синове и за тяхното разселване; песента за победата на Крум над Никифор; за съюзниците на Никифор – персийския и татарския цар; фразата, в която причастието *научена* се свързва със словосъчетание в творителен падеж; за многократното избавяне на българските земи от страна на Самуил; за пленяването на Иван Владимир и оженването му за Самуиловата дъщеря Косара; за гнева на Самуил, поради който избива своя род; за избягването на Самуил и Радомир от войската на Никифор;

– други допълнения в Ахт., които липсват в Рил., са характерни за всички същински преписи на Паусиевата история, като в това число се включват и Елен., Слав. А и Слав. Б: за това, че цар Иван Асен е наречен от гърците Асан Касан; известието, че Тривелий е първият, който е създал в България граждански закон и съд; за освобождаването от плен на Борисовата сестра, която, заедно с Теодор Кофар, увеща Муртагон да приеме християнството; за пристигането на двамата папски епископи Павел и Формоза в България по времето на Муртагон; за изпъждането на папските епископи от България и за поставянето на български патриарх; причината, поради която на българите им липсва „книжовна мъдрост“;

– съществува и допълнителна информация, която (засега) от всички преписи и преправки се открива само в Ахт.: пояснението в разказа за Долан; сведението, че Долан е царувал в Охрид 25 години; за българските войници, които воювали с тояги; за това, че Самуил е построил град на свое име; добавката и пояснението в главата за времето на второто българско разорение.

Приведените примери показват доста отчетливо, че основните извори на странична информация в Ахт., в сравнение с преписите и редакциите от групата на Рилския царственик, са Елен. и създадените въз основа на него Прв. и Втр. търн. Не е ясен произходът на добавките, които са характерни само за Ахт. Възможно е да са творческо дело на К.

8 За добавките в Еленския препис и за влиянието, което оказва хърватският поет Андрия Качич Миошич върху съдържанието на този ръкопис вж. Иванова 2000: 99–108.

Стоянович и Ст. Ахтар (?) или пък да са преписани наготово от царственика, който са използвали за подложка.

4. Ахтаровият царственик е **непълнен**. От съдържанието на Рил. в Ахт. липсват последните 9 части: накратко за русите, за българските патриарси, списък с имената на българските светци, за сръбските крале, за сръбските светци, за българското знаме, списък с имената на българските крале и царе, списък с имената на турските султани, българската земя – на четири части разделена. От тях в Стзг. и в Григ. препис от групата на Рилския царственик в последователен ред накрая се съдържат само трите списъка – имената на българските светци, имената на българските крале и царе и имената на турските султани, и две от главите: за българското знаме и българската земя – на четири части разделена.

Обикновено Паисиевото *послесловие* липсва в преработките. Тази традиция е спазена и в съдържанието на Ахтаровия царственик. Сред ръкописите, които са в по-особена връзка с Ахт., Елен. включва Паисиевото послесловие, докато в Слав. А и Б той не е налице.

5. Като цялостна книга Ахтаровият царственик е обогатен с множество **илюстрации на символи с патриотично значение** (образи на славянски царе и светци, както и гербове на славянски и неславянски държави от „Стематография“), имащи своето идейно и тематично място в творбата. Замисълът е заимстван от Елен., който е бил подвързан ведно с произведението на Хр. Жефарович.

Като изключим гореспоменатите разлики – увода, добавките, липсващите глави и илюстрациите, до разказа за похода в Сърбия (включително) Ахт. в общи линии следва последователността на частите в Рилската сглоба и повечето по-късни нейни преписи (вкл. царствениците с осъвременен език).

Приведените досега доказателства недвусмислено сочат, че в Ахтаровия царственик от 1844 г. е представена вторична компилация на историческия текст, която е изградена на основата на преправките с онароднен език – Стзг. и Григ., и три от преписите на Паисиевата история – Елен. (който съдържа множество добавки в сравнение с останалите преписи) и създадените по него Слав. А и Слав. Б.

За да се добие още по-ясна представа за начина на композиране на съдържанието в Ахт., по-долу ще бъдат посочени и някои допълнителни примери.

Сред *частите*, които са *преписани от Кънчо Стоянович Бакал*, правят впечатление следните особености:

а) Имената на Тривелиевите синове – *Тербал* и *Моисей*, които по принцип са характерни за текста на царствениците (в това число и старозагорските), са налице и в Ахт. В „История славянобългарска“ и нейните преписи тези имена липсват, но са включени в двата търновски ръкописа на Славейков, като в Слав. А те са изписани съответно в полето и над реда, т.е. добавени са впоследствие, а в Слав. Б са включени в самия текст. Това е един сериозен довод в полза на тезата, че Втр. търн. препис, който е непълен, е правен едва когато П. Р. Славейков и Хр. Драганов са се запознали със съдържанието на преправките (вж. също Златарски 1906: 681).

б) В Ахт. разказът за *Съботин*, който е свойствен както за преправките, така и за преписите на Историята, е включен след Селевкий и пред Давид, т.е. на своето правилно място. В Елен. и в двата Славейкови преписа краткият разказ също е налице, а по неясни причини отсъства от текста на Стзг. и Григ. Любопитна особеност е, че в Прв. търн. препис е включен разказ и за друг *Съботин* (вж. Златарски 1906: 681), който е царувал след *Събин* и преди Таган. Този цар липсва в останалите преписи и преправки (вкл. и в Ахт.).

в) В частта за Йоан Владимир в Григ., Стзг. и Ахт. се съдържа добавка, която отсъства от същата част на Елен. и двата търновски преписа (Слав. А и Б) на Паисиевата история. Краткият допълнителен разказ, в който се говори за нападението на хърватите и латините над Йоан Владимир, е вмъкнат в епизода за убийството на царя: *Востали харвати и латїны въ то време на болгарскѣю державѣ съ сылна воиска, и исполнѣли тѣзи страна, и много народъ поробили, тогда царь ѳванъ воздвигналь воинствѣ болгарское и поишель на латїновѣ и молїтвою всѣхъ погазилъ, и прогналь даже до венецьѣ таже возвратї сѣ царь назатъ съ своѣ воиска егда прїише до елбасана, да почїетъ тогда царь осталъ на нѣкое краснѣ мѣсто да почїетъ съ трї генерали и магістрїѣ шѣрѣ егѣ съ нымъ.*

г) В Ахт. хан Крум е споменат като *Крун*. Тази особеност е характерна за царствениците, докато в Еленския препис от 1784 г. името е Орун. В Прв. търн. първоначално името е написано Орун (по Елен.), но вероятно по-късно последователно е поправено на Крун. Слав. Б следва традицията в преписите, т.е. навсякъде е Орун с изключение на едно пояснение, дадено в началото на разказа: „по нем настал на царство ѿрѣнь ѿ нѣкїихъ наречень крѣн“. Този израз е характерен само за посочения ръкопис.

д) В главата за цар Иван Асен в Стзг., Григ. и Ахт. е употребен изразът: *Но паки поидемъ на първю повестъ*; докато в Елен., Слав. А и Слав. Б тук стои фразата: *но пакъ да идемъ на първото казваніе*.

е) В Ахт. (по подобие на останалите преправки) е вмъкната добавка в частта за Йоан Шишман. В нея са изброени градовете, които е завладял царят от гърците: *...и взаль зема ѿ грецы. сараси бѣргасъ чорла, криклисиѡ, малїи самоковъ, Неда разорїль ѿ ѿснованїе и наложилъ тѡжockъ данъ на грецы*. В Елен. и двата Славейкови преписа тази информация не е налице.

По-важните идентифициращи *особености в частите*, които са *преписани от втория книжовник (Ахтар ?)*, са:

а) В Ахт. главата за славянските учители е преписана изцяло от Елен. или от Слав. А (вж. Пандурски 1972: 60). Тя не е включена в Слав. Б, а в старозагорските царственици е поместена с известни разночетения, които са характерни и за по-ранните преправки. Ето някои от тях:

– в Стзг. и Григ. в заглавието освен Кирил и Методий, както е в Елен., Слав. А и Ахт., по традиция се споменават и имената на Климент, Саватия, Наум, Еразъм и Ангеларий;

– в старозагорските преправки – Стзг. и Григ., светските имена на двамата солунски братя са Михаил и Константин, докато в Елен., Прв. търн. и Ахт. просветителите са споменати само със своите монашески имена – Кирил и Методий;

– в Стзг. и Григ. (както и в останалите преписи от групата на Рилския царственик, които съдържат това слово) е споменато името на майката на Кирил и Методий – Мария; докато в Елен., Слав. А и Ахт. не е дадено;

– в царствениците (вкл. и тези, които са създадени в Стара Загора), се споменава, че когато Михаил (Методий) е станал български воевода, тогава турският султан е бил под българска власт; в Елен., Слав. А и Ахт. това допълнение липсва;

– в Стзг. и Григ. се казва, че преди да стане монах, Методий е учил „звездочетство“ в Цариград; в Елен., Прв. търн. и Ахт. тази информация не е налице.

б) Главата, разказваща за времето на второто българско разорение, е характерна само за царствениците. Текстът в Ахт. е близък по съдържание и език с Григ.

Посочените примери затвърждават впечатлението, че при създаването на *търновския царственик* (чийто текст е представен в Ахтаровия препис от 1844 г.) почти всичко, което е било като допълнителна информация в същинските преписи (Елен., Слав. А и Слав. Б) или в преработките (Стзг. и Григ.), е намерило място в новата компилация. Що се отнася до разказите, които са общи за двете истории, то в отделни части първият книжовник е предпочел изразните средства от царствениците, а в други е следвал по-отблизо текста на преписите на Паисиевата история.

Сближаване на Ахт. със съдържанието на старозагорските ръкописи се наблюдава при имената на Тривелиевите синове, при разказа за нападението на хървати и латини над Йоан Владимир, при името на хан Крум, при фразата в главата за Иван Асен и при изброяването на градовете в частта за Иван Шишман. От същинските преписи Ахт. има най-много допирни точки със Слав. А. Близостта включва имената на Тривелиевите синове, разказа за Съботин и името на хан Крум.

В главите, преписани от втория книжовник, се забелязва по-тясна зависимост от протографите (съответно Стзг. и Григ. – за времето на второто българско разорение; или Елен. и Слав. А – за славянските учители).

Въпреки че основните извори на информация в Ахтаровия царственик от 1844 г. в общи линии са идентифицирани, все още остават някои неизвестни около създаването на ръкописа. За да се добие по-ясна представа за цялостната картина, свързана с произхода на тази търновска

вторична компилация, трябва да се потърсят отговорите на следните въпроси:

Как текстът на царствениците, възходящи от Рилската сглоба, е дошъл в Търново?

Ахтаровият ръкопис самата компилация ли е, или е препис от по-ранна такава?

Данните, които се откриват в съдържанието и в езика на Ахт., не могат сами по себе си да изяснят тези въпроси и затова изследването ще се опре на фактите от историята и мемоаристиката.

За целта ще бъдат цитирани (малко по-нашироко) избрани моменти от спомените на П. Р. Славейков, като отделните цитати ще бъдат групирани така, че да се допълват. Разказът своевременно ще бъде тълкуван и подкрепян с аргументи от ръкописите. Ето какво си спомня вече възрастният Славейков:

*Това беше на 1842 г. (...) За да не стоя празен, като се върнах в Търново, баща ми ми донесе една ръкописна българска история да я чета и да я препиша. Прочитането на тая история, която беше **препис от отец Паусиевата**⁹, развея донейде калугерската мъгла от мислите ми (...) От най-напред тя стана причина да се сближа с последния от съучениците си при даскал Пеня – Христо Драганов. Той (...) **умееше да пише много хубави черковни слова, като печатани** (...) Нему аз обадох за тая история и го поканих да я препишем, и той (...) на драго сърце прие, и тъй заловихме се да я преписваме.*

На около три месеца под ръководството на Драганова аз се упоражних да пиша по черковния шрифт; преписахме историята.

П. Р. Славейков се сдобива с Еленския препис от 1784 г. и заедно с Хр. Драганов, който умее да пише красиво, преписват историята, като създават своя Първи търновски ръкопис. В разказа не се споменава нищо за втори препис. Не е много ясно също дали три месеца е преписвана историята, или толкова време Славейков се е учил да пише църковни букви. Може да се допусне, че преписът на Драганов (Слав. А) е осъществен по-бързо (т.е. преди пристигането на Фотинов в Търново) и след това, за около три месеца, по него Славейков е съставил Втр. търн.

9 Нявсякъде в текста обособяването е мое – Л. П.

(след запознаването с носения от Фотинов ръкопис). Именно поради това в Слав. А първоначално имената на Тривелиевите синове не фигурират (след това са дописани съответно в полето и над реда), а името на хан Крум е Орун (поправено по-късно на Крун), докато в Слав. Б Тербал и Моисей са включени като отделни заглавия в текста, но за сметка на това пък е избрано името Орун, като само е пояснено, че ханът е известен и с названието Крун.

Наставаше вече есен, когато К. Фотинов посети Търново. Поради историята ний се запознахме с него. Той носеше от Стара Загора друг един ръкопис българска история, не същата като отец Паисиевата, а по-кратка, но имаше някои работи повече, отколкото в отец Паисиевата история, особено в началото и в края. В няколко дена ние преписахме това, що имаше повече в Старозагорския ръкопис, и под мое ръководство, като по-начитан, ние сглобихме и съставихме от двата ръкописа една история и с нея ний двама с Драганова станахме първите явни проповедници на българщината (...) в Търново (...).

След като правят препис на Елен., през есента на 1842 г. в Търново пристига К. Фотинов, който носи друга история, имаща някои допълнения, различаващи я от Паисиевата. Важно е да се подчертае, че Славейков и Драганов преписват от този царственик – Фотиновския (Фот.), само това, което е в повече, и с него допълват своя по-ранен ръкопис (Слав. А), като по този начин правят вторична компилация. Важен довод в полза на твърдението, че за основа на този препис заедно с Фот. е използван Прв. търн., е фактът, че в Слав. А се съдържа само второто предисловие на Паисиевата история, докато във Втр. търн. липсват и двата предговора. При композирането на новия царственик това второ предисловие е било компилирано със съответната част на Фот., който е по Спиридоновата история, и така се е получил уникалният предговор, който (засега) се открива само в Ахт.

Допълнителна информация към цитирания по-горе случай дава О. Маждракова: „На срещата [с Фотинов] той [Славейков] измолил да вземе само за една нощ у дома си ръкописната история, която Фотинов носел от Стара Загора, за да я съпостави със своя препис. Веднага след това П. Славейков извикал приятеля си Хр. Драганов и двамата се наговорят „да откраднат“ ръкописа. Тайно от домашните си отиват в лозята, вземат всичко необходимо и се залавят с **преписването на най-**

важните текстове-добавки към тази ръкописна българска история (...) а Фотинов бързал, трябвало да заминава. След като не могли да открият изчезналите младежи, Фотинов останал да чака в града (...) „На третия ден вечерта – спомня си Славейков, – ние се върнахме и му дадохме историята“ (...) Фотинов не само че нищо не ни каза, но остана още **доволен за дето сме съединили двете начала**“ (Маждракова-Чавдарова 1985: 71–72). Трудно е да се повярва, че само за три дни и половина Славейков и Драганов са сравнили двата текста и от тях са съставили и преписали един нов, но пък е възможно да са представили на К. Фотинов своята идея за това начинание, която той е одобрил.

Ръкописът, който ми донесе баща ми най-напред, беше го взел от приятеля си Стоенча В. Ахтар, а нему бе донесен той от Елена (...) Еленският препис беше подвързан заедно с друга една книга, печатана в Будин, в която имаше печатани всички гербове на някогашните славянски и други държави. Имаше още в края и няколко ликове от славянски светии, особено сръбски и български, а на гербовете отпред имаше по 4 стиха на славенски език, и тя захващаше, както и другите ръкописи на отец Паусиевата история, от краля Батоя, като произвеждаше името на българите от р. Волга. Другият ръкопис, който Фотинов донесе от Стара Загора, захващаше много по-отнапред, от славенски някои кралеви в Илирик, и произвеждаше името на българите от краля им Болга. Този същият ръкопис нещо подир 25 години и повече видях у Александра Екзарха (...) В това време Ал. Екзарх ми я поклони, и тоя ръкопис изгоря с другите ми книги при разорението на Стара Загора във войната на 1877 (...) В 1842, тогава, когато преписвахме с Драганова този ръкопис и го съставихме ведно с отец Паусиевата история, аз тогава не отбирах и не забелязвах тия работи, но когато втори път го видях и ми го поклони Ал. Екзарх, аз тогава си припомних, че и първият, от Стара Загора, ръкопис у Фотинова беше същият, писан някак по-грамотно и по-художествено от отец Паусиевата история, която при всичкия си славеноболгарски, калугерски стил не се отдалечаваше от простия и разбираня от народа език, а езикът на Старозагорския ръкопис се възвишаваше на много места до чисто славенския стил (...)

От подробностите в съдържанието на двата ръкописа, за които си спомня Славейков, се вижда, че той прави ясно разграничение между двете истории и не би объркал едната с другата. След 25 години тър-

новският възрожденец отново намира Фотиновския царственик, но след като Ал. Екзарх му го подарява, през Освободителната война книгата изгаря при пожар. Славейков не скрива впечатлението си от по-грамотния език и от изящния стил в този старозагорски ръкопис.

Аз от Фотинова толкоз помня само, че той, като минал през Стара Загора (...) намерил този ръкопис и 16 дена се бавил, доде му го препишат, а от него го преписахме ние, та допълнихме отец Паисиевата история. (...) сглобената от нас с Драганова история, преписана в два екземпляра, моя ръкопис тогава още аз бях дал на поп Кириака гърбавия на брата му, който живееше в Букурещ, (...) да я печата уж. Изпосле поп Кириак ми казваше, че брат му му писал, че (...) тоя мой ръкопис изгорял уж, но в 1880 аз (...) видях това мое също ръкописание в Софийската библиотека, между книгите на Браилското дружество (...)

В този цитат са налице някои интересни факти, които позволяват да се изгради по-цялостна представа за процесите, съпътстващи появата на търновската вторична компилация.

Фотиновският царственик е преписан за 16 дни в Стара Загора, а не някъде другаде (например в старозагорското село Змеево). По същото време в този град са съществували вече Стзг. (1837) и Григ. (1839), които, както се видя по-горе, са много близки в езиково отношение до Ахт. В. Н. Златарски смята, че ръкописът на Фотинов е преписан през 1842 г. от Първа змеевска преправка (1830), след което по Фотиновския Васил Станкович създава Свищовския в същата 1842 година (вж. Златарски 1899: 727–728; 1906: 688). И двата царственика – Първа змеев. и Свищ., са загубени, поради което е трудно да се добие ясна представа за езика на Фот. Въпросът, който възниква тук, е дали Фотиновският царственик възхожда пряко към Прв. змеев., или е преписан от друг ръкопис, който е направен по Змеевския със съпътстващо онародняване на езика (нещо, което откриваме в Стзг. и Григ.)? Доказателствата от текста на Ахт. защитават втората възможност. Днес двата старозагорски ръкописа – Стзг. и Григ., са известни с имена, които са получили по-късно в науката. Стзг. е именуван на града, в който е преписан и намерен, а Григ. – по неговия последен притежател – В. Григорович. Напълно възможно е тези преписи да пресъздават текста на ръкописа от 1830 г. (т.е. да са преписани от царственик, който е създаден в с. Змеево) и поради тази

причина през 40-те години на XIX в. да са наричани Змеевски. Не трябва да се пренебрегва и фактът, че двата старозагорски преписа са дело на един и същи книжовник (вж. Ангелов 1966: 72). Ил. Тодоров (1985: 196) предполага (не без основание), че Първа змеевска преправка от 1830 г.¹⁰, писана от *поп Йоаникий* Петкович, е всъщност *Поп-Йоановият* царственик от 1830 г. (наречен така от Б. С. Ангелов 1966: 51), т.е. тук вероятно става въпрос за един и същи ръкопис. Аргумент в полза на това твърдение е фактът, че двата старозагорски ръкописа (Стзг. и Григ.) са много близки по съдържание с Поп-Йоан. (Пак там, с. 68,72), въпреки че са с онароднен език.

Трудна за разбиране е и втората част на цитата, тъй като в нея се съдържа информация, която не се подкрепя от фактите. В разказа на Славейков, с който разполагаме днес, прави впечатление следното:

– Славейков и Драганов създават нова компилация въз основа на Паисиевата история (по Елен.) и Фотиновския царственик;

– от новата сглоба създават два екземпляра и Славейковият е изпратен да се печата в Букурещ;

– след години той вижда този същия ръкопис – своя вариант на компилацията, в Софийската библиотека сред книгите на Браилското дружество.

Действителните факти се разминават в това, че в Софийската библиотека (дн. НБКМ) се съхраняват само двата преписа на „История славянобългарска“, които са правени по Елен. от 1784 г., и няма никакъв Славейков царственик. Във Втр. търн., както вече беше отбелязано, има някои добавки от Фот., но те са твърде малко, за да може този паметник да се нарече компилация.

Тогава къде е сбъркал възрожденецът? Колко преписа от компилацията са направени? Кой точно ръкопис е дал Славейков в Букурещ да се печата?

За да бъде правдоподобен разказът, съществуват три възможности:

1) Ръкописът с новата Славейково-Драганова компилация е бил само един. Паралелно със създаването на царственика Славейков е преписал Втр. търн. (за това свидетелстват добавките от Фот. в него). Така

¹⁰ Тази преправка е известна от съобщение на Златарски 1899: 723–757.

по едно и също време възникват два ръкописа, от които единият (Втр. търн.) е изпратен в Букурещ, а по-късно е видян от П. Р. Славейков в Софийската библиотека.

2) Ръкописите с текста на търновската вторична сглоба са наистина два, но Славейков е изпратил в Букурещ своя препис на Паисиевата история (Слав. Б), съдържаща няколко допълнения от Фот., а не самия царственик. След време той вижда същия този ръкопис (Слав. Б) в Софийската библиотека.

3) Ръкописите с новата компилация са два. Славейков е изпратил своя екземпляр в Румъния, но той изгаря в пожар. След години възрожденецът вижда своя препис (Слав. Б) в Софийската библиотека, но се обърква, като мисли, че е царственикът.

В дълбока есен на 1843 ние с Драганова се упътихме пешком, че на Свищов (...)

Ръкописът на Драганова ние взехме със себе си в Свищов, дадохме го на учителя Христати Дупничанина и го молихме да го поправи и печата. И от тая сглобена наша история е съкратений Царственик (...)

Защото аз в детинството си съм виждал пет ръкописа с особено начало по българска история. От двата по-първи видени е сглобен и съкратен печатаният от Христати Дупничанина из Свищов в Будим български „Царственик“, който му дадохме ний с Христа Драганова от Търново и го молихме да го печата на свое иждивение... (Славейков 1969: 112–116, 194).

Една година след създаването на новата компилация, през есента на 1843 г., Славейков и Драганов се отправят към Свищов, като носят със себе си Драгановия екземпляр на царственика. Те го предават на Христати Павлович и го молят да го преработи и публикува.

Съгласува ли се този разказ с данните от „Царственик“ на Христати Дупничанина? Има ли общи черти между Ахтаровия ръкопис от 1844 г., който до известна степен възпроизвежда текста на търновската компилация, и отпечатания в същата година „Царственик“ (Царств.)?

На близостта между същинските преписи на Паисиевата история и Павловичовото издание първи обръщат внимание Н. Начов (1894: 514)

и В. Н. Златарски (1906: 678–693). В своята работа Начов разглежда Шишковия препис на Паисиевата история от 1845 г. и Втората змеевска (Първа Харитонова) преправка от 1831 г. Като сравнява Царств. на Хр. Павлович с текста на двата писмени паметника, авторът отчита някои отклонения в него, които са характерни само за преписите на „История славянобългарска“ и не се срещат в преправките, например: известието за Тривелий, че за първи път е наредил съд и закон в България; за това, че Никифор имал за съюзници персийския и татарския цар; добавката за освобождаването на Борисовата сестра; за оженването на Иван Владимир за Самуиловата дъщеря и др. (всичките тези допълнения се съдържат и в Ахт.). Като взема предвид аргументите от Начовата статия, В. Н. Златарски се опитва да обясни наличието на добавките от същинските преписи в Царств. с обстоятелството, че при редакцията на своя труд Хр. Павлович е имал пред себе си двата Славейкови преписа (Прв. и Втр. търн.). Ето и част от неговите изводи: „... Павлович при приготвянето на своя Царственик несъмнено се е ползвал или от Еленския препис на Паисиевата история, или пък от направения по него Славейков; но едва ли може да се мисли, че Павлович е могъл да има под ръка Еленския, защото последният се е намирал (...) в Търново и е бил притежание на Стоенча Ахтаря в 1842 г., па у него е оставал и през следните години, тъй като Т. Шишков в 1845 г. го е вземал от него за преписване (...) остава следователно да се установи, че Павлович наистина е имал под ръка само Славейковия препис. Но кой от двата известни сега преписа: от № 86 или от № 56? (...) И тъй явява се твърде възможно, щото Павлович да е имал под ръка Славейковия препис в ръкописа № 56. Но ние имаме достатъчни основания да мислим, че Павлович е имал под ръка и първия № 86“ (Златарски 1906: 687).

Разбира се, логиката на Златарски е правилна с оглед на информацията, с която е разполагал. Днес обаче уверено може да се твърди, че Хр. Павлович е имал пред себе си не двата Славейкови преписа, а незапазената до днес вторична търновска компилация, представена чрез *Драгановия царственик от 1842 г.* (ръкописът представлява сглоба от Прв. търн. препис, който е по Елен., и Фот.)¹¹. От него след сериозна редакция Павлович издава своя Царств. през 1844 г. Това не изключва и възможността при редакцията на своя труд Дупничанина да е използвал

11 За съществуването на подобен ръкопис вж. също Маждракова-Чавдарова 1985: 81. Авторката го нарича “препис на Хр. Драганов от 1842 г.”.

и някой от същинските преписи на Паисиевата история (включително и тези от т. нар. „основна редакция“), които по това време имат широка популярност не само сред българските книжовници, но и сред народа.

Близостта между Христати-Павловичовия „Царственик“ и Ахтаровия ръкопис може да се види в посочените по-долу примери, които са характерни (засега) само за двата писмени паметника:

– в частта за Перун общи са следните думи и изрази: „исповѣданіе написано на кожа“ (Хр.-П. Царств.) – „омология (исповѣданіе) написано на кожова кнѣга“ (Ахт.); „народъ славный и непобѣдимый на бран“ (Хр.-П. Царств.) – „народъ славы, и непобѣдимый на бранъ“ (Ахт.); „титла Кральска“ (Хр.-П. Царств.) – „кралевска тѣгла“ (Ахт.);

– в главата за Самуил обща е добавката: *защо Болгарските царіе имаха полкове и сос тояги за нагнаніе или юрюшь* (Хр.-П. Царств.) – *болгарскїѧ царі имали понеколко войскѧ съ тоеги (сопи) за юрюшь да вардѧтъ воскрѣліѧ войсковъ* (Ахт.).

Съществуват особености, които освен за двата писмени паметника са свойствени и за ръкописите, които са в основата на търновската вторична компилация:

– в частта за Перун при изброяването на държавите, които треперят от българите, е пропусната Франция (Хр.-П. Царств., Ахт. и Григ.);

– добавката в главата за Крун, в която се говори за съюзниците на Никифор – персийския и татарския цар (Хр.-П. Царств., Ахт., Слав. А и Б, Елен.);

– в частта за цар Самуил – сражението при р. Сперхия (името на реката се среща само в Хр.-П. Царств., докато самото сражение е предадено още в Ахт., Слав. А и Б и Елен.);

– изразът в главата за Муртагон, в който миналото страдателно причастие „научена“ се свързва с израз в творителен падеж: *писаніемъ Греческимъ и закономъ Христіанским научена* (Хр.-П. Царств.) – *оучена писаніемъ греческімъ, и законъ хрѣтиѧски* (Ахт., Слав. А и Б и Елен.).

Общи за Хр.-П. Царств., Ахт. и останалите преписи на „История славянобългарска“ са следните допълнения:

– Тривелий за първи път установява закон и съд в България;

- Иван Асен е наречен от гърците (X)асан Касан;
- освобождаването на Муртагоновата сестра и опитите ѝ, заедно с Теодор Кофар, да убеди своя брат да приеме християнството;
- пристигането на папските епископи и изпъждането им от България по времето на Муртагон;
- многократното избавяне на българските земи от страна на Самуил;
- пленяването на сръбския крал Владимир и оженването му за Самуиловата дъщеря Косара.

В Павловичовия „Царственик“ частта за Съботин е налице. Тази особеност отдалечава Хр.-П. Царств. от Стзг. и Григ. преправка, а го сближава с останалите преписи и преправки (вкл. и Ахт.).

В края на Хр.-П. Царств. последователно са поместени следните глави: за българското знаме, списък с имената на българските царе и списък с имената на българските светци. Тези части са включени и в двете запазени старозагорски преправки (следователно са се съдържали и във Фот.). Въпреки че в Ахт. те не са преписани (вероятно поради липсата на време), може да се допусне, че са били налице в първоначалната търновска сглоба.

Приведените примери недвусмислено доказват близостта на Павловичовия „Царственик“ с Ахтаровия ръкопис. Връзката между тези писмени паметници не е пряка, а се основава на обстоятелството, че и двата царственика възхождат към незапазената до днес Слав.-Драг. компилация от 1842 г.

С помощта на езиковите и историческите аргументи в изследването дотук беше потвърдено съществуването на незасвидетелствания до днес *Драганов царственик от 1842 г.*, който представлява вторична компилация на българската история, като в него са събрани ведно всички *добавки* от Прв. търн. препис (по Елен. от 1784 г.) и Фот. царств. (който по всяка вероятност е повтарял текста на Григ.).

Остава неразрешен единствено въпросът за подложката на Ахтаровия царственик от 1844 г. Трудността за това идва от факта, че Ахт. е единственият *запазен препис* на търновската компилация.

От спомените на Славейков е видно, че Фотинов още в същата 1842 г. взема своя ръкопис със себе си в Свищов. След като Славейков и Драганов правят своята компилация (по Прв. търн. и Фот.) и създават два екземпляра, единият от тях (вероятно) е изпратен в Букурещ, за да се печата, а другият, една година по-късно (есента на 1843 г.), е занесен от авторите му в Свищов и е предаден на Хр. Павлович. Очевидно е, че Ахтаровият царственик не би могъл да бъде преписан от нито един от посочените тук ръкописи. Твърде неправдоподобна е и възможността Кънчо Стоянович да е създал нова компилация по Еленския препис, който по това време (1844) все още се е съхранявал в дома на Стоян Ахтар в Търново, и някакъв друг царственик (например Григ. от 1839 г.). В противен случай трудно биха могли да се обяснят сходствата в съдържанието на Хр. П. Царств. и Ахт. (някои от които са характерни само за тези два паметника).

Всъщност останала ли е някаква преправка в Търново до април 1844 г.?

Задължително трябва да се допусне наличието на друг (неизвестен) търновски ръкопис, от който да са преписвали Кънчо Стоянович и Стоян Ахтар (?). Този неизвестен царственик вероятно е преписан от Слав.-Драг. сглоба най-късно до есента на 1843 г. (по това време Славейков и Драганов занасят със себе си втория, последен, екземпляр от компилацията в Свищов) и след това е запазен в града поне до средата на 1844 г., като от него е преписан Ахт. За съществуването на „някакъв ръкописен български летопис“, съхраняван до 1843 г. в манастира „Света Троица“ край Търново, съобщава О. Маждракова в своята книга „Възрожденецът Стефан Пенев Ахтар“ (с. 56). Според авторката историята е попаднала в ръцете на Рали Расиадес (приятел и съмишленик на Ст. Ахтар), който е искал да я публикува през 1843 г., но по определени причини планът не се е осъществил. Не е ясно дали този ръкопис представлява препис от Слав.-Драг. комп., но споменатият факт показва ясно, че разпространението на Паисиевата история и царственика не се е ограничило само до появата на познатите ни днес преписи, а е имало доста по-широк мащаб. Съществува вероятност, макар и малка, Славейковият екземпляр от компилацията да не е изгорял в Румъния, а да е бил върнат отново в България и по този начин да е оставил своя отпечатък в създаването на Ахтаровия царственик.

На базата на приведените досега аргументи, в общи линии и с известна условност, може да се възстанови картината на различните взаимовръзки между царствениците с осъвременен език, произлизащи от Рилската сглоба от 1825 г., като се потърси мястото на Ахт. сред ръкописите в това генеалогично дърво.

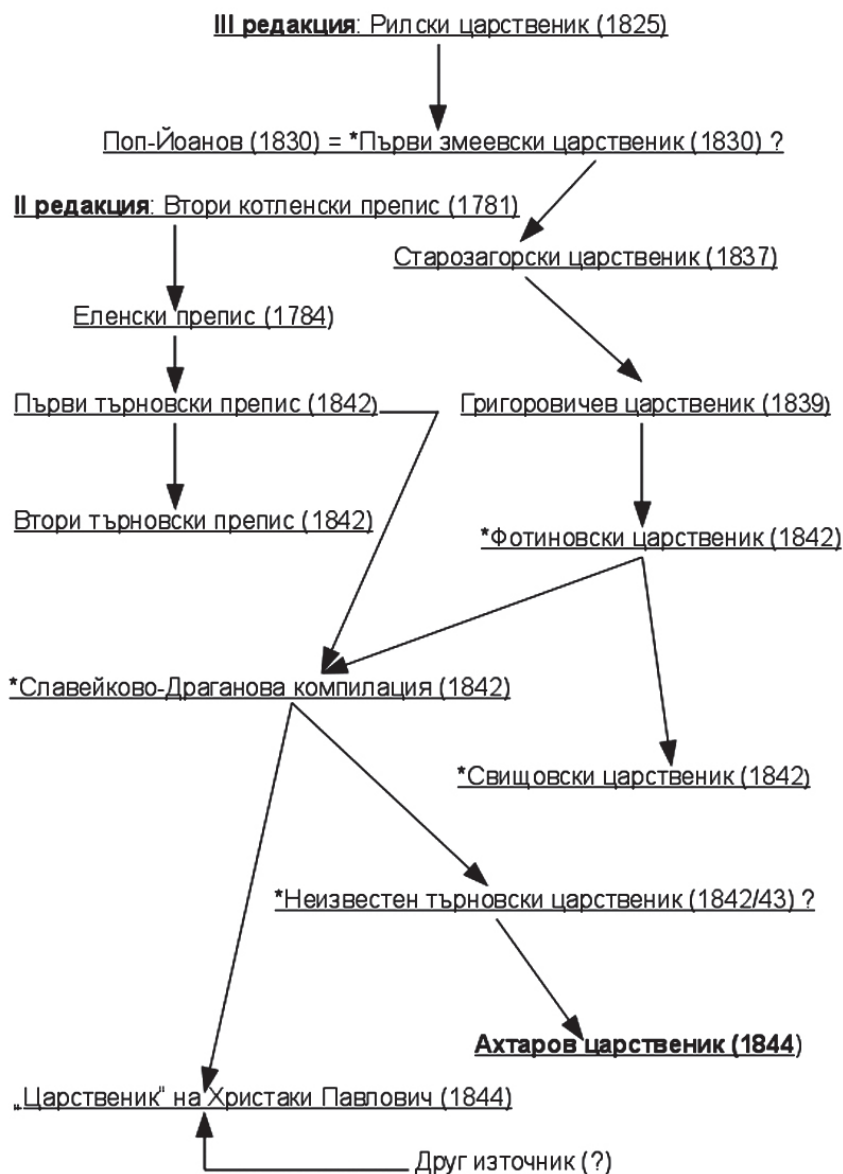
След като осъществява първоначалната компилация (*Рилската сглоба* от 1825 г.), Паисий Рилски се заема с нейното разпространение (Ангелов 1966: 75). Поради възрожденския дух, който цари сред народа, той бързо намира свои последователи. Първите преписи на царственика вероятно са осъществени в околностите на Стара Загора. Един от най-старите запезени царственици е *Поп-Йоановият* от 1830 г., за който се счита, че е едно с изгубения *Първи змеевски ръкопис* от същата година. Тези ранни преправки стават основа за възникването на нови преписи в района на Стара Загора. Близки по съдържание до Поп-Йоан. са *Старозагорският* от 1837 г. и *Григоровичевият царственик* от 1839 г. (възможно е този ръкопис да е малко по-късен).

През 1842 г. през Стара Загора преминава К. Фотинов, на когото е направен препис от някой от старозагорските царственици (по всяка вероятност това е Григ.), водещи своето начало от Първ. змеев. (1830). На път за Свищов Фотинов минава през Търново, където предоставя своя ръкопис – *Фотиновския* от 1842 г., на двамата родолюбиви младежи П. Р. Славейков и Хр. Драганов, които преписват от него всичко, което е в повече в сравнение с Паисиевата история по Еленския ръкопис от 1784 г. По Фот. е направен още един препис – *Свищовския* от 1842 г. на В. Станкович.

Славейков и Драганов осъществяват вторична редакция на ръкописната българска история, като обединяват своя Първи търновски препис на Паисиевото произведение (направен по Елен.) с допълнителните части от Фот. По този начин те създават т. нар. *Славейково-Драганова компилация* от 1842 г., която е преписана в два екземпляра (по един на Славейков и на Драганов). Скоро след като е направена новата компилация, Славейков изпраща своя *препис* в Букурещ, за да се отпечата, но при неизяснени обстоятелства ръкописът изгаря в пожар. През 1843 г. двамата търновски младежи отиват в Свищов, като вземат със себе си и *Драгановия препис* на компилацията. Там те го предават на Хр. Павлович, за да го редактира и отпечата. След сериозна редакция на езика и съдържанието на ръкописа и въз основа на някои допълнителни исто-

АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕНИК ОТ 1844 ГОДИНА

рически извори дупнишкият учител създава и отпечатва своя „Царственик“ през 1844 г.

Генеалогично дърво на преправките с осъвременен език, произлизащи от Рилската сглоба от 1825 г.¹²

¹² Със звездичка са отбелязани както ръкописите, които не са запазени или се знаят само по библиографско съобщение, така и тези, които са възстановени според аргументите в изследването.

Въпреки че до есента на 1843 г. двата екземпляра от Слав.-Драг. комп. са изнесени от Търново, там все пак остава някакъв техен *неизвестен търновски препис*, по който през пролетта на 1844 г. е създаден *Ахтаровият царственик*. Ръкописът, преписан от К. Стоянович и Ст. Ахтар (?), не прилича напълно на нито един от запазените до днес царственици. Причината за това е, че в нея е отразена вторичната редакция на историческия текст, осъществена от П. Р. Славейков и Хр. Драганов. Като се пренебрегне този факт обаче, с основание може да се смята, че Ахт. е част от родословното дърво на Рилската сглоба от 1825 г., тъй като в по-голямата част от съдържанието двата ръкописа са сходни. Конкретното място на царственика трябва да се търси сред *преписите с осъвременен език и стил*, т.е. сред трите старозагорски (Стзг., Григ. и Фот.¹³) и запазените търновски ръкописи.

13 Б. Ангелов нарича Фотиновския царственик „Втора старозагорска преправка“ (вж. Ангелов 1961: 32).

ГРАФИЧНО-ЕЗИКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НА АХТАРОВИЯ ЦАРСТВЕНИК

І. ПРАВОПИС И ПОЧЕРК

1. Анализ на правописа и почерка на І книжовник (Кънчо Стоянович Бакал):

Според В. Пандурски *писмото* на първия книжовник представлява „дребен, модернизирани курсив” (Пандурски 1972: 57), леко наклонен надясно.

Върху листовете, които имат по-широки междуредия, буквите са разположени над чертата, т. е. *писмото е стоящо*. Голяма част от листовете обаче са допълнително разграфени и имат специални редове (с ограничения отгоре и отдолу) за писане.

Подзаглавията, новите епизоди от повествованието, някои важни уточнения (коментари, години, числа и др.) и инициалите в текста са написани с червено *мастило*, докато основният текст е с черна боя.

Авторовите *добавки* (бележки, уточнения, коментари) обикновено се слагат в скоби, например: Егда же возвраті сѧ ѿ арменїѧ (глагѡлетъ стѣи еѷѡимїи лѣтописъ терновскїи) егда оубылъ ѡма...; а крѡнъ повдигналъ своѡта воиска врѡхъ месецбрїѧ (на созополе покрай морето) и оузель...

Думите се пишат разделно, но често едносричните (предлози, съюзи, местоимения и др.) се сливат помежду си или пък със следващата многосрична дума (това са т.нар. *фонетични думи*), например: дане оуко̀ра̀ва вѡ. да не оуко̀ра̀ва, идане вѡ. и да не, иприа̀хъ вѡ. и приа̀хъ, вѡѧ кнїжица вѡ. в таѧ кнїжица, исе вѡ. и се, ивзе вѡ. и взе, икато се вѡ. и като се, щосѧ вѡ. що сѧ и т. н.

Съкращенията в текста са малко и по традиция се наблюдават предимно при свещени названия или при често използвани думи (цр̑к̑ви, хр̑тосъ, б̑га, чл̑цы, с̑гагω).

Използват се *надредни букви* (п̑, гр̑, царигра̑, ѿ̑). Често по този начин се избягва пренасянето на само една буква на новия ред.

Първият преписвач използва редовно *надредни* и *пунктуационни знаци*. По-характерните от тях са:

- Придихания:

В Ахтаровия царственик е засвидетелствано само леко придихание; то обикновено се поставя над гласните, с които започват думите, но не е редовно (Ако, оу̀пазатъ, ѝзвестнω, ѝзыкъ, но онѡ, евтѣмѡ и др.), или над сами гласни (при съюзите и предлозите например: а̑, ѝ, оу̑, ѿ̑).

- Ударения:

От използваните в печатните църковнославянски книги ударения в Ахтаровия ръкопис се употребява предимно острото ударение ['] (размѣите, хвалѣ се, ѣсторѣи и др.). Често в една дума има по две и повече ударения (п̑гъбѣ, зѣмлі, немѣлостѣвъ, самовѣлно). В домашните думи това може да е показател за вариативността на мястото на ударението в различните български диалекти по това време, а в чуждите показва липса на увереност в изговора на названието. Когато ударението пада върху десетичното *и*, то не се пише. Тежкото ударение [`] се използва много рядко, и то не според правилото в църковнославянския правопис (зѣмали, дрѣги, изволѣѣ). Камората [^] се използва най-вече над предлога ω (ѿ ѣлѣрѣцъ, ѿ лѣла), а също така понякога и при диграфите *ы* (вѣшѣѣ, бѣлѣ, сѣ) и *оу* (оу̀корѣва).

- Горни две точки:

Използват се само при десетичното *и* (ѣ) и при ижицата (ѣ̑) след съгласна (сѣ̑рѣѡ, лѣ̑кѣѡ).

- Титли:

В Ахтаровия царственик се използват простата (хр̑тосъ, цр̑к̑ви, б̑га) и буквената титла (п̑р̑к̑ъ, а̑п̑лъ, чл̑че, п̑р̑дни, цар̑вото, ѣ̑рика, м̑ца). От двете по-редовно се използва буквената титла, но невинаги употребата е по правилата в църковнославянския правопис (под титлата вместо

някоя от изпуснатите букви понякога се изписва с, например: сѣагоω, сѣеннѣкъ).

- Паерчик:

Паерчикът се използва, за да означа пропуснат ер (Ъ). В ръкописа се срещат примери, при които паерчикът замества краесловен ер в пълнозначни лексеми (толкѣвал', нарѣ', сѣм') или пък се поставя в края на предлози, съюзи или представки, които в ръкописа са написани отделно от думата (из', с', из' шѣдѣи). Единични са случаите, в които паерчикът замества ер в средисловие (пѣш'ка). Повечето употреби на паерчик вместо ерова гласна се наблюдават при думите в края на реда. Когато една лексема, която завършва на съгласна, е написана слято с непълнозначна дума (съюз, предлог, честица) или пък последната съгласна е качена над реда, краесловните ерове обикновено се пропускат, без да се пише паерчик.

- Запетая:

Функцията на запетаята в Ахтаровата преправка донякъде се припокрива с тази на средната точка в старите писмени паметници, т. е. с нея се разделят отделните изрази и словосъчетания (... и оумножиха сѣ тамω, и слагωха ѿ горите и ѿтидоха при реката ѣанасѣ или табанѣ, и распространѣха се на востокѣ и западѣ...).

- Две точки:

Двете точки (:) обикновено се използват като знак за пренасяне на нов ред (... въ ко: / ѣто немаш никоѣ полза...), но непоследователно. Знакът понякога се употребява и за въвеждане на цитат, пряка реч (Мавробѣръ латѣницѣ пѣши за Болгари ѿкъдѣ испѣрво проѣзшле и кѣзва: Когѣто потопѣлѣ бѣгѣ сѣѣ остѣлѣ сѣмо Нѣе...) или след числителни имена, написани с цифра (3: сынове, 4: жени, ѣ се собрѣли кнѣзове 71:).

- Точка:

Употребява се доста рядко. В единия случай тя означава край на изречение или параграф (... по добре е болгарска простота и незлобѣе, ѿ грѣческа мѣдростѣ и гражданство. Болгари прости невѣжи...; ... и въ това лютω време изгѣбили онѣѣ царски ѣсторѣи, и кондики, архѣере-

иски и патриаршески и на много стѣи жїтїа и правила. сега нема онїа книги лѣтопїсны...), а в другия се изпользва на мястото на запетаята.

- Точка и запетая:

С този препинателен знак в Ахтаровия царственик се означава края на въпросително изречение (Кои са техните главни мѣста;).

- Кавички:

При цитиране понякога се изпользват кавички. Те отбелязват началото на цитата и след това се пишат на всеки следващ ред, ако той продължава, а не само накрая: „Есть гра́,, во Їліріцѣ сардікиа зовомїи, нынѣ же зовет сѧ средце,, (софіа) бѣ тои столнїи гра́ Болгарскїи по среде „болгарїа,,...

Числителните в текста се изписват с арабски цифри (по-често) или с думи. Буквени означения с титли не се срещат. Както беше отбелязано по-горе, при изписването на числителните след цифрата обикновено се поставя двоеточие (3: сынове, 4: жени, 25: лѣта).

С *главни букви* (инициали) се пишат предимно думите, с които започва абзацът.

Удължени надолу части имат буквите Р, Ц, Ъ, Щ (четирите са с украсение накрая), Д и ОУ. Над реда излизат Ъ, ѿ, а понякога и Д (д).

Еровете се срещат само в краесловие, като преобладава употребата на големия ер (білѢ, преписалѢ, частѢ, голѢ, поклонѡватѢ, данѢ, кралѢ, царѢ, латиницѢ). Малкият ер се среща изключително рядко (терговицѢ, асенѢ).

Почти навсякъде, където е употребена в текста, буквата Ъ е на своето етимологично място (бѢха, нѢкой, человѢкъ, лѢтопись, извѢстнѡ, нѢщо, вѢра, заповѢдѣ, побѢгналъ, оуслѢпилъ, слѢдѣ, побѢди и др.). Изключенията са незначителни (грѢцы).

Последователно се изпользва малък юс (Ѧ), като с него се отбелязват звуковете [ʹa] – произлязъл от развоя на ꙗ (тѦхъ, рѦтко) и ѡ (волѦ, кралѦ болгарскагѡ, деѦніѦ), и [ʹъ] – от ѡж (молѦ) и ѡ (правѦтъ, любѦтъ).

Еднократно (в предговора) е употребен знакът за голям юс (да не бѢдите посмеѡны и засрамени).

Йотуваното а (Ѧ) се среща само при думата Ѧзыкъ, а буквата Я не се среща в текста на първия книжовник.

Често, макар и не напълно последователно, се среща графемата Ā, която вероятно означава звука [ъ] (тĀрсихъ, сĀсъ, обрĀщатъ се).

Диграфът Ы се пише с малък ер. В доста от примерите под влияние на църковнославянския език ери е на своето етимологично място: чѡждЫй ѡзыкъ, бЫла, сЫнове. По-рядко (предимно в окончанията) буквата е употребена вместо старобългарско И след Ц (защо се грецЫ помѡдри; нѡ онѡ ... праѡцЫ бѡха земледелцЫ).

С по два варианта са представени буквите:

– И (И и Ī): кнИгата, и, мѡдрИте, греческИ, земалИ, Иска; гѡворенїе, сотворенїѡ, мїра, препїши, рїмъ, велїкагѡ);

– О (О и Ѻ): Ѻ се пише почти редовно в краесловие (мирѺ, многѺ, лютѺ, намїралѺ, прїлежнѺ; но и славно царствО) и след съгласната Г (гѺворишъ, гѺворенїе, негѺво, велїкагѺ; но оугОднѡ, гО, егО); винаги се среща след ĭ (ĪѺанна) и в състава на предлога ОТ (ѡ – пише се като лигатура);

– У (ОУ и Ѹ): Ѹжасть, трѡдъ, ОУзелъ, ОУ, ОУчетъ, междуОУ-собнаѡ;

– В (обикновен и обърнат вариант, при който графемата е полегнала върху вертикалната си хаста);

– Т (по-често употребяваната графема се пише с една хоризонтална и три вертикални хаста, а другата е в лигатура и се среща основно при писането на предлога ОТ, но не само там).

– Д: мѡДростъ, роДъ, чѡДишъ; гражданственны (бързописният вариант се употребява в ограничен брой примери).

В текста на първия книжовник знакът за йота (Й) се използва доста рядко: чѡждыЙ, незнающыЙ; но тоИ, знаИте.

От буквите в гръцката азбука се срещат ϕ и ξ, но употребата им е доста непоследователна (ϕракіѡ, но и Тракіѡ; гоϕї, но и готї; маξїміана, но и маКСимїанъ; алеξандръ, но и алеКСандръ).

2. Анализ на правописа и почерка на II книжовник (Стоян Ахтар ?): главата за времето на второто българско разорение и продължението на частта за славянските учители

В графично отношение текстът на втория преписвач се **доближава** до този на първия в следното:

- Разделното писане на думите в текста.
- Съкращаването на някои думи (члѣцы, ескѣпи стѣй, оѣы).
- Употребата на надредни букви (царигра, царѣтво, ѿ, креѣтилъ, прѣтолъ, патрѣар).

• Използването на едни и същи надредни знаци: наклонени надясно ударения, които не стоят точно над буквата (морѣ, тáмо, рѣси), титли за съкращения (стѣй), паерчици за пропуснати краесловни ерове (под', народ'), двоеточия, запетаи, точки и др.

• Изписването на числителните имена в текста (4: народи, 40: дни, 3: години; 15: соборъ).

• Използването на *еровете* само в края на думите (богѣ, сѣмеонѣ, царѣ).

• Предимно етимологичната употреба на буквата Ъ: побѣгна, нѣкой, живѣлъ, человѣцы, непобѣдими, тѣхните, мѣста, гнѣвъ, дѣвицы, себѣ, вѣсть, имѣнїе, убѣждени, вѣрѣ (изключенията са рядкост: грѣцы).

• Изключително рядкото срещане на голям юс (само два примера в текста: много пѣти, твѣрде).

• Използването на *йотувано А* само в думата Іазыкѣ.

• Доста честата употреба на Ы (на етимологичното място: сѣнѣ, бѣло, нѣнѣ, пастѣри; на мястото на И: Турцѣте, обѣда, царѣца, подданицѣ, человѣцѣ, главнѣ, попѣталъ, священѣцѣ, пѣшатъ, епѣскопа.

• *Двете букви за И* – И и І (тук І се използва значително по-рядко, отколкото при първия преписвач, и то предимно пред гласна: Іѣда, Іеросалимѣ, окаянїи, Болгарїа, Македонїа, имѣнїе; в думи от чужд произход І се употребява и пред съгласна: хрїстїани, їустїианѣ); *двете*

графема за О – О и Ѡ (Ѡ се пише само в състава на предлога-представка ОТ /Ѡ/, и то доста рядко: Ѡемале, Ѡ болгарите, Ѡнематъ) и двата варианта на Д – Д и д: поДданицы, шумаида, да; помежД8 си, благоДарили (ръкописният вариант се употребява по-често, отколкото при първия преписвач).

- Два варианта на ижицата: с две точки отгоре след съгласна (v̈): кv̈рv̈лъ, сv̈меонъ, мv̈ръ, сv̈ная; и без точки след гласна (v): еваггелѣ (и двете графема се употребява доста рядко).

Разликите в графичното оформление на текста на **втория книжовник** в съпоставка с този на първия се изразяват в следното:

- Писмото е предимно бързописно.
- Използвано е само черно мастило.
- Уточненията се изнасят извън текста в полето. Като знаци за вмъкване са използвани звездичка и кръстче, например: „като развалилъ Болгарската земля* (отстрани в полето е написано: * и пог8билъ учители ихъ и изгорилъ сички нихни книги, тогава), много народ красны и храбри...“ (л. 81а).
- Листовете са с широки междуредия, а писмото е висящо.
- Сред пунктуационните знаци се среща удивителен знак: Царю многолѣтнѣй!; токмѠ м8жескѣй полъ толко!; Горко подиръ и окаяно тѣхното Болгарско царство!!!.
- Доста често в текста при собствени имена, при народностни названия и при притежателни прилагателни се срещат главни букви (Селимъ, Мехметъ, МеѠодѣй, Т8рчѣнъ, Болгарѣнъ, Т8рское, Татарски, Болгарѣа, Македонѣа).
- Освен буквите Р, Ц, Ъ, Щ, Д, ОУ (У, Ѡ) и Ъ удължени части имат още бързописните б (босна, арбанаси, сербская, общо), в (второе, вѣ, казватъ) и д (егда, до).
- Знакът за малък юс (Ѧ) се среща изключително рядко (Во времѦ, другаѦ, болгарѣѦ).

- Буквата за малкия ер (Ь) се среща по-редовно в сравнение с текста на първия преписвач: царЬ, огнЬ, данЬ 'данък', жалостЬ, хитростЬ, господарЬ, вѣстЬ (често на своето етимологично място).

- Употребата на Я е последователна (подобіЯ, грабЯтъ, знаЯлъ, сѣнаЯ, нЯколко, свЯщеницы).

- Буквата Ā се среща само веднъж в текста (КарĀмъ).

- Освен двете букви за У – ОУ (ОУзели, ОУплашилъ са, ОУ) и Ъ (дрѡгъ, Ъда, тѡка, погѡбишъ), характерни за първия преписвач, тук се среща и трета – У (Убивали, Учители, сУровой, тУрцыте, Убѣждени, шУмаида).

- Графемата В има полууставен и бързописен израз.

- Използвани са три варианта на Т. Първите два (по-често употребяваните) се срещат и при първия книжовник. Третият е бързописен.

- Буквата за йота (Й) се среща доста последователно в краесловие (нѣкойЙ, многолѣтнийЙ, меѡдїЙ, убїЙ) и в средисловие (спокойно).

- От буквите в гръцката азбука се срещат само Ϝ (Ϝракїя, Ϝеодора, МеϜодїй) и Ϙ (Ϙсалтирь).

II. ФОНЕТИКА

1. Вокална система:

- При **първия книжовник** (нататък за по-кратко **I**) рефлексите на старобългарската *ятова гласна* (Ѣ) се изразяват с помощта на буквите Ѣ, Ѧ и Е. От примерите, в които Ѣ е представена чрез Ѧ и Е, личи полупрегласният изговор (съответно 'а, е), характерен за източните български диалекти (живѢли, дрѡгитѢ, въ кратцѢ, въ врѢми, прѢмно҃го, тѢхнїѦ, блѢскáвицы; тѡхъ, тѡхна, тѡмъ, рѡтко, голѡма). Рядко в позиция под ударение и пред следваща твърда сричка Ѣ има екав застъпник (бѢха, тѢхъ, нѢкой; голѢма, неприсмѢха се, заповѢдалъ). Старата графема Ѣ често се пише на своето етимологично място (нѢщо, нѢкомѡ, тѢхъ, нѢкоѡ; невѢжи; въ кратцѢ, заповѢдъ).

В текста на **втория преписвач (II)** Ѣ се заменя с Я [’а] (нЯкой, тЯхъ, бЯхѡ, голЯма, видЯлъ, нЯколко, тЯмъ) или Е (нЕщо, прЕ-

дъ, слЕдъ, врЕме, ТурцытЕ, сЕдналъ, СрЕдецъ, рЕката, звЕровé, тЕхны, прЕм8дры, рацЕ) според изговора в източнобългарските диалекти. Западнoбългарско или църковнославянско влияние има при думите голЕмъ, умрЕлъ, славЕномъ и др. В повечето случаи буквата Ъ се използва на своето етимологично място (вЪра, лЪто, извЪстно, рЪчи, имЪниé, гнЪвъ, мЪста).

- Фонетичните наследници на *голямата носовка* (Ж) в текста на I са представени с буквите Ъ (по-често) и Ā (или А), например: хѢдожествѡтѡ, бѢде, трѢдъ, помянѢхъ, мѢдри, ѡбрѢчника, рѢкописана, постѢпки, рѢка, вѢмѢжи; нарекĀтъ, приемлĀтъ, кĀщата, много пĀти, рĀце.

При II положението е същото: Ж се заменя с Ъ (мѢжескій, сѢдъ, мѢдрость, воспрїимѢтъ, тѢга, вѢрѢ, отъ стѢпили, разлѢчили, мѢчатъ, бѢдѢ) или А [а] (каЩа, рАка, востанАт, земАт, имАтъ, четАтъ, не могАтъ, сА).

Действителният застъпник на старобългарската задна носова гласна в диалекта на преписвачите е изразен чрез графемата Ā (или А), зад която вероятно се крие звукът Ъ (Ж > Ъ). Знакът Ā не е прокаран последователно във всички примери, в които различните стари вокали (Ъ и Ж) имат за наследник [ъ]. Често буквата се среща без диакритичния знак (рАка < рЖка).

- При I са засвидетелствани редица примери с рефлексии на йотуваната голяма носовка. Два са наследниците, отразени в паметника – Ю [’у] и Ā [’ъ]. С по-голяма честота е представен знакът Ю. Този развой се наблюдава в глаголни окончания (глаголЮтъ, добиЮтъ), в падежни флексии (болгаріЮ, велікоЮ силоЮ, всЮ землЮ) и в някои форми на сегашното деятелно причастие (незнаЮщый < незнаЖштѣин). Новобългарският наследник, представен в текста с буквата Ā, се среща предимно в глаголни окончания (молĀ се > молІЖ сѧ, знаĀтъ < знаІЖтѣ).

Рефлексите на йотуваната голяма носовка в текста на II са следните: ІЖ > Ю [’у] (предимно в падежни или глаголни окончания: своЮ, хрїстіянск8Ю, православно8Ю, имеЮтъ, щамбаЮтъ); ІЖ > Я [’ъ] (смеЯт са, знаЯтъ, смеЯтъ са); ІЖ > А [ъ], Ъ (наричАтъ се, пишЪтъ, мѡчЪтъ). В последните примери мекостта на задната гласна в глаголното окончание е загубена поради затвърдяването на съгласните Ч и Ш.

• Застъпник на малката носовка (**А**) в текста на **I** е преди всичко вокалът Е (**А** > Е – преходът е характерен за разво­я на българския език), например: сЕ (от сА), времЕ (врѣмА), рЕдъ (от рѣдъ), прѣклЕха (вж. стб. гл. клѣти), учЕтъ (от оучѣтъ) и др. При възвратно-личното местоимение и при глаголни окончания за 3 лице множествено число са отразени съответно следните промени: **А** > А [ъ] – стб. сА > срб. сж (поради смесване на носовките) > нвб. сА (нарекоха сА велики предъ бѣ); и **А** > 'А [’ъ] – правѣтъ [прав’ѣтъ], любѣтъ [л’уб’ѣтъ]. В някои думи след стари меки съгласни се появява рефлекс А според църковнославянското и руско произношение: чАда (от чѣда), Языкъ (от ѣзыкъ).

Положението при **II** е същото, както при **I**: **А** > Е (сЕ, времЕ, извадЕтъ, поглЕдналъ, начЕналъ, имЕто, пріЕлъ, оучЕтъ сЕ, почЕли 'почнали'); **А** > Я [’а] – сЯ, пріЯлъ, время, свЯти, свЯщеницы, кнЯзь; **А** > А [ъ] – сА < сА; **А** > 'А [’ъ] – грабЯтъ [граб’ѣтъ], водЯтъ [вод’ѣтъ], подносЯтъ [поднос’ѣтъ], стоятъ [сто’ѣтъ], благодарЯтъ [благодар’ѣтъ], поставЯтъ [постав’ѣтъ], приходЯтъ [приход’ѣтъ]; **А** > А (след стари меки съгласни): чАда, Языкъ, первоначАлно (вж. стб. научАло), учАтъ (от оучѣтъ).

• На мястото на старобългарския *голям ер* (Ъ) в текста на **I** се срещат застъпниците О (предимно в представките): вОпреки, сОжалихъ се, сОбрахъ, сОтвореніА, сОвокопихъ, сОсекли се и др.; и **А** [ъ] (в корените на думите): прелѣгвашъ, кѣмъ, тѣрсихъ, сѣсъ, обрѣщатъ се, мѣгла, кѣде, ванъ, трагнаха, сАбѣди се.

При **II** фонетичните наследници са същите: Ъ > О (главно в пред­ставки и предлози): вОстанат, самичОкъ, тОкмо, вОплъ, вОвозмо­гълъ, сОбора, сОс и др.; О > А [ъ] (в префикси и корени): сАбиралъ, испА­дили, потАпали.

• В текста, създаден от **I**, старобългарската предна ерова гласна (Ь) има рефлекс Е (и в корен, и в суфикс): чЕстни (от чѣстѣни), конЕць (от коньць), венЕць (от вѣньць), вЕсь (от вѣсь), грЕцы (от грѣци), крЕсти (от кръстѣти сА) и др.

Положението при **II** е същото, т. е. Ъ > Е: СредЕць, вЕсь (от вѣсь), самовластЕнь.

• При **I** в.м. ЁА се пише А [’а] (деАніА, рімлАны, землА). **II** използва по-новия знак Я [’а] (окаЯнно, хрістіЯне, подобіЯ, римляны, градскаяЯ, волЯ).

• В текста на **I** се срещат редица примери, в които стб. гласна Ъ е заменена с И (рефлексът е общобългарски): ѱзИцы, но и ѱзЫкъ (от ѱзѣкъ), тИ (от тѣ), чѣждѣй (от штоѣждѣн), бѣле (от вѣлн, мн. ч. на мин. деят. прич. I от гл. вѣтн), слИшати (от слѣшатн).

При **II** примерите, в които стб. гласна Ъ е заменена с И, са по-редки: бИле (от вѣлн), владИцы (от владѣка).

• Често срещано явление в текста на **I** е качествената редукция на неударени гласни, която е характерна за източните български диалекти: прочИтѣ, пісанѣ, ни гѣ писахъ, да знаИтѣ, чИ (в.м. че), жИнатѣ мѣ, слѣзИ, пішИ, ОУслѣпѣлъ ги, амА, вѣискА, дѣснАта. По-често е отразена редукцията при широките Е и О съответно в тесни И и У.

При **II** положението е същото: чИ, убѣИ (в.м. убие), изгѣрѣшъ, чИтѣли, запѣвѣдва, зѣмешИ, ОУстѣли ’останали’, напишИ. Примери с качествена редукция на А в Ъ не са засвидетелствани.

2. Консонантна система:

• Групите РЪ, ЪР и ЛЪ, ЪЛ, наследници съответно на сричкотворните Р и Л в стб. период, в текста на **I** се предават с ЕР (руски фонетичен вариант, застъпен в църковнославянския език): пЕРво, тЕРговцы, тЕРновскаѣ, оутвЕРдили, дЕРжали, смЕРта; и ОЛ: наПОлни, ПОЛна, ДОЛгихъ, хОЛми, БОлгаре. В единичен пример е представена промяната РЪ > ОР (БОРзи).

Наследниците на сонантичното Р при **II** са:

– ЕР (цЕРквы, пЕРвоначално, тЕРновъ, смЕРти, сЕРби, дЕРжали, оутвЕРждени, тЕРпятъ);

– ОР (скОРбъ);

– АР, ЖР [ѣр] (сАРцето, твЖРде).

Думи със застъпници на сонантичното Л не са засвидетелствани в текста на **II**.

- От наследниците на праславянските групи *or, *ol – *er, *el (между съгласни) **I** е включил само домашни примери с метатеза на ликвидните съгласни (гРАжданнѡстѣ, гРАдѣ, дРАгѣ, мЛАдѣ). Пълногласието според руския развой в текста не се среща.

При **II** положението е същото: *or > РА (гРАдѣ, царигРАдѣ); *ol > ЛА (гЛАВны, мЛАды). И тук примери с пълногласие не са засвидетелствани.

- В отделни примери на **I** (предимно във формите на думата *земя*) по традиция се среща и отдавна изгубеното в източните български говори епентетично л (земЛѧ, но и земѧ; ѡзлюбЛѧвали и др.).

В текста на **II** ситуацията е аналогична (земЛѧ, поставЛѧн, озлобЛѧни, римЛѧны, правЛѧнѣ), но и тук формите с епентетично Л са по-скоро изключение, отколкото правило.

- Опозицията мекост : твърдост при съгласните в текста на **I** е напълно развита, например: молѧ [мол'а] – вЛачишѣ [вЛачиш], оукоРАѧва [укоР'ава] – праведно [праведно], оупаЗАѧѣ – За това, ТАхѣ – Това, любѧѣ – Болгарѣте, проСАѧѣ – рѣкопиСанна, милостїНА – Напраснѡ и др.

За езика на **II** се отнася същото: Някой [н'акой] – планина [планина], Тяхѣ [т'ах] – Татарската [татарската], Бяхѣ [б'хѣ] – арБанаси [арбанаси], гоЛѧма – мЛАды, виДѧлѣ – облаДѧлѣ, постаВѧѣ – тоВа, подноСѧѣ – Салимѣ.

- Доста често в текста на **I** се среща асимилация по звучност при съгласните, т.е. звучните съгласни се обеззвучават в абсолютно краесловие и пред беззвучна съгласна: понапреТѣ, иСѣ (вм. изѣ), нареТѣ, раТко, граТѣ, поТѣ (вм. подѣ), спореТѣ, назаТѣ, теШка и др. Примерите с обеззвучаване на съгласните в края на думите показват по недвусмислен начин, че краесловните ерове в паметника нямат звукова стойност, а се пишат само по традиция.

При **II** обеззвучаването също се среща, но повечето засвидетелствани примери са в средисловие пред беззвучна съгласна: иСтѣрчена, иСкажи, иСкѣство, МоскоФѣцы, теШко.

- Единични са примерите с озвучаване на съгласни в позиция пред звучен консонант (Зговоръ) и с опростяване на групи от съгласни (посреШна).

При II няма засвидетелствани форми с обеззвучаване.

- В текста на I са отразени старите палатализации на задноезичните съгласни К, Г и Х в съседство с предни гласни: патрїарШески, патрїарСи, кнїжниЦы, оЦы.

Аналогична е ситуацията и при II: ПатрїарШїа (но и ПатрїарХїа); человѣЦы; оЦы и др.

III. ГРАМАТИКА

В осъвременения текст на ръкописа се откриват почти всички особености, които характеризират новобългарските говори от XVIII и XIX в.

1. Именна система:

- Именната система в текста на I се отличава с *предимно аналитичния* си новобългарски строеж. От старите падежи все още се срещат редовно:

– *родителният* (и *родително-винителният*) при имена от м. р. (Ѡ лілА шестАГѠ кралѠ болгарскАГѠ); за народА болгарскАГѠ; ѡ сотворенїѠ мїрА; всѧкОГѠ человѣкА приемватъ въ кѧщата сы; ѡ адамА до давидА и праведнАГѠ їѡакїмА, їѡсифА обрѣчнїкА бѣцы; ѡ страха и от оужасА тѣрскАГѠ; а копронїмъ послалъ къ таганА да ѡїиде; пратилъ моленїе и дари на борисА царѠ; кѧкъ е былъ ѡ рода цареи болгарскихъ;

– *дателният падеж* при имена от м. р. (оучи сѧ своемѠ ѧзыкѠ; їафетѠ третомѠ сынѠ своемѠ заповѣдалъ да се насели на Еуропа; името царЮ римскомѠ; Погонатъ посла многоу злато болгарѠМѠ; и пратилъ писмо царЮ; и тако веровали многоу народъ АлѣсіанѠ).

Преобладават родително-винителните и дателните форми при именната за лица от м. р.

– *винителният* при имена от ж. р. (дади имъ кралевска тѣгла за велѣкоЮ побѣдѣ; и плѣнили всЮ землЮ францѣшкѣЮ; и тако ималъ оно писаніе въ ползѣ дѣшевнѣЮ);

Другите косвени падежи се употребяват доста рядко:

– *творителен* (великѣ часть вселеннѣю покарѣхѣ орѣжиЕМЪ; болгари съ великоЮ силЮ приидоша);

– *местен* (и былъ силенъ и страшенъ въ бранЕХЪ; помислѣлъ да принесе престолъ въ болгарѢХЪ).

И при II преобладават аналитичните граматични форми, а от старите падежи с по-голяма честота се откриват *родително-винителният падеж* (Во время 2:ГО Мехмета; и живялъ тамо до смерти отца своЕГО; и ако не смиришь ихъ до конца...; да развалишь ... градоначалникОВЪ ихъ; проводилъ своЕГО везирЯ; и отъ дрѣги болгарОВЪ да воспріемне...; отъ Іванна стое еѡангеліе; отъ ѣзыка болгарскаГО; отъ всЕГО славенскаГО народа; и показа то(ва) царЯ; да благодарятъ богА; и оучили вѣрѣ хрѣстіанскѣЮ; держатъ своЮ вѣрѣ) и *дателният* (наслѣдникъ адѣ, діаволѣ дрѣгъ; отговори патрїархъ Селимѣ; и показа то ... патрїархѣ ИгнатїЮ ЦареградскОМѣ; не имали песмена по своЕМѣ ѣзыкѣ; по своЕМѣ ѣзыкѣ почели да четатъ; то быха весма болгарОМЪ благодарили). Значително по-рядко се срещат *творителният* падеж (сынъ именѣ Салимъ; онъ былъ родОМЪ болгаринъ; приелъ стое крещеніе со всЕМЪ народОМЪ болгарскИМЪ) и *местният* (и въ бранѢХЪ непобѣдими; въ началѣ бѣ слово).

• В текста на I почти редовно се среща *определителният член* (пълен и кратък): съществителни имена – м.р. ед.ч.: родАТЪ, родА, народа, ѡзыка, животА; ж.р. ед.ч.: кѡщаТА, земаТА; ср.р. ед.ч.: хѣдожествѡТѡ, племаТО; м.р. мн.ч.: цареТѡ; ж.р. мн.ч.: работиТЕ, дщериТЕ; прилагателни имена – м.р. ед.ч.: средниА; мн.ч.: мѣдриТЕ, простиТЕ, храбриТЕ, дрѣгиТЕ и т.н. Често определителният член се пише отделно от думата – работи ТЕ, жина ТА, или пък между тях се поставя двоеточие – род:АТ.

При II определителният член при имената се среща малко по-рядко: съществителни имена (м.р. ед. и мн.ч.: епископА, ТурцыТЕ, болгарите, цареТО; ж.р. ед.ч.: болгарїАТА, рекаТА, войскаТА; ср.р. ед. и мн.ч.: очиТЕ, имѣнїеТО, имеТО; плуралия тантум: хораТА); при-

лагателни имена (м.р. ед.ч.: дрѣгѣТЕ; ж.р. ед.ч.: ТатарскаТА, ТерновскаТА; ср.р. ед.ч.: ЧермноТО, ТурскоТО). При втория преписвач се срещат членувани форми на прилагателните с морфема -О: старійО, первійО, подирнійО.

- Редовно е и аналитичното *степенуване при прилагателните* с помощта на частиците ПО- и НАЙ- (наи славны, наи сылни, помѣдри, по полѣтѣчны).

В текста на II степенуването се изразява по същия начин: най перво, по искѣсни (същото е характерно и за наречията: повече, най напредѣ).

- От старите черти на езика в текста на I са запазени *сложните прилагателни* (чѣждый, славный, непобѣдимый, челѣскій, славнаѣ, охрѣдскаѣ, дѣнавскаѣ, болгарское). Наличието на членувани именни форми показва, че сложните прилагателни не са свойствени за новобългарския език от епохата на Възраждането, а в паметника са употребени под влияние на книжовната традиция и изпълняват главно стилистична функция.

При II ситуацията е аналогична (Турское, Татарскій, новый, многолѣтный, столный, праведный, женскій, сербская, дрѣгая, царская, римская, книжная).

- От малкото налични примери в текста на I се вижда, че *родова диференциация при прилагателните* (и местоименията) в множествено число не съществува: храбрѣте постѣпки (ж.р. мн.ч.) на царетѣ болгарскѣ (м.р. мн.ч.).

В текста на II е отразено същото състояние: тѣрскѣ раце (ж.р. мн.ч.) – народѣ болгарскѣ (м.р. мн.ч.).

- След числителни имена съществителните от м.р., означаващи лица, се употребяват както със своята форма за множествено число (3: сынОВЕ, двамата сынОВЕ, 1800 грецы), така и с бройната си форма (два сына; 2: братѣ, 3: царѣ, трѣ братѣ).

При II положението е същото: 5: фѣлософѣ; 4: даскалѣ, 4: народѣ, 4: патрѣарсѣ, четыры патрѣарсѣ; но и 125000 татарокѣ (т.е. татари).

- В текста на I се срещат следните окончанията за мъжки род в множествено число: при едносричните съществителни имена е налице колебание между -И и -ОВЕ (градОВЕ и градѣ, дарОВЕ и дарѣ, гре-

хОВЕ и гресИ); при многосричните окончанието може да бъде -И или неговият графичен вариант -Ы (холмИ, дебрИ, посланницЫ). Окончание -Е при многосричните съществителни, назоваващи лица от м.р., се среща при формата царЕ.

По-характерните окончания за м.р. мн.ч. в текста на II са: -Е; И/Ы – при съществителните, означаващи лица от м.р. (еничарЕ, болгарЕ, хрїстіянЕ, мѡжіЕ, римлянЕ, царїЕ; подданицЫ, челомяцЫ, оучителИ); -ОВЕ – при едносричните имена (зверОВЕ).

2. Местоименна система:

- Във връзка с развоя на българския език към аналитизъм е намаленият брой на *косвените падежи*. И тук, както при имената, се срещат предимно *род.-вин.* (негѡ, гѡ, нѣкогѡ, ихъ, ги, егѡ, всегѡ) и *дат.* местоименни форми (нѣкомѡ, своемѡ, мѡ). Много рядко се срещат местоимения в други падежи (*твор. п.*: съ нїмъ).

При II положението е същото: *род.-вин.* местоименни форми (него, го, я, ихъ, ги, тяхъ); *дат.* форми (емѡ, мѡ, тямъ, имъ). Други косвени падежи при местоименията не са засвидетелствани.

- Редовна е употребата на *третолличните местоимения*, образувани на основата на старобългарското показателно местоимение тѣ: лични местоимения – той (им.п. м.р. ед.ч.), те (им.п. мн.ч.), тахъ (род.-вин.п. мн.ч.), тамъ (дат.п. мн.ч.); притежателни местоимения – тахна (откъм притежател: ж.р. ед.ч.).

В текста на II наред с източнобългарските форми, произлизащи от тѣ (той, те; тѣхните), се среща и местоимението онъ (от стб. показателно местоимение онѣ).

- *Относителните местоимения* се образуват на основата на въпросителните + частицата -то (каквото, щото, коѡто, които). В текста на I по-старите относителни местоимения (нже, тже, ѡже) се срещат изключително рядко (Испанию иже во Европѣ).

При II ситуацията с относителните местоимения е същата: които, каквото, щото. Старите форми на основата на анафоричното местоимение не се срещат.

- Напълно развити са и *показателните местоимения*, които се образуват от основата на по-старите форми **тѣ** и **онѣ**: за близко показване (дълги форми: този, това; кратки форми: той 'тоя', таѡ, тїѡ); за далечно посочване са засвидетелствани само кратки форми: оно 'онуи', онїѡ.

В текста на **II** положението е аналогично: за близко показване (дълги форми: тези, това; кратки форми: то 'туй', тїя или тыя); за далечно посочване (дълги форми: онзи, онези; кратки форми: оны или оныя, оная).

- По отношение на родовите местоимения в близък текстуален контекст се срещат стари и нови форми за изразяване на *определеност* – с определителен член (своите, своїѡ, сычката, негѡвото); със сложни местоименни форми (всѡкїй, вашїы).

Същата е ситуацията и при **II** (нашїй – нашыте).

3. Глаголна система:

- При **I** се срещат инфинитивни форми (собирати, даѡти). Често обаче инфинитивът се замества от да-конструкция (да прочитѣ вм. прочитати, да оуча вм. оучити, да работи вм. работати и др.).

В текста на **II** е употребена само една инфинитивна форма (егда сѡдити иматѣ господѣ). Навсякъде тази стара нелична глаголна форма е заменена с да-конструкция.

- При глаголите във *второ лице единствено число* се среща само новобългарското окончание *-ш(ѣ)*: имашѣ, срамѡвашѣ, оставѡшѣ. Старата флексия *-ши* не се употребява.

Същото е положението и в текста на **II** (смиришѣ, погѡбишѣ).

- Въпреки че по това време вече е наложено в говоримата реч, *описателното бъдеще време* се среща спорадично, като и двете форми – положителна и отрицателна – в повечето случаи са образувани на базата на стб. спомагателен глагол **хотѣти** (ЩЕ речешѣ, не ЩЕ да може). Рядката употреба на тези конструкции се налага поради историческото повествование, което изисква предимно глаголни форми в минало време.

В текста на **II** са представени преди всичко положителните описателни форми за бъдеще време (**ЩЕ** востанатъ, **ЩЕ** си зематъ земята, **ЩЕ** стоишъ), както и една стара описателна конструкция, образувана с помощта на стб. спомагателен глагол **нмѣтн** в 3 л. ед. ч. (сѣднѣ ИМАТЪ).

- При **I** се срещат аористни форми за 3 лице мн. ч. с традиционното църковнославянско окончание **-ША**: произидоша, распространѣша сѧ, оумножиша сѧ, постигоша, заселиша сѧ, прѣидоша; или с народното **-ХА**: бѣха, беха, присмеха, зеха, гѣдиха, трагнаха, видеха.

II води повествованието с помощта на преизказни форми.

- От миналите времена в текста на **I** най-рядко се употребява имперфектът (но не мѡжѣхъ да намерѧ; а той въ това време взимаше данъ от...).

При **II** не са засвидетелствани примери.

- Широка е употребата на *преизказността* в текста на Ахтаровата преправка (и царето имъ давали дщериѣте сы за жены; и много пѧти навивали и земали данъ отъ мѣдрите грецы; когато потопилъ бѣгъ сѧ, осталъ само Ное...; тогива борисъ молилъ никифора).

Положението при **II** е същото: Когато обладалъ Цариградъ ...; и преминалъ Салим у Цариград; болгарите поставили патрѣархи.

- С голяма честота се характеризират и глаголите от новобългарското *a-спрежение* (имать, сказва, прелѧгвашъ, приемватъ, срамѣвашъ, оубивать).

При **II** ситуацията е аналогична (дѣматъ, казватъ, запѣвѣдва, воспрѣемватъ, враждѣватъ).

- От причастията, които са изчезнали в развоя на българския език, **I** употребява миналото деятелно **I** причастие: видѣвъ; взѣвши, оуслѣшавъ, ѡвещавъ; и сегашно деятелно причастие: незнающѣй, разтегающѣи, дѣющѣи сѧ.

При **II** форми на тези причастия не са засвидетелствани.

- Макар и рядко, в текста на **I** се среща новото за българския език миналото несвършено деятелно причастие (не можело да са ходи, нѣ ходѧлъ, додѧли).

Това причастие е налице и в езика на **II** (грабялъ ги и ги събиралъ; не ъмеяли, поставяли).

4. Лексика

Въпреки че езикът в текста на **първия книжовник** е осъвременен, голяма част от използваната лексика принадлежи към *традиционния книжовен пласт* (лѣтопись, хѣдожествѡтѡ, похвала, деанїа, гражданствѡ, гражданность, ѿ сотворенїа мїра, свѣдетелства, оученїе, незлобіе, мѣдрость, кнїжници, изволенїе, насилїе, малодѣшіе, велми, благоволенїе, писанїе, моленїе, дари 'дарове' и др.). Не са малко и *народните думи*, отнасящи се към битовата и трудовата лексика (влачишь, ѡрачи, ѡвчари, копачи, иставрези 'изтрезня', доди 'дойде' и др.). Срещат се и редица *църковнославянизми* и *русизми* (фонетични, лексикални или словообразователни), неприсъщи за българския език (чада, забвенїе, дѣрацы, челѡвѣка, незнающїй, памать, покарѣхѡ, воздвигнали, смотрелївъ, могаметъ вм. Мохамед, герцѡга вм. херцога, счастїе и др.). Традиционно в текста се откриват стари и нови *грѣцки заемки*, повечето от които се отнасят към религиозната сфера (патрїарси, архїереи, кондики, архїереики, еретїкъ, ересї, хариза, хортѡвали). Засвидетелствани са и някои *турцизми* (асланъ, Едрене, бей, паша, везїръ, башка, кавга и др.).

По отношение на лексиката положението при **втория преписвач** е аналогично: *традиционна лексика* (егда, поклоненїе, реклъ, дрѣгъ 'приятел', риданїе, матери, отцы, имѣнїе, ловитва, искѣство, прїшествїе, написанїе, велми, поганство, мало, ищи, попранїе, насилїе, внемли, крамола, пренїе, кѣпство, оученїе, незлобіе); *народни думи* (таквасъ, дѣнавѣр 'Дунав', писѣвале, ѡбиле, москали 'московци', прїемнатъ, оутакмили); *русизми* (челѡвѣцы, воздыханїе, крести, щамбаютъ, имеютъ, всегда, воспрїимутъ); *грѣцизми* (патрїархъ, епископа, архїерейство, еваггелїе, фїлософи, ересъ, мїтрополїти, епархїя, политика); *турцизми* (Едрене 'Одрин', кашмаканинъ, ѣемїи, кахаръ).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На анализ в работата беше подложена една от малко известните преправки на „История славянобългарска“ – Ахтаровият царственик от 1844 г. От изследването могат да се направят следните по-важни **изводи**:

1. Ахтаровият препис-преправка възхожда към текстологичния клон, в чието начало стои Рилският царственик от 1825 г., но не съдържа всички негови части (липсват последните 9 глави).

2. Езикът в Ахтаровия ръкопис е доста онароднен в сравнение с този в Рилската и в Поп-Йоановата сглоба, поради това той се причислява към преписите, които продължават клона на Старозагорската преправка (от 1837 г.).

3. В съдържателно отношение Ахтаровият царственик се отличава от другите запазени преправки със следните особености:

– преработен предговор, при който за основа на компилацията с Отец-Спиридоновата история е взето само второто предисловие на Паисиевото произведение (по Първи търновски препис), а не двете, както е при другите преправки;

– добавки в текста, които са характерни за Еленския препис на Паисиевата история и за направените по него Първи и Втори търновски от 1842 г.;

– нова информация (моменти от разказа или пояснения), която е характерна само за Ахтаровия ръкопис (в някои примери и за „Царственик“ на Хр. Павлович);

– наличие на множество изображения на светци, царе и гербове от „Стематография“ на Христофор Жефарович (те са неразделна част от цялостната идея на книгата).

Въз основа на аргументите от направения сравнителен текстологичен анализ се установява, че в Ахтаровата преправка е отразена вторична редакция на историческия текст. Новата компилация е направена от П. Р. Славейков и Хр. Драганов (в два екземпляра) чрез съчетаване на частите на Първи търновски препис на „История славянобългарска“ (по Елен.) и Фотиновската преправка от 1842 г. (близка до Григ.). Тъй като през 1844 г., когато е създаден Ахтаровият царственик, двата преписа

на тази редакция са извън Търново, то логично е да се предположи, че е съществувал още един (неизвестен засега) търновски препис. Днес Ахтаровият царственик е единственият запазен свидетел на тази вторична търновска компилация на текста в преправките.

4. В преписването на историята са взели участие двама книжовници – Кънчо Стоянович Бакал и Стефан Пенев Ахтар (?). Първият е създал по-голямата част от текста в ръкописа, като една от главите е останала nedovършена (вероятно поради липса на време, както е отбелязано в една бележка, съпътстваща книгата). Вторият книжовник, без да се старее много в краснописа, е довършил частта, започната от първия, и е преписал изцяло още една глава. Във фонетично и граматично отношение езикът на преписвачите е близък. Сред езиковите елементи преобладават източнобългарските народни особености, но в текста са запазени и редица западни черти.

С изследването на Ахтаровия ръкопис от 1844 г. се прави поредната крачка към създаването на единна (възможно най-пълна) класификация на преписите и преправките на Паисиевата история. Това е една от все още нерешените, но важни задачи пред специалистите (езиковеди и литаратуроведи), които се занимават с проблемите на Българското възраждане. Публикуването на подобни писмени паметници ще помогне за проследяване на взаимовръзките между отделните преписи и преправки, а с това ще се достигне до по-цялостно разбиране на литературните и езиковите процеси във времето, в което се формира новобългарският книжовен език, както и за начина на разпространение и рецепция на Паисиевия текст.

**АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕНИК
ОТ 1844 ГОДИНА**

НАБОРЕН ТЕКСТ

ПРИНЦИПИ НА НАБОРНОТО ИЗДАНИЕ

Текстът на *Ахтаровия царственик* от 1844 г. не е публикуван досега. Ръкописът е избран за издаване поради факта, че днес той е *единственият запазен търновски царственик* и в него по всяка вероятност е намерил отражение текстът на поне още два-три незапазени ръкописа, които са създадени в този град. Като препис на вторичната Славейково-Драганова компилация от 1842 г. в Ахтаровата преправка е представена и една част от текста на изгубения в пожар Фотиновски царственик.

Наборният текст в основни линии следва правописните особености на ръкописа.

Опростяването на графиката в изданието засяга главно надредните знаци. От тях в наборния текст са запазени ударенията, паерчиците, надредните букви и титлите за съкращение. Напълно пренебрегнати са придиханията, които не играят никаква фонетична роля в текста, а се пишат само по традиция.

Копистите на Ахтаровия царственик са използвали три вида *ударения* – остро (´), тежко (˘) и камора (˜). Тези знаци обаче не са употребени според правилата в църковнославянския, а по-скоро безразборно. Поради това в наборния текст и трите варианта се предават само с остро ударение, защото в ръкописа то е най-често използваното от книжовниците. Преобладаващата част от думите в паметника имат по едно ударение (всѣ́кій, њзы́къ, са́мо, наре́кли, царі́е), но се срещат и форми с по две или по три ударения (не́ра́зѣмне, ѿста́вилъ, бо́гопротѣ́вна), като по този начин вероятно е отразена вариативността на акцента в различните български говори. В публикацията на текста обикновено се пропускат само ударенията при съюзите *и* и *а*, както и тези, които са поставени върху начална гласна, тъй като в много от случаите не може да се различат от придихание.

Съкратените форми в това издание се изписват според особеностите на ръкописа. Запазени са и двата вида титли – проста (˘) и буквена (ˆ, ˆ, ˆ). При втория вид съкращения прави впечатление една буквена титла, която се употребява извън правописните правила. Става въпрос за използването на слово-титлата в думи, които в средисловие не съдържат „с“ и които по принцип се пишат с проста титла, например: члѣ́скій вм. члѣ́скій, прабо́ць вм. прабо́ць, стѣ́и вм. стѣ́и, очѣ́ство вм. очѣ́ство, си́щенніцы вм. си́щенніцы, бѣ́а вм. бѣ́а, ева́геліе вм. ева́геліе и др. Въпреки неправилната употреба, в наборния текст тези примери запазват своя облик от ръкописа.

В изданието са запазени паерчиците ('), с които в ръкописа обикновено се отбелязва пропуснатата ерова буква. В Ахтаровата преправка се срещат примери с паерчици както в краесловие (как', из', гол', род'), така и в средисловие (произ'шле, пред'водителъ). В първия случай те често се поставят в думи, които са в края на реда, като причината за това е липсата на място. Във втория случай паерчиците се използват основно в лексеми, които съдържат префикс.

Напълно отразени в наборния текст са и надредните букви. Част от тях се срещат при съкратени думи (цáр̀вото, дѣ̀вѣ̀), а други – в края на реда, когато мястото е недостатъчно (грá, Брѣ̀, покой̀), или при добавянето на пропуснатата буква (цáр̀ста).

В изданието са запазени главните букви, както и графемата *ā*, която в повечето случаи изразява гласната ъ (прелáгвашъ, кáщата, сáсъ, кáмъ). Отражена е и твърде разнообразната употреба в ръкописа на буквата *й*. Често тя е използвана уместно (кра́й, вóйска, бóлгарскóй), но се срещат и случаи, в които употребата на графемата е необяснима (бóлгарй, мйхайль, сй, гй, видѣ́льй) или пък се поставя на мястото на ударено *и* (коста́дйнь, пйше, сйчка́та, мйхайль).

Слетите думи в ръкописа се разделят в наборния текст (баща м8 вм. бащам8, не присме́ха вм. неприсме́ха, издигнали ѿ вм. издигналиѿ), а възвратната частица се пише отделно от глагола (распростра́ниша сѧ, заселиша сѧ).

Поради обстоятелството, че наборният текст е черно-бял, за по-отчетливо възприемане червенословът в ръкописа е обособен чрез болдиране.

Текстът е разделен на страници, като номерацията им следва пагинацията на оригинала. Отделните редове са разграничени един от друг с една наклонена черта, а краят на страницата е отбелязан с две успоредни наклонени черти.

Под линия се дават пояснения за някои особености или грешки в текста.

АХТАРОВ ЦАРСТВЕНИК
(НАБОРНО ИЗДАНИЕ)

(22^а)

ПРЕДИСЛОВІЕ ВЪ КРАТЦѢ КЪ: / ЧИТАТЕЛЕМЪ /

Ако се слѣчи нѣкомѸ да прочітѣ тои лѣтописъ, мола / гѡ сміреннѡ
акѡ намѣри въ негѡ нѣщо погрѣшка, илїи не / правѡ пїсанѸ, да не
оукорѣва и да не, рѡпщы, защѡ ни гѡ пї / сѣхъ да оуча нѣкогѡ, или
да сї покажа рѣзѣма на хѣдѡ / жествѡтѡ, за да полѣча похвалѣ, нѡ
катѡ вїдехъ, защѡ / такѡви Аплїскїи, и патрїѣршески чѣда прїишлѣ въ
за / бвенїе, сожалїхъ се, и прїѣхъ многѡ трѣдѣ, и собрѣхъ / за нарѡда
бѡлгарскагѡ, за бѣцы, прѣбѣцы, царїе, и па / трїѣрси, и стїи¹ кѣкъ се
живѣли ись пѣрва защѡ / потребнѡ е да знаїтѣ деѣнїѣ ихъ каквѡто
щѡ зна //

(22^б)

Атъ дрѣгитѣ нарѡди своїте прѣбѣцы и иматъ Истѡрїи, / и всѣкїи
кнїжнїкѡ ѡ тѣхъ знае и скѣзва, и хвалї се / съ нарѡда си, рѣди товѣ и
азъ вї написахъ извѣстнѡ / за вѣшїи рѡдѣ четѣте и да рѣзѣмїте, и да
знаїтѣ за / щѡ да не бѣдитѣ посмѣѣны и засрѣмени, и оукорѣннѡ / ѡ
дрѣгитѣ родовѣ, затѡвѣ азъ многѡ трѣдѣ їмахъ собї / рѣти Истѡрїи,
и рѣзлїчнїи кнїги додѣ собрѣхъ рѣбот / итѣ на бѡлгарскїи: а рѡдѣ и на-
пїсахъ вѣ тѣѣ кнїж / ица затѡвѣ акѡ щѣ некой и акѡ любїи рѡдѣтъ сї, /
и ѣзыка сї, да препїши тѣѣ Истѡрїѣ да се не изгѣби, / защѡ има нѣкой
члѣцы не сї любѣтъ рѡдѣ, но се ѡбрѣ / щатъ въ чѣждѡ граждѣнствѡ,
и нѣ чѣждѣи ѣзыкѣ, / и не се поткѣнатъ за рѡдѣ си, но се оучѣтъ да
четѣ / тѣ и да говорѣтъ по грѣчески, и срѣметъ се да / се нарекаѣтъ
бѡлгарї безѣмнїи дрѣѣцы. ѿ бѣ / зѣмнїи и нерѣзѣмнѣ члѣче защѡ се
срѣмешъ да се на / речѣшъ бѡлгарїнѣ, и не сї четѣшъ кнїгѣта щѡ ѣ /
пѡ твої ѣзыкѣ, и не гѡворїшъ по бѡлгарскоѣ гѡвѡ / рѣнїе, или не се
їмали и бѡлгарїте црѣвѡ тѡлкова / врѣме ѡ сотворенїѣ мїра **4522:** до
6996: и многѡ / пѣти навївали и зѣмалї дѣнѣ ѡ мѣдрїте грѣцы, и / ѡ
сїлнїтѣ рїмлѣны, и царѣто имъ дѣвали дщѣрїте / сї за женїи, сѣмо

1 Вм. стїи.

прѣдъ бѣга, но не бѣха ѿ тѣхъ нѣ / кой тергѡвиць, или премѡдръ, и горделивъ. катѡ / сегашните хитрецы. що гѣ тѣ имашъ за почетъ / и чѣдишь се сѣсъ тѣхъ, и влачишь кѣмъ тѣхнѣа / азѣкъ и на ѡбѣчѣа имъ, нѡ онѣа стѣи, и праведнѣи, / праѡцы, бѣха землѣделцы, прѡсты и незлѡбиви, / сѣмъ хрѣтосъ слѣзи оу дѡмъ прѡстагѡ, и нищагѡ Іѡси / фа. виждъ какъ любѣи бѡгъ, повече прѡстите и нѣ / злѡбивитѣ ѡрачи, и ѡвчѣри, и нѣи пѣрвѡ тѣхъ / возлюбѣи на земѣта и гѣ прослѣви, а тѣ се срамѣва / защѡ са бѡлгари прѡсти² ѡрачи, и ѡвчѣри, а нѣ хитри тергѡ / фцы, тѣ ѡставашь своѣа рѡдъ, и фѣлишь сѣ съ чѣзди / ѣзѣкъ, и ходишь по ѡбѣчѣа имъ, защѡ товѣ азъ / видехъ ѿ мнозина бѡлгари, такѣ правѣтъ, ѡтѣватъ //

(24^a)

по чѣздѣи азѣкъ а своѣ-ѡ ѡставатъ, и гѡ хѣлатъ зѣ / товѣ напѣсахъ тѣка на онѣа дѣрацы и оцерѣгатѣли, кѡ / ѣтѡ не любѣтъ своѣ-о рѡ:, а ви що ѣматѣ рѣвностъ и / оусѣрствѡвате за рѡда и отѣчествѡ вѣше, и ѣщите да / знѣите, и да чѣйте напѣсахъ ви дѣ знѣите какъ не / сѣ билѣ и нашитѣ царѣе, и патрѣарси, безъ лѣтѡписи, / и архѣерѣи безъ Історѣи, и кѡндикѣи що сѣ за тѡлкова / лѣта царствѡвалѣи на землѣта и имѣли црѣски Істѡ / рѣи и кѡндикѣи архѣерѣискѣи сѣчко извѣстнѡ жѣтѣа / и правилѣа на бѡлгарски стѣи мнѡгѡ, но нѣ имѣли въ / врѣми щѣмба или тѣпъ по славѣнски ѣзѣкъ, нѣтѣи / по грѣчески, а члѣцы ѿ небрежѣнѣе не прѣтолкѣвали, / но на малѡ сѣ местѣ намѣралѡ такѣва кнѣги, а когѣ / оузѣли тѣрцы бѡлгарѣю напѣрснѡ, та погѣзили, потѣ / пкѣли и попѣлѣли, црѣкви, и монастѣри, царски и, / архѣерѣиски дворѡве, въ товѣ врѣме члѣцы-тѣ ѿ нѣ / жда, и ѿ стрѣха, и ѿ ѣжѣса тѣрскагѡ, бѣгали да / оупѣзѣтъ живѡта си, и въ товѣ лѣтѡ врѣме из / гѣбили онѣа царски Історѣи, и кѡндикѣи, архѣерѣискѣи / и патриѣршески и на мнѡгѡ стѣи жѣтѣа и правилѣа. / сѣгѣ нѣма онѣа кнѣги лѣтѡписны, що сѣ билѣ прѡс / трѣннѡ напѣсаны, за сѣчкѣи рѡдъ бѡлгарскѣи, азъ / мнѡгѡ трѣдъ прѣѣхъ и премнѡгѡ прочѣтохъ, и тѣ / рсѣихъ прѣлѣжнѡ за мнѡгѡ врѣме но не можѣхъ дѣ / намѣрѣа такѣва кнѣга печѣтна или рѣкопѣсана //

2 Думата *прости* е написана в полето отляво, но със знака : е означено, че трябва да се вмъкне на това място.

3 Отдясно в полето е записана цифрата 2474.

(24⁶)

намѣра са ам̄а по малкѡ и р̄аткѡ въ кратцѣ намѣ / р̄ихъ едн̄а кратка
 Історіа що ѡ бѣль препісалъ / нѣкой латининъ, на име мавробіръ ѡ
 грѣческа / Історіа, за болгарскитѣ царѣ но весма въ кратцѣ, / едвѣмъ
 намѣрихъ именѣ ихъ и кои по когѡ цар / свѡвѣль, самъ тои писалъ
 какъ грѣцы, ѡ завистъ / тѣ не писали хрѣбритѣ постѣпки на царѣтѡ
 болга / рски но въ кратцѣ и вопреки писали какъ тамъ / билѡ оугѡдно
 за да нѣ имъ ѣ срамотѣ, защѡ ги болга / ри многѡ пѣти навѣвали, и данъ
 зѣмали ѡ тѣхъ / и ѡ рѣмлѣнитѣ данъ зѣмали а азъ ѡ тогѡ мавробі / ра,
 ѡ Іѡанна знѣнарѣ, ѡ бѣефіра францѣскагѡ, ѡ еѡ / фана грѣка, стѣгѡ
 ентѣмѣ терновскагѡ, стѣгѡ / димітріа ростѡвскагѡ, и ѡ дрѣгѣи многѡ
 Історіи / всѣ заедно совокопѣхъ любѡмѣдрѣи читатѣлю / изволѣи да
 чтѣтъ / Конѣцъ предѣслоѡвѣе ↵ //

(25^a)

**ЛЪТОПІСНИИ ІСТОРИА СЛАВЕ / ННО БОЛГАРОМЪ /
 Ѡ царѣхъ и патриарсѣхъ, и ѡ всегѡ народа болгарска /**

Мавробіръ латиницѣ пиши за Болгари ѡкѣдѣ ис / пѣрво прѡизшлѣ и
 казва: Когѣто потопилъ бѣгъ стѣ ост / алъ само Нѡе, и 3: сынове егѡ,
 Си^{ма}: Ха^{ма}: Іафетъ, и 4: жѣ / нѣ ихъ, и видѣ нѡе какъ погѣна вѣсь рѡ
 чѣлскѣи ѡ по / топа, и познѣ защѡ йска бѣгъ да напѡлни сѣчка:та / земѣ
 ѡ нѣговѡто плѣмѣ, и йска да ѡстаѡѡ слѡвнаѣ / пѣмѣтъ егѡ на землі
 довѣка, и повѣкалъ 3: сынове / своѣи Си^{ма}: Ха^{ма}: Іафета, и раздели имъ
 сычка:та землѣ, на //

(25^b)

3: чѣсти, когдѣ сѣ оумножатъ сынове и внѣци, да знѣ / ѡтъ кои накадѣ
 да сѣ засѣлатъ, На пѣрвиѣ сѣ сынъ / заповѣдалъ Нѡе да сѣ засѣли
 съ плѣмѣто сѣ на пѣрѡи / чѣстъ землі Азіѣ, на нѣѣ стоѣ рѣи, едѣмъ
 Іеросалии и / держѣ до спорѣтъ цариградъ, На вторѣи сѣ сынъ хѣмъ /
 заповѣдалъ да сѣ насѣли съ родѣ сѣ на африка, тѣ е / южна страна на
 нѣѣ стоѣ масаръ и фрѣнскѣи народъ, / Іафетѣ трѣтомѣ сынѣ своемѣ
 заповѣдалъ да сѣ насѣли на / Еѡропа, тѣ е западна страна и, сѣверна
 земѣ, и имъ / ѡстаѡвилъ заповѣдъ крѣпка да не бѣ престѣпили зап /
 овѣди егѡ. / И пакъ на Бѣблѣи пиши когѣто щѣше Нѡе да раздели /

сичката земѧ на сыновѣте сѣ благослові ги и гѣ на / редѣ коѣ каквѣ
 да рабѣти, и да са храни, и рече ты ха^{ме}: / бѣдеши орати, Іафѣтъ жѣ
 воевати а сѣмъ бѣга прѣс / лавлати. / **И** пакъ на Бѣблѣи пиши на като
 излѣзи Ноѣ изъ / ковчѣга, и насади лѣзи, и лѣзито роди грѣзди, а /
 Ноѣ направи винѣ, и пи ѿ него и се оупѣ, и заспалъ / и сѣ ѿвилъ голъ
 а срѣднѣи мѣ сынъ хамъ, тоѣ / влѣзи при баща си чи го видѧ какъ сѧ
 ѣ ѿвилъ / голъ, чи са присмѧ на баща си, и излѣзи ванъ, и / оубади
 на дрѣгите сѣ **2**: братѧ сѣма Іафета / какъ ѣ голъ баща мѣ, а те се не
 присмѣха на / баща си, ами зѣха ѣднѧ дрѣха, и гѣдѣха на плѣ / щите-си
 чи трагнаха назатъ чи покрѣха //

(26^а)

Баща си, и го не видѣха като бѣше голъ, и като / иставрѣзи Ноѣ и сѣ
 сабѣди, и размѣ какъ ѣ билъ голъ / и пакъ мѣ са ѣ присмѧлъ хамъ,
 и тогѧзи прѣклѣ ха^{ма}: / да бѣди слѣга на братѣиѧта сѣ, и ѿ неговото
 плѣмѧ / да са сѣ рѣби на братѣиѧта мѣ, а на сѣма рече да пр / ослава
 бѣга, и ѿ неговото сѣмѧ бѣха Прѣроцы и Апѣли, / а на Іафета рече да
 бѣде воевати, т: ѣ: да живѣи съ / мѣчъ, и да ѣ силенъ на войска и ѿ
 тогѣва Іафета / родѣха се силни и страшни на:рѣди лѣвѣземнѣи катъ /
 о блескавицы страшни, бѣрзи, и силни, и всѧ вселенна / ѿ тѧхъ сѣ
 боѣши, и ѿ тѣи плѣмѧ сѣ намира чѣлцы съ / поглѣдъ чѣлка оубиватъ, и ѿ
 тѧхъ ѣмаши жѣнѣ та / ги зовѧха (Амазонѣе) великѣ частъ вселѣннѣю
 покарѧхѣ / орѣжѣемъ, такѣизи са читѣтелю блѣгѣи бащѣни. и ѿ / този
 рѣ Іафетовъ произшлѣ рѣдъ славѣнски, те: Москѣ / фцы, полѣцы,
 чѣхи, кроѣти, сѣрби, болгарѣи, морѣвлени, и / прѣч: премнѣо на рѣди
 щѣ са билѣ наѣи силни на земѧта. / **Като** се премѣнало ѿ потѣпа **529**:
 гѣ: и оумножил сѣ / на рѣдъ Ноѣвѣ сыновѣ, и внѣки, сѣмовѣ, хамѣви, и /
 Іафетовѣ, и тогѣсъ сѣчкиѧ рѣдъ чѣлскѣи, ѣдинъ ѣзыкъ / чѣлски хѣртѣвали,
 ѣдинъ глѣ ѣднѧ вѣбра. като оумрѣ Ноѣ, / ѿфѣрли Нарѣда стрѣ бѣжѣи, и
 трагнаха по волѣта сѣ до / гдѣ повдѣгнаха бѣга на гнѣвѣ. **Востѧналъ**
 нѣкоѣи ѣ / менемъ **Неврѣтъ** сынъ хѣсовъ внѣкъ хамѣвѣ, ѣнъ былъ //

(26⁶)

мѣдаръ звѣздочѣтець, онъ заградилъ вавѣлонъ крѣпос / ию⁴ и царствовалъ въ негѡ, тои былъ первѣи чародѣй / на землѣта, онъ почелъ да прави сребро и злато на па / рѣи онъ извадилъ ѡрѣжие воѣнко сир: лѣкъ, стрела, мѣчь, / и копие, онъ вдѣгна воѣска той первѣи мѣчитель / былъ на землѣта. Той бѣопротѣвникъ Неврѡтъ сѡз / валъ вѣсъ рѡ: члѣскѣй, и се собрали кнѣзѡве **71**: на стѡлпа / съ своѣ рѡ: и рѣкль ѣмъ Неврѡтъ да изградѣмъ за насъ ст / ѡлпъ да ѣ висѡкъ до небѣсъ и ако бѣди пакъ потѡпъ / или ѡгнь на землѣ да не мѡжи бѣгъ дѣ на погѣби какв / ѡто погѣбилъ первѣите члѣцы на зѣмлѣ. / Такава бѣопротѣвна рѣбота намѣслилъ Неврѡтъ, / и послѣшали гѡ всѣ члѣцы да градѣтъ стѡлпъ, и трѣди / ли сѣ **40**: годѣнѣ, и издѣгналі ѣ висѡко до ѡблѣкъ, / едни падали ѡ силень вѣтръ, а дрѣги ѡ сѡлнце и ѡ стѣ⁵ / ѡумѣрали, и падалъ ѡнзи градѣжъ, и мѡрилъ тѣхъ, но / неврѡтъ не сѣ ѡставѣлъ ѡ намерѣнѣето сѣ но ѣскалъ / да градѣ ѡнзи стѡлпъ до небѣсъ но бѣгъ мѣлосѣрдѣй, вѣ / дѣлъ безѣмѣе члѣско, какъ се мѣчатъ напраздно⁵ та ѣмъ / раздѣли ѣзыцытѣ. на **72**: ѣзыка, а ѡнзи 1:-вѣи ѣзык' / що гѡ дѣмаха всѣ гѡ забрѣвиха, и нѣ размѣли едѣнъ / дрѣгимѣ кои каквѡ ѣска, и смѣѣли се, и тогѣва ѡустѣ / вѣли да нѣ рѣботѣтъ стѡлпа, и раздѣлили сѣ ѣзыцы / сѣмѡвѡто плѣма на ::::::::::::::: **25**: / а хѣмѡвѡто на ::::::::::::::: **32**: //

(27^a)

Тѡва сѣма бѣлъ проклѣлъ Нѡе то се бѣло пѡвѣче умнѡж / ѣло, и ѡ негѡ наѣ мрасни рѡдове и ѣзыцы проѣзшлѣ. / а Іѣфѣтѡвѡ-то сѣма на ::::::::::::::: **15**: / Така тѣзи ѣзыцы съ бѣжѣе повелѣнѣе какъ то бѣлъ / заповѣдалъ Правѣднѣи Нѡе сѣномѡмъ своѣмъ. / Сѣмѡвѡ-то плѣма поѣшлѡ, и ѡстѣли на ѣзѣа, а Хѣмѡвѡ-то / сѣма на афрѣика но мнѡго бѣло ѡстѣло ѡ негѡвѡто, и на ѣзѣа, / и ѡумнѡжѣли са, и стѣнали **37**: царства, но билѣ мѣлки, пѡслѣ / гѣ пѡтребѣли Еврѣите Іѣсъ навѣнъ ѡ ѡнѣзъ землѣ по пѣ / санномѣ, побѣли Сѣѡна царѣ Амѡрѣиска, и ѡга царѣ вас / ѣнска, и всѣ царствѣа хѣнаѣнска, хѣнаѣнъ сѣнъ хѣмѣвъ / негѡвѡ-то сѣма зѡвѣло хѣнаѣнѡво наѣ проклѣто бѣло то / на землѣ-та ѡ сѣчкѣите плѣменѣ но **7**: ѣзыцы ѣмѣтъ / ѡ тѣхъ що им са лицѣта

4 Вм. крѣпостию.

5 Вм. напраздно.

чѣрни тѣе 7: та се билѣ нѣ 37: / царства що гѣ побѣили, и прогнаѣли евреѣте, и оузѣли ѿ / тѣ палѣстиню, и Иѣросалимъ, тѣа землѣ обещѣлъ бѣтъ / авраамъ, и ѣ далѣ сѣтне на евреѣте, що бѣха евреѣте ѿ / ѣвера той ѣверъ сѣнъ сѣловъ внѣкъ кѣинакановъ, правнѣкъ / Артаѣадовъ, прѣ правнѣкъ Сѣмовъ той не послѣшалъ нѣв / рѣта, и дѣматъ мѣ, и синовѣте мѣ не ѡтишлѣ да помагѣтъ / невротѣ на ѡнѣи стѣлпъ, ѣверъ и нѣгова дѣмъ, ѿ нѣгѣ ѡста' / ѡни старѣи и пѣрвѣи ѣзыкъ и праѣцъ авраамъ ѿ нѣгова / рѣдъ бѣлъ, и по то нѣгово ѣме ѣверъ да сѣ нарѣклъ евр / еискѣа рѣ: евреѣи и доднѣсъ, Иѣфетови-тѣ синовѣ бѣха 7: / сѣчките тѣа родовѣ са ѿ нѣго. 1:вѣи сѣнъ гѣмѣръ ѡтъ //

(27^б)

нѣговото сѣмѣ гѣмѣрите, и гѣлати и кѣмѣри или цѣбры. / 2:рѣи сѣнъ магѣгъ ѿ нѣгѣ са магѣсѣати, гѣѣи сѣиѣи, / ѿ тѣхъ тѣрѣи ѣ тѣтари. / 3:тѣи сѣнъ Маѣаи ѿ нѣгѣ мѣди проѣзидѣша. / 4:тѣи сѣнъ ѣѡни или ѣѡанъ ѿ нѣгѣ ѣѡнѣискѣи нарѣ: / и грѣцы. / 5:тѣи сѣнъ ѣѡвалъ ѿ нѣгѣ лѣвити, вѣри и Испѣни. / 6:тѣи сѣнъ мосѣохъ ѿ сѣгѣ проѣзидѣша капѣаѣки / мѣсѣни росѣвъ Илѣрѣи, и вѣзъ рѣ: сѣлавенскѣмъ ѣзыкѣ, / стѣи дѣмитрѣи ростовскѣи привѣдѣтъ свѣдѣтелѣ прѣка / ѣезекѣла глагѣла ѣменнѣ мосѣа кнѣзѣ бѣти рѣска. / 7: сѣнъ ѣарѣсъ ѿ сѣгѣ трѣки и тарсѣни. Прѣдъ / потѣпа Лѣта Нѣеви 600 по потѣпа лѣта Нѣеви 350 вѣсъ / живѣтъ нѣевъ 950 гѣдѣны. / Глагѣлетъ ѣѡанъ зѣнаръ ѣбѣе по разделѣнѣе ѣзыкѣвъ въ лѣто / ѿ сотворѣнѣа нѣа мѣра по чѣслѣ лѣтопѣсѣовъ 2774: распрѣс / транѣша сѣа рѣдове по всѣи землѣ / тогѣва и двѣмата сѣнови Иѣфетови тѣтакѣи ѣтѣдѣха кѣм / то сѣверъ и се засѣлиха на 2: гѣри тѣверъ и амѣнъ и ѣумнѣ / жѣха сѣа тѣмѣ, и сѣлѣгѣха ѿ гѣритѣ и ѣтѣдѣха при рекѣта / ѣанѣсъ или табѣнъ, и распрѣстранѣха се на востѣкъ и зѣ / падъ ѣбѣче кѣи бѣха нѣ ѣ ѣзвѣстнѣ еднѣ кѣзвѣтъ чѣи бѣлѣ / ѿ рѣфѣата сѣна гѣмѣрова, а дрѣги дѣмѣтъ чѣи ѿ ѣѣгѣрми брѣта / рѣфѣатѣва, а инѣи ѿ сѣрмѣта сѣна сѣмова правнѣка арѣѣѣа / дова, зѣнаръ кѣзва та сѣ нарѣкли ѿ именѣта тѣѣхнѣи и //

(28^а)

мѣстѣта и ѣко ѣ такѣ стрѣва ми са да не сѣ дрѣги ѣсвѣнъ гѣмѣрѣ / и магѣга, зашѣ те бѣха старѣите сѣнови Иѣфетовѣи. / и пакъ 3:тѣи сѣнъ маѣаи ѣстанѣа въ ѣзѣа и мѣдѣа сѣ своѣ / плѣмѣ. / 4:тѣи сѣнъ ѣѡанъ

въ морскіте баѣцы ѡтиді. / **5:**тый сынъ Ѳоваль ѡста при горахъ каспійскіхъ. / **6:**тый сынъ мосо ѡста въ мѣсію азїатскою. / **7:**мый сынъ ѳарась поїде въ малою азїю при тѣсноті / понтїискаго мора, и премїна во европа съ свое плема, и / наречи се тамошната зема по неговото ѣма Ѳракіа. / **Ѡ прародителъ славеноболгарскаго, и ѡ племени егѡ ѡкѣдѣ / произшле извъѣстно естъ / Мосохъ 6:**тый сынъ Іафетѡвъ по размешенїа и сматенїа / языковъ въ лето мїро бїтїа **2774:** абїе во азїа междѣ чермн / агѡ моръ, и бѣлагѡ, со всемъ племениемъ своимъ, и оумножиш / а сѧ и постѣпаѧ ѡ денъ на денъ и постигѡша до карабѣтскіхъ / горахъ воглавѣ, чернагѡ моръ въ полѣнощнїа странї, и за / сѣлиша сѧ на гораѣта мѣсха, таа гора е междѣ Іверїа, и черното / море, тамо сигѧ живѣѧтъ **2:** рода гѣри, и лїгїи, но, на река / та коѧто ѧ зѡватъ термѡдонда, и ѡ тѣхни-те именѧ на / рѣчи се таа зема мѣсіа гора мѣсха до тѣкъ казва Іѡанъ / знаръ, каквѡто дѣма стрїковскїи подїръ потопа излѣзлъ / мосохъ ѡ вавилѡна во азїа и во европа на берегами чермн / агѡ моръ на здї мѡхѡтовїхъ посади на свое ѣме градъ, / и оумножиша сѧ народи постѣпаѧ денъ ѡ днѣ, въ полѣнощнїа //

(28^ѡ)

странї за: черно море на: дономъ, и волгомъ и на: ѣзеромъ / (Меѡдис) идѣже дѡнъ въпадаетъ въ море, и днѣпра, и днѣ / стра, и на: дѣнавъ въ полѧ шїротѣ селенми своимї ра / спространїша сѧ, по свое толкованїе ѣмене ѡѣа своегѡ, / Іафетъ толкѣет сѧ разшїрїтель, а мосохъ толкѣет сѧ ра / зтегающїи далече, и така ѡ мосѡха праѡца славенск / агѡ по наслѣдїю егѡ не токмо москѡвити, но и вѣзъ / родъ славенскїи ѡ негѡ проїзидѡша рѡси москали чѣхи бол / гари чѣхи, бѣеми, оугари, сѣрби, далмати, арвати, ерцѣгѡвни, черн / огорцы, словацы, венѣціански, знаръ Іѡанъ пїши даки, / ѣмїсагїти, прїидѡша ѡ сѣверныхъ странї и насѣлиша сѧ / ѡбойхъ странъ дѣнаѧ въ лѣто ѡ сотворенїа на мї / ра **4522:** даки, сѣрбы, мїсагїти, болгари, и назва сѧ таа / земла мїсїниа (мїсїа) а къ полѣнощи малаа / мисїнїа (мїсїа) а подїръ мако време, тѣриха сї краль / ѣмето мѣ Ілирїкъ, затова се зѡве таа зема Ілирїка, / ѡ черно море до дѡбрѣца, и бѣсарабїа до бѣлъ гра: , и до / бѣдїма, оузѣ ѣма ѡ крала ѣхъ Ілирика после ѡ сотворен / ѣа мїра **4785:** родїха сѧ ѡ ілїрїковѡто сѣма **2:** сына на / еднѡгѡ ѣмето болгъ, ѧ на дрѣгїа ѣмето брѣмъ **2:** бра / та не можїха

да живѣатъ заѣдно, ами сі разделиха зѣм / лѣта⁶ на двѣ Болгъ зѣ ѿ дѣнава камтѣ пладнѣ. а брѣмъ / зѣ ѿ дѣнава кѣ полѣнощъ, ѿ брѣма излѣгѣха родовѣ / Брандабѣрги, полѣцы, боѣми, чѣхи, а ѿ бѣлга изы / дѣша бѣлгари, сѣрби, далмѣти, арвѣти, чѣрногорцы до здѣ //

(29^a)

Иѣнна зѣнаръ. Свидѣтелство ѿ дрѣвнѣхъ лѣтописѣ. / Бѣефиръ францѣшкѣи оучитѣль глаголетъ „Есть гра / „во Ілѣрѣцѣ сардѣкѣи зовомѣи, нынѣ жѣ зовѣт сѣ средѣ / „(софѣиѣ) бѣ тоѣи стѣлнѣи гра Бѣлгарскѣи по средѣ, болгарѣи, / И пѣки из лѣтописа оунгарскаго „Сѣце” глаголетъ, Брѣ / кнѣзь чѣкши, изыде ѿ оу Ілѣрика идѣже бѣхѣ вселѣли сѣ вѣ / рѣдѣ болгарскѣи, и воѣнство ихъ и поѣде кѣ западѣ иска / ти сѣбѣ зѣмлю во странѣхъ нѣмскѣи и вмѣсти сѣ междѣ во / дѣю вѣсла, и междѣ албѣнѣ и висѣркѣ венсѣра кѣ землѣ нѣм / скѣи и на тѣм водѣ соградѣ градѣ крѣпокѣ, и положилъ имѣ / емѣ брѣмъ или берзѣмѣнъ т: е: ѿ бременѣнѣи оу покоѣ / еѣ Пѣки глаголетъ бѣефиръ францѣскѣи, ѣко Болгар, сѣрби, / чѣхи, лѣваки⁷, всѣ илѣрѣцкѣи рѣдѣ сѣтъ. / До здѣ бѣефиръ. ѿ Ілѣрѣцѣ 1:гѣ крѣлѣ бѣлгарска. / Бѣлгарскѣи рѣдѣ ѣсть едѣнъ пѣрвѣишѣи, и стѣршѣи, во хрѣтѣиѣ / нѣстсѣвѣ⁸ жѣ и царствѣ, глаѣва и прѣдѣводитѣль всемѣ рѣдѣ бѣлг / арскомѣ влѣчѣтъ плѣмѣ ѿ мосѣха ѣко жѣ и прѣчи нарѣдѣ слѣ / венскѣи, пѣрвѣе изыде изъ чѣрнаго морѣа въ лѣто ѿ сотѣо / рѣнѣи мѣра 4522: и насѣлиша сѣ ѣбѣихъ странѣ дѣнаѣ / тогдѣ звѣхѣ сѣ Мисѣни ѿ землѣа ѣко жѣ вѣше рѣчѣ сѣ. / Пѣрво постѣвиша Крѣль 1:вѣи Ілѣрѣкѣ. / Тѣи Ілѣрѣкѣ пѣрво сѣ бѣлъ сѣ царѣ ѣракѣискаго побѣдѣи гѣ, / и гѣ пропади задѣ морѣто. Ілѣрѣкѣ бѣлъ тѣрде юнѣкѣ въ / кавгѣ-те, и вѣнаги сѣ бѣеши наѣколо сѣ нарѣда, и имѣ //

(29^b)

навѣваши и сі разѣширѣчи землѣа ѿ чѣрното морѣ дѣто / пѣда въ дѣнава камтѣ западѣ, дѣже до рѣка слѣва, и / оршѣва, и направѣи 5: градѣ покрѣи дѣнавѣ 1:вѣи гра / оршѣва 2:рѣи гра рѣстѣвъ 3:тѣи гра Мисѣнѣи (мѣсиѣ) / 4:тѣи гра Ілѣрѣкѣ во имѣто своѣ 5:тѣи гра

6 Отстрани е записано следното: „в: л: 4885”.

7 Вм. словаки (!).

8 Вм. хрѣтѣиѣнствѣ.

бѣлий, / подірѣ това нарѣчи се народѣ та Ілїрікѣ, и ѿ този Ілїр / ікѣ всѣ
 вселѣннаѣ потрепѣра и рїмленїте с гѡлѣмѣ стра / сѣ билѣ ѣплашили
 ѿ нѣгѡ. **Подірѣ Ілїрїка страшнагѡ / Стана 2:рый Кралѣ Бладїліа
 вѣ лѣто ѿ сотворенїа мї / ра 4685:** И онѣ бѣше прїлїченѣ Ілїрїкѣ
 вѣ кѡв / гїте сїленѣ тои се бї пѣрво сѣ македѡнскїте царѣ, / и гї
 побѣдї, пѡ раката сї гї зѣ пѡсле поживѣ доволно и оумрѣ / спокѡино.
**По бладїліа стана кралѣ 3:тый іменѣ / Колѣда в лѣто ѿ сотворе-
 нїа мїра 4745:** Тои бѣлѣ твѣ / рде нечтївѣ зѡлѣ сластѡлюбѣцѣ и
 блѣднїкѣ, сѣровѣ, / и прѡсторѣщї всѣкѡї нѣправдї оцѣ, а пѡ мнѡгѡ
 мѣчїтѣ / нѣмїлѡстївѣ, поїска на рїмски-те їдоли да сѣ поклон / ѡва,
 подірѣ това пощѣ мѣ се и бгѣ да бѣде, тои Келѣ / извѣди да играѡтѣ
 їдѡлѡбѣсїе, и да пѣѡтѣ болгѣ сѣ / родї колѣда, и повелѣ на народѣ
 да мѣ сѣ клѡнатѣ като / бгѣ, а нѣ катѣ на Кралѣ, и родїха мѣ сѣ 2:
 сѣїна, / 1: мѣ їме болгѣ: 2: мѣ їме брѣмѣ, тои колѣда се бѣше / твѣрде
 разгордѣлѣ защѡ на мнѡгѡ кралїе навїлѣ, и мн / ого землѣ оусвоїлѣ
 та гѡ оубї гдѣ сѣ грѡмѣ така / извѣрже ѡкаѡнноу дѣшѣ свою. //

(30^a)

По нѣмѣ ѡстанаха на Кралство Болгѣ и Брѣмѣ, сїни / Колѣдови.
И тѣ не стоѡха мїрнї двѡма защѡ бащѣ їмѣ / мнѡгѡ землѣ привзѣлѣ
 затѡвѣ ѣ и раздѣлїха на 2: пѡ / рчѣта вѣ лѣто ѿ сотворенїа мїра
4885: и взѣ брѣмѣ / ѿ дѣнава кѡмѣ полѣнощѣ, а кѣ западѣ дѣже до
 балт / иискѡе морѣ и помарїискѡе, и насѣлиша сѣ тѡмо, и на / звѡша
 сѣ во їме кралѣ своегѡ брѣми, нїнѣ жѣ чѣхїа / помарїїни, зѣмлѣ
 брандѡбрїа, свѣчїа и велїкаѡ скѡнд / анѡвїа за вѡнка⁹ їдѣже
 назїваѣет сѣ данїмѣ / рко, егдѣ же возвратї сѣ поїде на сармѡтовѣ,
 и рѡ / совѣ, побѣдї и тѣхѣ и направи вѣ тѡхната землѣ / грѣ и мо
 нарѣчи їмето нѡвѣ горѡдѣ до тогїва немѡло / вѣ росїа нї грѣ нї сѣла
 но сѣ метѡха¹⁰ ѿ мѣсто на мѣсто / по полѣто, и като сѣ варна ѿ тѡмѣ вѣ
 сармѡцїа / завїсти радї ѿ своїхѣ оубїенѣ бѣстѣ. / ☩ **Болга Кралѣ
 болгарскагѡ пѡтагѡ.** Болгѣ же / брѡтѣ брѣмовѣ завоевѣ всю ѣракію
 македѡнїю, дѡл / мацїю, дѣже дѡ бѣло морѣ, до рїмѣ и до котѡра оу /
 венедїшко, ѡбаѣче и тои прїлїчаши на бащѣ сї / голѣмѣ мѣчїтелѣ, и
 тои повѣлѣлѣ на народѣ да сѣ / зѡватѣ нѣгѡво їмѣ Болгари, и ѿ това

9 Думата „завонка“ е разчетена и написана погрешно от първия преписвач на Ахт. В Григ. на
 това място стои думата „завоивѣ“.

10 Вм. местѡха (!).

вре́ме нарэ / коха-са́ Іліріцы-те бо́лгари, а не́ какво́то що дѣмать / нѣкоі́ сі́ чї́ излѣзли бо́лгари-ти ѿ рѣката Во́лга / но нї́ е́ така́ нї́ фа́щай вѣра. гре́цыте́ не́мать / тако́ва сло́во **Б** затова́ не мо́гатъ да ре́ка̄тъ //

(30^б)

Бо́лгари, но дѣмать во́лгари, а рї́мляни́ има́тъ та́ / ко́ва сло́во **Б** така́ и латї́ни и про́чїи евро́пеицы. / **ѿ** лі́ла ше́стаго́ кра́ла́ болгарскаго́. / Поді́ръ бо́лга на́ста кра́ль і́менемъ Лі́ла въ лѣ́тъ / мї́робїтіа́ **4920**: пи́ши Іо́анъ зѣна́ръ за то́зи кра́ль / бо́лгарскїи, ѿтиди на рї́мъ съ го́лема во́йка и излѣзи на́ / сре́ща мѠ ца́рь рї́мскїи да го́ посре́шна (і́мето́ ца́рю рї́мско / мѠ **ѿарвініа́ лѣка́**) и о́бдари́ лі́ла съ мно́го цѣ́нни ца́рски / ро́да^{авé}¹¹ и се́ прими́ри съ не́го, и се ва́рна наза́тъ во сво́а́ си. / **ѿ** перѣна се́дмаго́ кра́ла́ бо́лгарскаго́ / Поді́ръ сме́рта лі́лова на́ста Перѣнъ, и въ не́гово́ вре́мѧ / роди́ са́ але́ксандаръ Македо́нскїи, а то́и въ то́ва вре́ме, / взї́маше да́нъ ѿ фі́липа македонскаго́, до-где порáсти / але́ксандръ, и като́ се́ въмѣжї́ але́ксандръ, дї́гна на / пе́рѣна кавга́ и са́ ска́раха, и тѣ́таки наві́ але́ксандръ / перѣна, и взе́ все́ во́инство не́гово́ разбы́, и перѣна оубы́, / и 2: мѠ сі́на зарóби, и во́инство ѣ́ съ собо́ю зе́, и сі́чка̄ / болгарїа́ прї́взе́ испáрвенъ та́мъ наві́ль але́ксандръ, / чї́ тогї́съ отї́ди на ца́рѧ і́ндїйскаго́, и оубы́ го́ съ / сво́ите сі́ ра́це. Поді́ръ сме́рта Перѣнова ѿста́на Ілі́рїкъ по́ вла́сть / але́ксандрова, и зе́лъ але́ксанаръ¹² сі́чка̄та во́йка Ілі́рїче / ска, и перѣновите сынове́ напра́ви кна́зове на сво́ето / ца́рство, и отї́ди да бы́ и с та́хъ по свѣ́та ца́рїето, и / като́ се ва́рна але́ксандръ ѿ По́ра Індї́скаго́, и ѿ //

(31^а)

дрѣ́гите ца́рста, просї́ха і́лірїцы ѿ але́ксандра едно́ па́ / рче́ земла́, а то́и то́зь ча́съ і́мъ ха́рїза македо́нїа / оте́чество-то сво́е въ лѣ́та ѿ сотворѣніа́ мї́ра **5038**: / и да́ди і́мъ о́мологіа́ (і́сповѣданїе) на́писано на ко́ж / о́ва кнї́га съ златї́ сло́ва **НАРО́ДЪ СЛА́ВЫЙ, И НЕ́ / ПОБѣ́ДИМЇИ НА БРА́НЬ**, і́ощы і́мъ да́ди кра́ле / вска ті́тла, за пресла́вно юна́шество, и за велї́кою / побѣ́дѧ, де́то побѣ́ди съ та́хъ вселѣ́нною, а то́и ѿ / станáль самї́чакъ въ вавї́лонъ, и ѿ тогї́ва

11 Вероятно даровé (!).

12 Вм. александаръ.

приѣха / болгари ѣме славно, и се нарекоха славѣни, и макѣдон / цы,
и тако каквото рекохъ не токмо востокъ но / и западъ се боѣши ѿ
тѣхъ германію Італію и саміи / велікии рѣ да же до лѣта міробітіа
5604: :::: / **Въ** лѣто ѿ рѣства хртова **96**: стана царъ въ рѣ, / ѣмето мѣ
траіанъ, като прие скиптрото на римското / царство, попита рѣцѣпѣте
сі, ѣма ли по този свѣтъ нах / ои царство дѣто да са не покори намъ,
ѿговориша со / вѣтніцыте неговѣ ѣма царю родъ славѣнскіи, кой /
то ходиха съ александра по вселѣнна, те не само на / царвото не
са поклонѣватъ но ѿѿци данъ зѣмать ѿ рѣ / мскитѣ царѣ пакъ гѣ
попита Траіанъ, каков и този / родъ дѣто вселѣнна се покорѣва
въ велікомѣ римѣ за / що ѣмалъ римъ потъ своѣ властъ, францѣю,
германію, / испанію ѣже во европѣ и всю африкѣ, и азію, понтѣ, и /
арменію, колфию, и верію, и сѣрїю, и всю восточнѣю //

(31⁶)

странѣ бѣше по римска властъ, не можѣ да терпѣ траіанъ / този
срамъ (казва Іапіанъ рѣторъ рѣторъ¹³ римскіи) но / проводи, и собра
бѣзъ чѣтъ войска ѿ разлічни азіцы, и / ѿтѣди на декефала крала,
славѣнскаго да мѣ ѿварни / (това свѣдѣтелствова Іапіанъ рѣторъ на
римско-то / писмо на **23**: слово) тогѣва бѣше престѣла на декефала въ
/ въ¹⁴ сардіа, и пакъ ѣмаше въ бѣдимѣ стѣлница, и по слѣчаю / бѣше
декефалъ въ бѣдимѣ, и като чѣ това декефалъ ка / къ ѣди траіанъ на
неговъ съ сілна войска а тои проводи / на восточна страна, и повѣка
този славѣнскіи родъ, / Болгаровъ, рѣсовъ, алановъ, сармаѣовъ,
костобоковъ, печѣ / неговъ, брѣмовъ, сбра са войска тварде много,
и ѿ двѣте / странѣ, и сразиша са на **2**: войскѣ, и испѣрва славѣни /
много оубѣха ѿ фрѣніковъ, и римленѣ много бѣзъ чѣтъ / ранѣни
анцакъ пакъ римленѣте зѣха тѣа страна съ / голѣма сіла, и като
приблѣжиха римленѣте при бѣдимѣ / градъ като вѣде декефалъ това
тѣтакси проводи / при траіана. и мѣ рѣчи ето тѣ предавамъ орѣжи
/ наша, ѣ оухѣщрѣніа наша токмо мѣръ сотвори съ мѣ, / и подѣръ да
дѣда самѣчакъ да ти се поклонѣ като на / самодѣржецъ, и траіанъ
се прѣкрѣтѣ, и смири, и подѣръ се / вѣрна въ італію взѣ и кѣросвата
ѿ болгаровъ за оу / верѣніѣ, така е на царѣто адѣта. и обѣца са

13 Думата рѣторъ е повтрѣна два пѣти.

14 Предлогътъ въ е повтрѣн два пѣти.

декефáль / рѣмлáномъ дáнь даáти, на всáкое лѣто, но подѣръ / за
мáлко не сѣ стоá декефáль на хѣртáта, нѣ пáкъ //

(32^а)

стáна на траѣáна, а траѣáнъ кáто чѣ пáкъ сѣбра пѣ много / и пѣ силна
войска, и ѡдѣ на декефáла крáла бѣлгарскагѣ, / и кáто сá ѣдáриха
въ пѣрвиá бѣи, навѣ траѣáнъ слá / венѣвъ, и гѣни ѣ дáже до дáциá,
декефáль жѣ ѡчáа / сá жѣвѣта свѣегѣ и заклá сáмъ себѣ прѣ рецѣ
прѣта. / Глáголетъ стѣй дѣмитрѣи рѣстѣвскѣй, не мѣжеше навѣ /
траѣáнъ дѣкефáла, акѣ не бѣеше хрѣтѣанската войска сѣ / траѣáна защѣ
въ то врѣме мнѣгѣ хрѣстѣáни ѣмáлѣ въ / рѣмъ та слѣжали тáинѣ
ѣстѣннѣмѣ бѣгѣ, и тогáзи / дѣто ѡстáнаха Бѣлгари въ дѣбрѣца, ѣу
ѣрáкѣа, ѣу мá / кѣдѣниá, ѣу зáгорѣа ѣу дардáнѣа, премѣнаха дѣнаи /
ѣу бѣсарáбиѣ, а траѣáнъ сѣбрá сѣчки нарѣ щѣ бѣеше ѡстá / наль, и гѣ
прѣсѣли въ далмáциѣ, за да нѣ стáнатъ пáкъ / вархѣ мѣ, и гѣ нарѣчи
сѣрби сѣр: по рѣмски ѣзыкѣ рѣбы, / и ѡ тогѣва се нарѣчи тѣи рѣдѣ
сѣрби сѣр: и дѣто ѣма / шѣ въ рѣмската зѣмлá кѣрѣви разбѣинѣци, всѣ
гѣ сáбрá / траѣáнъ, и гѣ прѣсѣли въ дáциѣ, тáа земá бѣеше ѡпѣ / рвѣ
нѣ бѣлгарска а сѣгá жѣвѣатъ тáмо влáси, а щѣ ѡстá / наха бѣлгари,
сармáти, слáвѣни, рѣксѣалáне¹⁵ стѣриха / ѣкопъ (трапъ) ѡ днѣстра
рѣкá до дѣнава, и тáмъ / сá опрáха на траѣáна, и не можѣ да ѣмъ
навѣе и стѣр / ѣ мѣръ сѣ тáхъ, и се вáрна назáтъ, а ѣтѣкопъ тѣи и /
до днѣсѣ стѣйтъ и назѣвáетъ сá трѣáновъ ѣтѣкопъ, / и тогѣва повѣли
трѣáнъ, да напрáватъ сарáи прѣ рѣ / кáта прѣта, и пѣстáви стрáжа
1000: вѣйны нѣгови //

(32^б)

а сáмѣчакъ премѣна дѣнавъ на нѣкѣполъ и напрáви мѣсъ / кáменнѣи,
дáже до бѣло морѣ прѣзѣ сѣчката бѣлгарѣа до / вѣза, ѣдѣже знáетъ
сá пѣ мѣстъ тѣи и до днѣсѣ, и ѡ то / гѣва ѡстá Пѣрѣка (бѣлгарѣа)
даннѣци рѣмлáномъ, / до велѣкагѣ кѣстантѣна кѣсарá рѣмскагѣ. / ☩
кѣстантѣна велѣкагѣ, и ѣ лѣкѣнѣа мѣчѣтель. / Кѣи сá царѣ врѣтáнски
звнáръ лѣтопѣсѣ глáгѣлетъ, ѣцѣ / велѣкомѣ кѣстантѣнѣ, ѣмѣа жѣ
женѣ кѣстандѣ, дѣцѣръ / маѣѣмѣа на мѣчѣтелá нарѣцаѣмагѣ ѣркѣлѣа

¹⁵ Вм. рѣскоалáне (!).

кѣсарѣ рѣм / скагѡ и родѣ с неѣ **3:** сѣйна, и една дщера кѡстантіѣ / сестра кѡстантінова, и оуженѣ ѣ за лікїніѣ, онѣ / бѣше рѡдомѣ словѣкъ, така и кѡнста ѡ този рѡдѣ бѣши, / и намесѣ са лікїніѣ съ максиміана, на царство, и поста / ви Максиміанѣ лікїніѣ нѣ болгарїѣта, а тои фѣна да е¹⁶ / кѣра съ бѡлгарїте, и който бѣха околѡ нѣгѡ, и тѣ / намразѣ (а максиміанѣ отїде на рѣмѣ) и послѣ сѣ раз / кѣѣ чї намесѣ лікїніѣ на царството сѣ, и фѣна да мѣ / сли какѣ да гѡ испадѣ, а сѣтне ачїкъ кѣвга стѡрїѣха, / и побѣдѣ лікїніѣ маѣїміана и стѣна царѣ нѣ бѡлгари, / нѣ грѣцы, и нѣ дѣкїѣ, т: е: влахїѣта. / **Вѣ** това врѣме прїѣ царството великїи кѡстантїн / ѡ оѣа своегѡ онѣ царствовашѣ вѣ вритѣнїю, и вѣ галїю, / и алпїю тогїва іѡще **2:** царствова царѣ, Маѣѣнтїѣ, / и лікїніѣ, и 2:мѣта хрѣтѣнски мѣчїтели, не мѡжѡ //

(33^a)

ха¹⁷ да тѣрпатѣ рѣмленїте маѣѣнтїѣево то деѣнїѣ за / това повѣѣаха кѡстантїна, и побѣдѣ Маѣѣнтїѣ и / стѣна царѣ вѣ рѣмѣ, и вѣ їталїю, съ землѣта сѣ / лікїніѣ, и оубїѣха сїновѣ и дщѣрї маѣѣнтїѣевї, и сї / чкото плѣма нѣгѡвѡ истрѣбїѣха, послѣ фѣнаѣха да сї / завїждатѣ, и всегдѣ вѣ невѣрїѣ пребїваѣхѣ, и вѡ / здвїѣже сѣ кѡстантїнѣ на зѣта своегѡ лікїніѣ, вѣ вѣ / лікою сїлою, и побѣдѣ гѡ и взѣ ѡ нѣгѡ велїкѣю бѡлгар / їю, вѣзѣнтїю и хрїсѡградѣ, а онѣ побѣгналѣ вѣ нїком / їдію, и тогїсъ провѡдї Лікїніѣ да мѡлї женѣта мѣ бр / ата сї за мїрѣ, а кѡстантїнѣ не рачї дѣ ѣ помїлова, / а тѣ мѣ с плѣчѣ рѣчи молѡ твоѣ царствїѣ, да гѡ не погѣбїшѣ / и послѣ лѣкїніѣ самїчакѣ дошѣлѣ прї кѡстантїна, / кѣхаренѣ и смїренѣ, и мѣ се поклонї, авї мѣ повелѣ / вѣ солѣнѣ да живѣй, а кѡстантїновете совѣтнїцы, / бѣши гї гнѣвѣ на нѣгѡ и ѡпїсаѣ на кнѣзѡвете солѣнски, / какѡто їскаѣтѣ такоѡ да мѣ стрѣватѣ, и / катѡ оутїѣваши вѣ солѣннѣ, воїнїте го ѣбїѣха, дрѣгї / дѣматѣ какѣ блїзѡ до сѣрра гѡ оубїѣха катѡ варѣѣха / вѣ пѣте **Баронїѣ** кѣзва пѣкъ ѡстѣна бѡлгарїѣ подѣ рї / мскѣта влѣстѣ, вѣ то врѣме пїїдѡша сармѣти, и скї / ѣи (**татарї**) на дѣнай, и воїнствова на нїхѣ, и поб / ѣдї їхѣ и направи на дѣнай по мѡстѣ на мѣсто що сѣ / зѡвѣ желѣзнаѣ вратѣ, вѣ лѣто гдѣне **325:** Тогдѣ создѣ / нїкопѡлскаѣ крѣпѡстѣ, на дѣнавѣ, и їскашї да на //

16 Вм. се.

17 Вм. можаха.

(33^б)

пра̀ви гра̀дъ въ нѐговѡто ѡ́мѣ, и повелѣ на наро̀да да но̀са / тѣ ка̀мани, но запрѐщѣнно бы̀сть емѣ во снѣ́, не твори́ / ти та̀мо гра̀, ка̀менїа тїа́, и до днѣ́сь седя́тъ та̀мѡ, / и имашѣ гра̀дъ ѡ́щы ѡ́ ілірїка создáнъ ѡ́менемъ пресла̀ва, / въ странѣ́ до̀брѣца т: е: Мїсїніа́ (мїсѣ́а. / По смѣр̀ти константїно̀ви, настá на ца̀рство сы́нъ егѡ́ Констандіа́ / еретїкѣ́ свѣщїѣ́, въ то́ време́ бы́ль стїи́ аѡа́ / насїа́ велїкїѣ́, въ то́ време́ собра́ са́ соборѣ́ въ Сардікїа́ бо́л / гарскїи́ гра̀, въ лѣ́то г̀дне **346:** собра́ша са́ епїки **370:** / ѡ́ **37:** родо̀вѣ изчїслáетъ сократѣ́ лѣ́топїсь греческїи́, / прѣ́жде помáнѡтый жѣ́ лікїніа́ (но ѡ́ ко̀стандіа́ го̀нимъ / бѣ́) а о́нъ бежа́ оу скиѡ́въ, или́ оу бо̀лгаро̀въ въ / лѣ́то **370:** Во вре́мѣ оуалѣ́нта лѣ́пкїна ца̀ра́ греческ / агѡ́, изыдо̀ша дрѣ́ги бо̀лгари що́ бѣ́ха изы́гнани ѡ́ тра́їа́ / на кѣ́сара́ рїмскагѡ́ затѣ́ прѣ́томъ Мавробы́ръ латїне́ць / пїши́, ꙗ́ко изъ во̀лги изыдо̀ша нѣ́колцїна́ кнáзы, / и па́ки смесїша́ са́ съ македо̀нскїми бо̀лгари, и па́ки / о́ба странѣ́ ѡ́блада́ша очѣ́ство своѣ́ даро̀ванное ѡ́мъ / ѡ́ але́ксáндра побѣ́ди ра́ди індіскагѡ́ ца̀ра́. ☩ перѣ́на кра́ / лá. До́ декафа́ла кралá́ бо̀лгарскагѡ́ **567:** го́ не ѡ́ма спї́ / сани ѡ́менá во́ждамъ, и кралемъ́ Бо̀лгарскїмъ. (обрета́ / ю́т са́ нѣ́кої дрѣ́гимъ ѡ́менá деáніа́ жѣ́ не обрето́хъ, тогѡ́ / ра́ди со̀вокїхъ¹⁸ ѡ́ на странѣ́) И па́ки ѡ́́ декафа́ла до́ / вкї́ча **267:** го́ во́ждамъ́ нѣ́сть ѡ́́мена ѡ́́нюдъ. //

(34^а)

☩ вкї́ча кралá́ Бо̀лгарскагѡ́. / Въ лѣ́то **372:** вкї́чъ кралѣ́ бо̀лгарскїи́ сїленѣ́ и с / тра́шенъ на гре́цыте въ пер̀венъ до̀шлѣ́ въ маца̀рската / землá, и въ вла́шката, и пра́тилъ извѣ́стїе ца́рю оуа́ / лѣ́нтѣ́, да гї́ пу́сни прѣ́зь дѣ́навъ, да се́ насѣ́лаѣтъ покра́и / дѣ́навъ въ тра́кїа́ та́а́ землá во́злюбы́ли Бо̀лгарїте́, и / ѡ́бещáлі се́ да бѣ́даѣтъ по́корни оуле́нтѣ́ и гре́комъ, и рї́мл / áномъ, да ѡ́мъ по́магáтъ на войка¹⁹, и повелѣ́лъ оуалѣ́нтъ / ца́ръ на бо̀лгарїте́, да пре́мїнаѣтъ дѣ́навъ въ тра́кїю, / и да са́ насѣ́лаѣтъ покра́и дѣ́навъ ѡ́́ чѣ́рно мо́ре до мо́рава, / и до хро́шава, и смесїша́ са́ съ Ілірї́ческїа́ бо̀лгари, и / рѣ́клъ ѡ́́мъ да па́заѣтъ по кра́инїна́ на гре́цыте, ѡ́́ готѡ́ / въ, ѡ́́ скиѡ́въ и ѡ́́ аvaròвъ, Сї́ръ: ѡ́́ тата́рїте́, и ѡ́́ маца̀р / їте́, та́ко бо̀лгари въ то́ време́ пре́мїна́ли

18 Вм. совокѣпїхъ (!).

19 Вм. войска (!).

дѣнава и / се насѣлили сѣ пѣрво покраи дѣнавѣ, а едни пакъ ѿ тѣхъ / ѿстѣнали сѣ нѣкоегѡ воевѡда своегѡ въ панѣнїю съ ава / ри, или мацѣри, и былѣ за многѡ врѣме се мацѣри, и въ / то врѣме грѣцы не знаѣли бѡлгарите чї сѣ назѡваваѣ / бѡлгари, но сѣ ги назѡвавали гоѣи, гѣни, коїто нарѡ / ди исхѡдѣли ѿ сѣверна и полѣночна страна сїчките гї / назѡвавали гоѣи каквѡтѡ и сегѣ татѣри, и многѡ нарѡ / наричатъ на то їме, сѣтне ги грѣци разѡмѣли, и на / зївали ги вѡлгари (**ѣко же выше рече сѣ ѣ то прѡстр / ѣнно**) такѣ найшлѣ бѡлгары добрѣ и избѣлна и насѣ //

(34^b)

лилі сѣ по нѣм: но не / былѣ оучени да са покорѣватъ на царѣ, но былѣ свирѣпи / диви безстрашнїи, на бранѣ съїлни катѡ ѣслѣни, едїнѣ / ишѣлѣ на **10**: людіе каквѡто и до нїнѣ ѿ сѣверна и полѣ / ночна страна сїр: ѿ Іафетѡвѡто плѣмѣ, вѣсїлен и наї / крѣпокъ на бранѣ исхѡди такѡ былѣ бѡлгари крѣпки / и сїлни на бранѣ Пїши Барѡнѣ кнїга на лїстѣ **567**: / на пѣрваѣ частѣ. **Бѡлгари** страшни всѣмѣ мїрѣ малѣ нарѡ: / но непѡбѣдїмѣ, такѣ и грѣцы пїшатъ оу тѣхнї Істѡ / рїи, бѡлгари дїви и непѡбѣдїми въ бранѣхѣ (**и пакъ / тѣшки нарѡ болгарскїи непѡбѣдїмѣ въ бранѣхѣ**) и многѡ / пакѡстѣ чїнили грѣкомѣ (**хрїтиѣномѣ**) Такѡ по малѡ врѣ / ме вѡстѣлѣ, крѣлѣ вѣкїчѣ, на зѣмлю грѣческѣю да ѣ рѡби, / и чїнили пакѡстѣ на грѣци затѡва поїшѣлѣ оуалѣнтѣ / на вѣкїча, но по пѣщѣнїемѣ Божїимѣ, побѣдїлѣ крѣлѣ / вѣкїчѣ царѣ оулѣнта на бранї, а тої тїчалѣ да бї / оубѣгналѣ ѿ нѣгѡ и ѿ бѡлгари но тѣ гѡ гѡнили дѡ едрї / нѣ, а тої сѣ скрїлѣ съ везїрѣ сї, оу една плѣвнїца, а тѣ / запѣлили плѣвнїцѣта, и изгорѣлѣ тамѣ царѣ оуалѣ / нтѣ съ везїрѣ сї, такѣ вѡстѣли бѡлгарите съ / крѣлѣ своегѡ вѣкїча и привзѣли многѡ места ѿ грѣцы / Македѡнїѣ до нїшѣ и орхїдѣ, Албанѣсѣ до бѣло морѣ, / и стѣнали во велїко самѡвлѣстїе, и насѣлили сѣ прѡстр / ѣнно по тїѣ мѣстѣ. : : : : : : : : : : //

(35^a)

По вѣкїча наста на крѣлевство свиѣлїѣнѣ въ лѣто гѣне / : : : : : 412: А оу грѣцы настѣ царѣ велїкїи ѣеодѡсїи / Тої ѣеодѡсїи собрѣлѣ войска сїлна да прѣти на дѣнава / срещѣ Бѡлгари съ воевѡдатѣ сї, и едѣ съ голѣмо кр / овопрѡлїтїе гї смїрї, и ѡнѣ ѿ тѣхѣ свїщѡвѣ, но

не мо / жилъ докраи да ги покорѣ по своа власть, но пакъ па / къ навѣли грѣцыте во врема малагѡ ѳеодосѣа въ лѣ / то господне **445:** тогда бысть зѣмлетресенѣа **6:** мѣць. / По ѳеодосѣа настѣ на царство грѣческоѣ Анастасѣа царъ / въ лѣто господне **495:** Прѣиде кралъ свиѣлианъ съ / велѣкѡю войскѡ, и разбиша грѣческою войскѡ на рекою / зѣртою що была войска грѣческа **400000:** и освойша / ѳракию, и едѡа царъ Анастасѣи съ многими дарѡми смѣ / рѣ са съ нѣмъ, потомъ въ лѣто господне **514:** съ свиѣли / аномъ кралѣмъ своимъ прѣидѡша, и быша цареградъ, / и царъ анаѳасѣа смири са съ нѣмъ, и даде ѣмъ землѣ / ѳракиа, и зѣлопосылаша са въ то време Болгарскѣа крѣли / **По смѣрти анастасови настѣ въ грѣцѣхъ Івстинѣанъ / первѣи, а въ бѡлгарѣхъ кралъ Герѡалнъ. / Дѡма Іѡанъ зѡнаръ Івстинѣанъ билъ родомъ / бѡлгаринъ ѡ дардинскою странѡ ѡ градъ ѡхридъ ца / рствова во грѣци **39:** лѣта, и ѡмре въ лѣто гдне **521:** / По герѡалина настѣ на кралѣвство Кралъ драгѣчь Бѡлгар / скѣи въ лѣто гдне **608:** И стѣна на дѡгобарда //**

(35⁶)

кралѣ францѣшкагѡ що избѣи на алецѣка воеѡда / **9000** хѣ: дѡши бѡлгари що билѣ изгнѣни ѡ мацѣрѡвъ, / и побѣдили егѡ на воѣнство, и плѣнили всю зѣмлю / францѣшкѡю, и паки пошлѣ во свою зѣмлю въ лѣто / гдне **625:** и нападнали на грѣци, и разбили войска грѣче / скаѡ, и побѣили **1800:** грѣцы и пленѣли многѡ зѣмѣ, и / народъ грѣчески, затѡѡа царъ кѡстандинъ пѡгонѣтъ, / послѣа многѡ зѣлатѡ Бѡлгарѡмъ, и дрѣги многоцѣнны / рѡботѣи и такѡа искѣпилъ себѣ ѡ кралѣ драгѣча мѣрѣ / сѡсъ зѣлатѡ. / **По драгѣча настѣлъ на кралѣвство кралъ Борѣсъ / И оишѣлъ на акѣма кралѣ венецѣанскагѡ, и оловѣл гѡ / на бѡѣ, и довелѣ гѡ живѣ въ болгарѣа съ генерѣлѣте мѡ. / Такѡа и ѳеодорѣка кралѣ мацѣрскагѡ, и гѡ оуловили, / и гѡ привѣли свѣрѣзнъ въ болгарѣа, и гѡ оумертѡвили, пакъ / поишлѣ бѡлгари самѣи, съ малѡ войска, и съ нѣкоегѡ гѣ / нерѣла глѣба, и нападнали на мѣнда кралѣ, но тѡи ги / навѣлъ, и порѡбылъ и гѣ проѡдилъ на Івстинѣана, а тѡ / и гѣ разнѣслъ по арменѣа, и аморѣа за тѡ пакъ бѡлга / ри, во време Івстинѣана велѣкагѡ нападнали на ѳракиѣа / до едрѣне на востѡкъ, и не можѣлъ царъ, Івстинѣанъ, / да стой насрѣщо тѣхъ, но ѣмъ прѣтилъ една Кѣчиѣа / съ зѣлатѡ пѡлна, и дарѣи многѡцѣнны, и стѡрилъ мѣрѣ / съ**

тѣхъ тако бѣлгари взѣли ѿ Истиніана дѣнъ въ / оновѣ неговѣ славно
цѣрство. //

(36^a)

Въ лѣто 670 востѣлъ на крѣлевство крѣль Батѣа въ / болгарію. Сил-
ный и благополѣчній крѣль и поишѣлъ / съ голѣма сіла въ цѣригрѣ,
во врѣмѣ шѣстагѣ собѣра, / и стѣрилъ цѣрѣа кѣстантіна себѣ дѣнника,
за многѣ врѣ, / и оузелъ ѿ грѣцы січка зѣла ѡрхїдскаѣ, и постѣвилъ
/ въ орхїдъ грѣтъ престѣлъ крѣлевскїи, и крѣпѣсть Бѣлг / арскаѣ, и
бѣлъ стрѣшенъ, и сіленъ въ бранѣхъ батѣа / крѣль на ѣколшнїте
крѣлевства, каквѣто рѣкохмѣ за / многѣ врѣме **3:** цѣрѣа рїмски дѣнъ
мѣ давали **Пїши / Барѣнъ кнїга на 2:рїи чѣстъ на лїстѣ 91: въ лѣто /**
678: Бѣлъ цѣрѣвалъ на цѣригрѣдѣ кѣстантїнъ по / гѣнатѣ, во врѣме
шѣстагѣ собѣра на тѣ врѣме толї / ко сѣ бѣлъ оукрѣпїлъ Болгарскїѣ
нарѣдъ, и возмѣглъ, за / щѣ востѣлъ въ тѣѣ врѣменѣ крѣль Батѣа
сѣлнїи, и / стрѣшнїи грѣкомъ Пїши ѣеофанъ грѣческїи лѣтопї /
сецъ „Егдѣ оубѣ бѣлгари съ велїкою сілою, приидѣша / на Кѣсарѣ
изволїлъ примирїт сѣ съ нїмъ, и ѣбещѣл / сѣ на всѣкое лѣто дѣнъ
даѣти їмъ, Макѣръ, и / голѣма срамѣта, да ѣ бѣло тогїва рїмскомѣ
цѣрствѣ, / Чѣдо велїко слїшати, защѣ тѣзи рїмскїи цѣрѣ, ѿ / тѣрцы,
и ѿ дрѣги цѣрства дѣнъ зѣмалъ а ѿ тогѣ тѣ / жкѣгѣ нарѣда навїтъ
бѣлъ, и дѣнъ їмъ давалъ, / Батѣа крѣль пакъ їмалъ войска съ
Истинїана сїна / кѣстантїнова, пѣрвогѣ навїли грѣцы, и оузѣли, ѿ /
негѣ Ілїрїкъ, и всѣгѣ разбѣли, а когѣ са возвратїлъ //

(36^b)

цѣрѣ Истинїанъ, а бѣлгарїте гѣ ѣбтѣкли в некои тѣсны / мѣстѣ, и
разбѣли грѣческаѣ воїска докраї, и гї пова / лїха катѣ снѣпи, щѣ
едвѣмъ цѣрѣ побѣгналъ съ малѣ / дрѣжїна въ цѣригрѣдѣ, тѣкѣ, и ѣнъ
ѣбещѣлъ сѣ батѣю / крѣлю дѣнъ даѣти, сѣтне їмалъ цѣрѣ Истинїанъ
войска / съ арапїте но и тѣ гѣ навїли, но въ дрѣга годїна пакъ /
сѣбрѣлъ нѣва войска, и нападналъ на болгарїю, и развалїлъ / **2:** мѣста
щѣ се наричатъ мїзни, щѣ гї ѣ бѣлъ дѣлъ ѣтѣцъ / егѣ на бѣлгарїте
да бѣ їмалъ мїръ съ тѣхъ, но кѣ / то сѣ врѣщѣлъ съ многѣ кѣрїстѣ,
въ ѣракїю нападнѣ / ли гѣ насрѣща бѣлгарїте, и разбѣли войскѣта
грѣческаѣ, / и вѣрнал сѣ цѣрѣ назѣтъ и такѣ съ молѣнїе стѣрилъ мїръ

/ съ бѳлгарїте, пѳсле тогѳ мїра, оумрѳлъ батѳа крѳлъ / бѳлгарскїи
напрѳвилъ себѳ незаборѳвана пѳманъ, и / оучїнилъ себѳ дѳнники,
кѳсари рїмски, и грѳчески, Кѳ / нстантїна сїна Іраклісва, Івстїніана
втѳрагѳ, фїліп / кавѳрдана, и ималъ голѳма жѳлѳсть крѳлъ Батѳа
/ катѳ оумрѳлъ защѳ не ѳмрѳлъ на войска, затѳва сѳ / кѳалъ, и
дѳмалъ „ѳ фѳртѳно велїкаѳ, и нѳжда, защѳ / ма не допѳсти їѳщи да
поживѳѳ, да оумрѳхъ на / войскѳ юнѳшки съ мѳчъ въ рѳкахъ моїхъ.
/ По батѳа настѳ на крѳлевство крѳлъ Трївелїѳ, : : : / Члѳкъ избрѳнъ
блгополѳченъ велѳдѳшенъ, пѳрво катѳ / стѳналъ крѳлъ, разбѳлъ
маѳарїте, и Авари, защѳ //

(37^a)

испѳдили бѳлгарѳвъ їзъ панѳнїа, катѳ їскалї да / сї постѳватъ,
нѳвъ крѳлъ затѳва имъ ѳварналъ / двѳ кѳта, и зѳратъ срѳбролюбїе,
и грабїтелство / маѳарко²⁰, той, крѳлъ повелѳлъ, и свїкалъ бѳлгарс
/ кїи нарѳдъ, и ѳбѳвїлъ їмъ законъ такѳвъ, акѳ / сѳ намѳри ѳ тѳхъ
нѳкои да стѳри злѳ рѳботѳ съ злѳ / смѳртъ да оѳмре; защѳ пѳрвїи крѳлѳ
бѳлгарскїи, / нї знѳѳли законъ цѳрски но тѳи крѳлъ трївелїѳ / пѳрво
ѳстѳвилъ законъ граждѳнскї, и сѳтъ прѳ / въ нарѳдѳ бѳлгарскомѳ, щѳ
онї испѳрво нї знѳѳли, / Івстїніѳнъ третїи цѳръ констандїнопѳлскїи,
ис / пѳденъ бїлъ ѳ апѳмѳра, и тїверїѳ ѳ цѳрство, и ѳрѳза / лї мо
нѳса, и затѳчїли гѳ въ хѳрсѳнъ, и бїлъ тѳмо / затѳченъ за 7: годїны,
тѳи прѳтилъ пїсмо / скрїто до трївелїѳ крѳла, и ѳбрекѳ мо са цѳрска
/ тїтла, и венѳцъ, акѳ бѳ мѳглъ да навїе апѳмѳ / ра, и тїверїѳ²¹. и
дѳ гѳ постѳви пѳки на цѳрство / а трївелїѳ собра мнѳго сїлна войска
бѳлгарска, / и оузѳлъ цѳриградъ, и постѳви Івстїніѳна на цѳрство, / но
ївстїніѳнъ неблагодѳрѳнъ, и лѳкавъ / щѳ мѳ стѳри трївелїѳ такѳвѳ
дѳбрѳ рѳботѳ а / тѳи се помѳтна, и нї мѳ дѳдї цѳрска тїтла сѳтне /
начѳналъ трївелїѳ да гѳ ѳкѳрѳва жѳстоко кѳкъ ѳ / неблагодѳрѳнъ,
и лѳкавъ, а Івстїніѳнъ се разгн / ѳвалъ, и собрѳлъ мѳгѳ войска, и
настѳпїлъ на бѳлг //

20 Вм. маѳарско.

21 Вм. трївелїѳ.

(37°)

арію: нó трівеліа гω навілъ, а тои едвá се кортѣліса / съ бѣгство
 презъ морето въ цариградъ по́сле като сѣ / воцарі лѣвъ исáвръ
 пѣрвѣи иконобóрець но напáднал / на негω малса́да прѣнципъ амгѡвъ
 и сюлюманъ сѣ / лтанъ тѣрскїи съ сїлна войска и засѣднали царигра́
 / за **3**: лѣта и така ѿ глатъ ѿ зима, и ѿ моръ едни / члцы избегна-
 ли и подавили се въ морето: и та́ко до **3000**^x: / члцы²² погїнали²³. а
 трівеліа кралъ бѡлгарскїи собралъ сїлна / войска и ѡишелъ на по-
 мощъ хрїтиа́номъ, и напá / дналъ прѣнципа крѣпко и оубыль **24000**
^x: : тѣрци / и ѡпа́дилъ сїчка тѣрска войска ѿ царигра́дъ. / То́зи кралъ
 бѡлгарскїи тривеліа пѣрво восприа́лъ / вѣра хрїи́анска, въ лѣта ѿ
 хрѣта: **703**: като / восприа́лъ трѣвѣліа свѣтлата вѣра, ималъ големо
 / благоговѣніе и оусѣрдие къ хрѣ́тѣ, затова́ согра / дїлъ мнѣтыръ и
 оста́вилъ съ вола́ кралѣвството / на по старіа́ си сынъ и заповѣдалъ
 да стои́ на / хрѣи́анска вѣра неѡстѣпно, а сáмъ тои се облѣче / въ
 іноческїи чїнъ, а сїн мѣ за мáлко врѣми бѣлъ / хрѣи́анинъ, а то́ пакъ
 се ѡбарналъ на погáнствѡ, а / трівеліа като віде чи са оубарна сїн мѣ
 на погáнствѡ, / а тои ѡста́ви іноческїи чїнъ въ то врѣмѣ, и прїа́лъ /
 пакъ кралѣвствѡ, и оуловїлъ сїна своегѡ Терба́ла, и / оуслепїлъ гѡ
 сѣрво без мїлостї, защѡ ѡбарналъ бѡ / лгарскїа́ рѡдъ, на погáнствѡ.
 сѣтнѣ врѣчилъ, кралѣ //

(38^a)

вствѣ младѣишемъ сынъ своемъ. **Моисею**, и съ такавагѡ за́по / вѣдъ
 на́казовалъ да бѣ развмнѡ стѡрїлъ кралѣвствѡ, / и твѣрдѡ содержалъ
 вѣрѣ хрѣи́анскѣю, да не́ воспрїиметъ, / и тои ка́знъ, каквѡтѡ, и
 бра́тъ егѡ за не́послѣшанїе, и тои́ / пакъ воспрїа́лъ Іноческїи чїнъ, и
 совершилъ стѡ жїтїе егѡ, / име емъ іноческѡе бїлѡ ѡеоктїстъ інокъ и
 сынъ егѡ мла́ / дїи за мáло врѣми ходїлъ по за́повѣдї о́ца своегѡ, и
 тои́ / бїлъ развра́щенъ въ вѣрѣ, и тѣжокъ на бѡлгарїтѣ, зато / ва́ гѡ
 испадили ѿ кралѣвствѡ. //

22 Пропусната е титлата.

23 Думата погїнали е написана в полето отляво, като с особен знак е показано, че трябва да се вмъкне на това място.

(38°)

Бл҃гѡПОЧТѢННОМѢ / ГОСПОДИНѢ / ХРИСТОФѢРѢ
ЖЕФѢРОВИЧѢ / иллѹрико руссианскомѢ ѡбщемѢ зографѢ / РЕВ-
НИТЕЛЮ ОТЧЕСТВА БОЛГАРСКАГО / ЛЮБИТЕЛЮ ЦР҃СТВА
ЛИРИЧЕСКАГО / за кни҃гѢ ѣйже има / ЗНАМЕНІИ или ОРѢЖІИ
ЛИРИЧЕСКІХЪ / изображеніе / пѣрвое / ПѢвелъ Ненадовичъ
школъ иногда кар / ловѢчкихъ козачинскіхъ ученикъ ѡ усѣр / діе сіе
восписеть / ИЗОБРАЖЕНІЕ / ВТОРОЕ КНИ҃ГѢ СІЮ / словѣснейшии
г: КѢнчѢ стоѢновичъ бакѢлъ / люборѡднѣишии г: стѣфанъ пѣнювичъ
ахтаръ / ѡ тарновѢ //

(39^a)

и ѡ илена папа андрѢа папа / доинѢвъ имал свидѣтелства //

(39°)

Празна страница

(40^a)

Пѣрвый царъ болгаромѢ²⁴ бысть Іѡанъ асѣнь. / въ лѣто гдѣне 715:
или 722: : : / Той быль родомъ ѡ орхида робъ на кралѢ батѡа /
сѢлнаго, а грѣцы ѡ завистъ нарекли го АсѢнъ ка / санъ, на то
време Левъ ИсѢвръ ималъ голѢма войскѢ, / и бранъ съ скафѢла царѢ
Арапскаго но не можиль / никакъ да стои насрѣща мѢ, тогѡ ради
повѢкаль / Іѡана Асѣна царѢ болгарскаго, и ѡбрѣкль мѢ са да / мѢ
дадѢ венѣцъ съ писаніе, и царска тѢтла, ка / квото сѢ исъ пѣрво ѡбещѢ
трѢвелю, а послѢ катѡ во / спрѢа царство излага го неблагодарній,
каквѡто / испѣрва рѣкохмѢ, а лѣвъ царъ с клѢтва сѢ ѡбрѣче / да мѢ
дадѢ царска тѢтла, ако мѢ доди на помѡщъ да / пропади АрапитѢ, и
асѣнь велѢкѢи собралъ войска / болгарска до 14000^x: и поишелъ на
скафѢла царѢ / Арапскаго и разбилъ го на бѡа и побилъ до 90000: /
Арапи, и сосѣкли ги болгаритѢ на мали чѢсти ги //

24 Вм. болгаромѢ.

(40^б)

сосѣкли бѳлгаритѣ и самагѳ скафѳила оубѳили въ / кавгата, и зѣли, ѳ тѳхъ Арменѳа, и Мидѳа, испѣр / венъ тѣ былѣ **2:** царѣства арменѳа, Мѳдѳа, сѳчка о / назѳ зѣмлѳ покориѣль поѣдъ царѣство грѣческѳ, и като сѣ / возврѳщаль асѣнь великѳй ѳ боѳ Арѳпскагѳ, посрѣшна / лъ гѳ лѣвъ царъ грѣческѳй, съ голѳма поѣчестъ, като / побѣдѳителѳ, и тогѳва съ царскѳ изволѣнѳе, и всегѳ / сѳкѳлѳта мирскагѳ и дѳхѳвнагѳ, и мѳ далѳ царска тѳт / ла, и венѣць и нарѣкли гѳ, Асѣнь Іѳанъ великѳй и пѣр / вѳй царъ бѳлгарскѳй многаѳ лѣта Асѣню царю **3:жди.** / **По асѣнѳ настѳль на царѣство добрица царъ.** / Тоѳ добрица царъ бѳлгарскѳй былъ ѳ странѳ / дѳнавскѳй и пратиѣль пѳсмо царю лѳвѳ за миръ / да говорѳи и за нѳкѳки нѳви градовѣ, и местѳ нѳ грѣ / цы го не приѳли почтѣнно, затѳва добрица поѳше / съ войска до орѳчица зѳвоѳмѳхъ дѳлгихъ стѣнъ / плениѣль и побрѳль многѳ корѳстъ ѳ грѣческа земѳ / затѳва се разнѣвалъ²⁵ царъ грѣческѳй и вшѣлъ съ / тѣшка войска въ болгарѳю, но былъ затѣченъ ѳ / царѳ добрица и разбыѣтъ и развоѣванъ ѳ бѳлгари / тѣ слѣдъ тогѳ боѳ вѳстѳли Бѳлгари на добрѳ / ца царѳ, и рѣкли нѳкоѳ нѣгѳви врѳзѳ какъ ѳмалъ / скрѳти зговорѳи съ грѣци да издадѣ царѣство / бѳлгарское и испѳдилѳ гѳ ѳ царѣство и оубѳили гѳ / и сѳчкѳ прѳнципѳи и гѳдѳри що сѳ рѳдѳили царѣство //

(41^а)

бѳлгарское сѣ ги избѳи. / **По добрица настѳ на царѣство Телезѳвѳа царъ.** / Тоѳ телезѳвѳа былъ²⁶ **30:** лѣтъ нѳ былъ неблагѳпо / лѳченъ, защѳ на пѣрѳва войска разбыѣли гѳ грѣци и / побѳили многѳ бѳлгари а дрѳги плениѣли и завѣли / гѳ оу царѳградъ затѳва бѳлгаритѣ телезѳвѳа. / **И постаѳвили на царѣство Сѳбѳина царѳ бѳлгарскѳа.** / Тоѳ Сѳбѳинъ като стѳналъ царъ прѳтыѣль пѳ / смо царю грѣческомѳ да прѳси миръ защѳ се ѳбоѳл / ѳ грѣцы а бѳлгарѳте гѳ вѳдели защѳ се оубоѳл / собраѣли сѣ и стѳнали храбѳро нѳсрѣща мѳ а тоѳ / вѳдѣ чѳ гѳ ненавѳди войскаѳта и раѳта мѳ, а тоѳ / побѣгна ѳ тамѳ въ градъ замѳриѳ и ѳ тамъ ѳ / ѳшѣлъ въ царѳгрѳ / и припаднѳль на царѳ кѳпро / нѳма та гѳ приѳль тоѳ сѳбѳинъ ѳлѳжилъ / почѳтанѳе стѳхъ ѳкѳнъ що гѳ почѳталъ въ бѳлг / арѳю и стѳналъ ѳдѳлопокѳлѳнникъ (ерѣтѳкъ). / А

25 Вм. разгневалъ.

26 Вм. былъ.

българите поставили на царство Танага / въ лѣто гдне 740: / Тои танагъ прати́лъ писмо на царѣ копронѣма / греческаго да бы́ имали мѣръ грѣцы и болгарѣ / и да има съ копронѣма царѣ разгворъ лицѣ / съ лицѣ а копронѣмъ послалъ къ тагана да ѿ / иде самъ и такавзи зговоръ оутвердили. и / като ѿишелъ таганъ оу царигра́ по копро //

(41^b)

нѣма съ сѣчки болгарѣ а копронѣмъ ѿ подносѣлъ за / ратъ сабина защо дѣгна́ли непра́ведно распра и по́ / бѣгналъ сабинъ ѿ царство и тогѣва копронѣмъ / оучинѣлъ мѣръ приведѣнию съ болгарѣ а скрѣтомъ пра́ / тиль войска бѣзъ соборно въ болгарѣю и развалилъ / и поплѣнѣлъ много́ мѣста́ затова́ болгарите испа́ди / ли ѿ царството́ тагана **И поставили на царство / Телерѣка велѣкаго́ царѣ болгарскаго́. / Онъ зѣло разгвордѣв са, и противенъ царю́ греческомъ / копронѣмъ, защо́ ишолъ с корабли но корабли всѣ / божѣю повѣленѣю погѣбли бѣрею, а болгарѣ зѣло́ / розгѣваша са²⁷ въ то́ време и много́ грѣдове взѣша / ѿ грекомъ а копронѣмъ паки на дрѣгое лѣто́ возд / вигналъ на дрѣгое лѣто́ сѣлна во́йска и та́жка / и поишелъ на болгарѣю, а болгарѣ не ѿидоха / срѣцо копронѣмма но тои́ часъ ѿидоха на ца́ / риградъ, и расѣаша са по всѣхъ странахъ акѣ / пти́цы по въздѣхъ летѣще приидо́ша да́же до / царигра́да поплѣнѣша всю́дъ и избыша, и много́ бѣзъ / чѣтъ роби́ взѣша и ѿидо́ша всѣ да́же до тесноты́ / глаго́лемю врегавъ и та́мо срази́ша са, и побѣди́ша / болгарѣ греко́въ и не имѣахъ греци́ мѣсто ѿкѣдъ / бежати, и секо́ша ихъ и положи́ша на́ко сно́пѣ, / и едѣа́ царъ избеже́ ѿ рѣкъ болгарскѣхъ, и возвѣра //**

(42^a)

ти́ са́ вели́кимъ стидомъ и стра́шнимъ оужасо́: / въ **33: лѣто́** царсвова́нѣ²⁸ своѣго́ нѣждею мѣръ со́т / ворѣ и примѣри́ са съ нѣмъ и возвратѣ́ са наза́тъ, / идѣщимъ же́ тѣмъ достѣгѣша едѣнъ гра́дъ бо́ / лгарскѣи́ и́менемъ бреца́стаа́ що́ имаше въ не́го / хѣлиа́да и двѣста́ **1200:** дѣши войска на со́хранѣнѣ / гра́да а костантѣнъ копронѣмъ всю́ избы́ съ лѣст / ию, а телерѣкъъ царъ болгарскѣи́ като́ чѣ защо́ мѣ / изъсѣкалъ копронѣмъ **1200:** дѣши войска съ / лѣстѣю, и ѣскаши

27 Вм. разгневаша са.

28 Вм. царствованѣ.

телерікъ да ѿмсті грѣкомъ, / и написа сѣце лстїво царю грѣческомъ
 „Азъ / ѿ царю честитїй дѣбре що ти знай, защѣ азъ пом / ѿслихъ да
 приидѣ да бѣдѣ подъ твою власть, / послѣшникъ царствїю твоємъ, ꙗко
 оумерзї сѧ мнѣ / съ таковаго варварскаго, и сѣроваго народа жити /
 и хощѣ бегати таїно ѿ ныхъ, обаче да ми послѣш / нѣколико воеводи
 на сретенїе,„ И копронїмъ пра / ти **2000:** (нѣцый **2500:**) на сретенїе
 телерїка царѧ / бѣлгарскаго, а ѿнѣ испратилъ войска таїно, и срѣ
 / тоша грѣговъ²⁹ в нѣкои тѣсно мѣсто, и изсѣкли ихъ / до ендїго³⁰.
 нѣкои кажатъ всї воеводи билѣ до **2500:** / дѣши а дрѣги кажѣтъ сѧмо
 сѣлдатї билѣ. въ / лѣто господне: **775:** дотѣкъ телерїкъ велїкїй. / По
 смѣрти телерїкова³¹ настѧ на царство вторѣ //

(42^б)

ѿелерїкъ царѣ бѣлгарскїй. / Сѣи ѿелерїкъ былъ въ лѣто гдѣне **783:**
 но былъ / невѣренъ затова го изгнали бѣлгари, а тої побѣ / гналъ
 оу царигра и приалъ го лѣвъ сынъ копрон / ѿмовъ радостно (защѣ
копронїмъ былъ оумралъ въ / лѣто гдѣне 777: былъ царѣвалъ 35:
лѣта) и крѣст / ѿлъ телерїка, и ожѣнилъ го за Ирїнѣ сестрѣ свою, и
 / поставилъ его на велїкїи чїнъ. **пѣрвїи въ царскїа двѣ / ри: Въ** то
 врѣме (ѿелерїковѣ) ѿстѣпили бѣлгари / ѿ хрїтїанство, и ѿбѣрнали се въ
 пѣрвоѣ поганство, / защѣ ѿще въ то врѣме нѣ ѿмалѣ славѣнски бѣкви:
 / но бѣлгари по латїнски чїтали и писали, затова слѧ / бо разѣмѣвали
 законъ бѣжїи, що билѣ дѣржали испѣ / рва за **75:** годїни хрїанство / **По**
ѿелерїка настѧвили бѣлгари на царство кардама / царѣ бѣлгарскїй:
 / **Константїнъ шѣстїи царѣ констандинополскїй / многѣ различна**
 войска ѿмалѣ съ кардама, но кардамъ / билъ благополѣченъ многѣ
 и непреодолѣнъ въ брѧ / ни и многѣ патрїкїи генерѧли и войска
 погѣбылъ / лѣвъ царю грѣческомъ (тогѣ царѣ кардама въ кратѣцѣ не /
 мерї сѧ дѣѧнїа) **По смѣрти кардамѣвы настѧлъ на / царство Крѣнъ**
царѣ бѣлгарскїй. Члѣкъ избранъ / веледѣшенъ, и благополѣченъ въ
 воїнствѣ тої крѣнъ //

29 Вм. грековъ.

30 Вм. едного.

31 Първоначално е написано телерїковїи, но след това е поправено на телерїковѣи.

(43^a)

быль невѣренъ, но ꙗката смирилъ грецыте, и ра / зширилъ державѣ
земли болгарскѣа: що былѣ прѣ' / нѣго нѣколико царѣ болгарски
нѣблагѣпчлчни и / навѣти ѿ грецы. и взѣтѣю землю болгарскѣю,
взѣлъ / и ѿсвоилъ, тои крѣнь свѣкалъ славѣните панѣнс / кѣи и
нападналъ на французскѣа странѣа и оубылъ / бѣрна въ дѣмацѣю, и
поставилъ мѣръ съ царѣмъ / западнимъ, послѣ сѣ ѿбѣрналъ на
царѣа грѣческ / агѣ, и развалилъ многѣ предѣли земли грѣческѣа / и
францѣскѣа, и катѣ чѣ това никѣфоръ царѣ / грѣческѣй, прѣтилъ хазна
за да собѣра воиска, / да са бѣе съ болгарите, и катѣ былъ генерѣалтъ
/ прѣ рѣка стрѣмница или ѣргина тако прѣтѣклъ / крѣнь и оубылъ
генерѣала прѣ рѣка стрѣмница, и / сѣчка войска нѣгѣва и оузѣлъ сѣчка
хазна що нѣ / салъ да сабѣра воѣска, въ лѣто **805**: взѣлъ крѣ / нѣ ѿ
грецы гра софѣа, и разбылъ **6840**: дѣши / воѣска грѣческа ꙗще бѣзъ
чѣтъ прѣстъ народъ / избылъ, а никѣфоръ царѣ собралъ ꙗще вой-
ска / бѣзъ чѣтъ, и настѣпилъ на болгарѣю, и ималъ по / мѣщника царѣа
пѣрскогѣ и царѣа татарскѣа и ѣ / малъ себѣ сына своѣгѣ ставрѣкѣа,
и тако никѣ / форъ погѣбѣлъ зѣмлю ѿгдѣто проминалъ, и ѣ / малъ
намерѣнѣе да развали сѣчка болгарѣа, и ѣ / згорѣлъ крѣновъ двѣръ, а
крѣнь ѿчѣалъ живѣтъ свои //

(43^b)

и всю надѣждѣ, и прѣсилъ мѣръ ѿ царѣа никѣфора, / а никѣфоръ не
щѣлъ да сѣ примири разгордѣлъ са / съ побѣда. Тогази крѣнь се
рѣсардилъ катѣ е / дѣнъ глѣденъ асланъ съ гнѣвъ, и рѣвна кѣлкотѣ
/ можѣа да заградѣтъ тѣснѣтѣ мѣстѣа и клѣсрѣте, / и нападналъ на
никѣфора царѣа блѣзѣ славѣмира / нѣдалѣчъ ѿ никѣполи и разбилъ
мо войската до / краи, и оузѣлъ сѣчко имѣнѣе що ѣ плѣнилъ никѣ /
форъ ѿ крѣнова двѣръ и ѿ болгарѣа, и тамѣ оубѣ / ли болгарѣ
никѣфора царѣа, и сына егѣ ставрѣкѣа / наранѣли. И повѣлѣлъ крѣнь
та нѣтѣкнули гла / вѣта никѣфѣрова на вѣла за да ѣ вѣди войскѣата мѣ, /
и да помнѣтъ сѣчки какъ ѣ навѣлъ грецыте, сѣт / не повѣлѣлъ крѣнь
та ѿбковѣали глѣвата никѣфор / ова съ златѣ, и направили ѣ чѣша. въ
лѣтѣ **808**: / и кога ималъ крѣнь голѣмо весѣлѣе тѣа пѣлъ из н / ѣа
вино съ вѣлможѣите болгарски, така ѿбладѣлъ / крѣнь многѣ градѣвѣ
грѣчески, и прѣводилъ въ царѣ / градъ да оучинѣ мѣръ съ мѣхаѣла
царѣа, но мѣхаѣ / лѣ не стѣорилъ мѣръ, но собралъ войска голѣма, и

/ поишѣлъ въ болгарію, а крѣнь повдѣгналъ своа / та войска врѣхъ месѣбрѣа (на созополѣ покрай / морѣто) и оузѣлъ грѣа месѣбрѣа съ огнь сир: съ / топове, наоучилъ гѡ нѣкои арапинъ, що былъ пѣ / рво при нѣкѣфора царѣ. като сѣ приближаваха //

(44^a)

двѣте воискѣ грѣческаа, и болгарскаа, ѣвило са / на нибѣто знаменіе, **2:** комѣти во образъ лѣни, / и собирали сѣ и пакъ сѣ разходѣли во образъ лѣни / въ различнѣа: въ лѣто **813:** блѣзо адрианопол / оудариха се грѣци и болгари, и была бранъ крѣп / ка, и начѣнали грѣцы да бѣгатъ но болгари нѣ / смѣали да гѣ гонѣтъ, да сѣ накакъ нѣ прѣлстѣтъ, / а кога ги видѣли чѣ истинна бѣгатъ а тѣ по / тѣкли слѣдъ тѣхъ, и тогѣва едѣнъ болгаринъ / гонилъ **40:** грѣка, и тако изсѣкли бѣзъ чѣтъ / многѡ ѡ тѣхъ Едѣа царъ Михайлъ, и глѣвнѣи / командѣръ оубѣгнали въ цариградъ, и ѡста / вилъ царъ царството сѣ самоволно, по нѣмъ на / стѣлъ на царство Лѣвъ арменинъ, а крѣнь / ѡставилъ малко войска подъ началство брата / своего мѣртагѡна, а съ дрѣга войска ѡтишѣл / ѡбсѣдналъ цариградъ за многѡ времѣ, но нѣ мо / жѣлъ да гѡ оусвоѣ, но сѣ вѣрналъ, и взѣлъ ед / ренѣ, и многѡ бѣзъ чѣтъ народъ пленѣлъ, тогѣва / былъ пленѣнъ и васѣліа македонинъ съ родѣ / тѣли своѣ послѣ тоѣ васѣліа стѣналъ царъ гр / ѣческѣи и тогѣва оубѣли болгарѣтѣ манѡйла / еѣка съ сѣчки сѣщеннѣцы крѣрицы³² мѡнаси и м / ного нарѣ хрѣтыанскѣи избѣили чѣслѡмъ **373:** защѡ / се нѣ ѡрѣкли ѡ хрѣта бѡга. //

(44^b)

Пиши оу прологъ Месѣць івнѣи: „Тогѣва нѣкои / сѣщеннѣкъ грѣческѣи знаѣлъ ѣзѣкъ болгарскѣи, / молилъ царѣ крѣна да гѡ ѡпѣсти свѡбѡдно, а тоѣ / повѣлѣлъ да гѡ оубѣатъ, а ѡнзи сѣщеннѣкъ прѡк / лѣлъ крѣна прѣдъ сѣчкѣтѣ по накои времѣ стѡ / рилъ мѣръ грѣцы, и болгарѣи, и като ѡпѣщѣлъ / крѣнь нѣколкѡ рѡби грѣческѣи видѣлъ тогѡ ва / сѣліа македонинѣа междѣ ѡнѣа като стоѣлъ / благоговѣино, и прѣлично тоѣ гѡ прѣвиклѣ прѣ / себѣ блѣзо и дал мѣ ѣблѣка голѣма, и така / гѡ, ѡпѣстилъ послѣ по накои времѣ тоѣ васѣ / ліа стѣналъ царъ грѣческѣи

32 Вм. клирицы.

и така оумрълъ / крѣнъ. / Пѣсень ѿ царѣ крѣна бѣлгарскагѡ и
 царѣ нѣкѣфо / ра бѣлгарскагѡ³³. Состѣвлена нѣкимъ сѣрбскимъ /
 пѣснописцемъ по 10: слога сѣки стѣхъ затѡва / и па³⁴ сѣрбски ѡзыкъ
 писалѣ ю: : : : : : / Фалиѡ са цѣсаръ никѣфоръ: / оу бѣелъ градъ
 цариградъ / Сокѣпѣкѣ силнѣ войскѣ мою. / ѿ востока лѣпо до зѣпада /
 Поробыкѣ равнѡ бѣлгарѣю. / погѣбѣкѣ царѣ бѣлгарскагѡ / Маика мѣ
 кѣмъ конемъ погазѣтѣ //

(45^a)

жена мѣ кѣмъ конемъ ѡвестѣ / Защо вѣше живѣти не мѡгѣ / и ѿ
 крѣна царѣ бѣлгарскагѡ / Тракѣю равнѡ поробѣю / и сардѣкѣ блѣзо
 цариградъ / Ощѣ фѣли крѣнъ змѣл люта / да ми хѡшетъ и главѣ ѡсѣщи
 / И седѣти на мѡемъ престѡле / и да сѣдитъ канѡ цѣсаръ сѣдитъ /
 ѿ господѡ вѣрнѣ слѣгѣ мой / сокѣпѣте грѣки визѣнтови / И зовѣте
 къ себѣ персиѣна. / и силнагѡ царѣ татарѣна / Да идѣмо въ зѣмю
 бѣлгарскѣю / да пѣлимо сѣла и градовѣ, / Да сѣчѣмо малѡ и велѣко,
 / и крѣна жѣ царѣ именѡга / Защо мнѡго ма ѣ нѣдѣю крѣнъ / вѡискѣ
 мою мечѣмъ ѡкрѣнѣю / Генерали мой пафатѣи, / и господарѣ грѣчѣскѣ
 зарбѣю³⁵ / Ако ми гѡ оухвѣти бѡга да / гѡла кога повѡисцѣ водѣти /
 Жѣвоко мѣ очѣ извѣдѣти, зѣ / зѣмлюкѡ мѣ кровѣ напоѣти //

(45^b)

Кадъ гѣда краля разѣмѣша / силнѣ вѡискѣ бѡрзо сокѣпѣша / И призвѣша
 къ себѣ персиѣна / и силнагѡ царѣ татарѣна / Отѣдоша къ равнѡи
 бѣлгарѣи / предъ нѣма ѣ крѣна цѣсарѣва / Дѡчакаѣ же всѣхъ крѣнъ
 на планинѣ / все изсѣче никтѡ ни ѣтѣче / Нѣкѣфора жѣва оухвѣтѣша
 / оу тоѣ часъ мѣ главѣ ѡсекѡша / Еѣи³⁶ цѣсарѣ покоѣна тѣ дѣша /
 када кралю къ бѣлѣ двѡрѣ дѡке / Зѡвѣ мѣщри ѿ землѣ лѣтински /
 Цѣсарѣвѣ главѣ ѡсекѡша / свѣ и сребро и оу сѣхо злѣто / И онѡзѣ
 чѣшѣ оутворѣша / када кралю ѡбѣда чѣнаше / Рѣино вѣнце изъ неѣ
 пѣаще / и гѣдамъ своѣмъ напиѣаще / Всѣ оу здравлѣ цѣсарѣво / коѣ мѣ

33 Вм. грѣчѣскагѡ.

34 Вм. по.

35 Вм. зарѡбѣю.

36 Вм. еѣ.

чѣе на чѣсть нека мѣ е / Нѣмо пѣсенъ мене чаша вѣнцы. / Никтѣ да сѣ
на³⁷ чѣди що ѣ оно сѣтно писано. / Ѡвако сѣ пѣсенъ пишеть. //

(46^a)

По смѣрти Крѣнови настѣлъ на царство братъ егѣ / мѣртагѣнъ
царъ болгарскїи. / Въ тѣ времѣ имали мѣръ грѣцы и бѣлгари но
им / алъ мѣртагѣнъ многѣ воїны въ панѣонию наср / ещо кѣсарѣ
рѣмскагѣ лѣдѣвѣка, и пленѣлъ многѣ / землѣ рѣмскаѣ, за тѣ рѣмланѣ
испѣдили лѣдо / вѣка ѣ кралѣвство в тѣ времѣ бѣлѣ сѣрби пѣдъ /
влѣстъ бѣлгарскаѣ тѣ е ѣвно чѣ бѣлѣ воїны бѣ / лгарски въ панѣнию,
и пакъ хѣдилъ мѣртагѣнъ / насрѣщѣ словѣни и навѣлъ ги съ голѣмѣ
крово / пролѣтѣе, и постѣвилъ правители на тѣхъ обл / ѣсти, испѣдилъ
що бѣлѣ ѣ тѣхъ нарѣдъ, и по / стѣвилъ имъ бѣлгарски правѣтели: и
сотворѣлъ / мѣръ съ царѣцѣ ѣеодѣрѣ женѣ ѣеѣфѣлѣ царѣ тѣ / гива бѣлѣ
вдѣва, и оузѣлъ сестрѣ своѣю що ѣ бѣлъ / пѣнѣлъ нѣкѣфоръ, катѣ бѣлъ
напѣдналъ на дѣмъ / царскѣи крѣновъ сестрѣ егѣ бѣлѣ крѣтена оуѣена
/ писѣнѣемъ грѣческѣмъ, и законъ хрѣтиѣнски / она тогѣва почѣла да
оуѣи брата своегѣ да вѣрва / хрѣтѣ бѣга іѣщи ималъ едѣнъ рѣбъ грѣкъ
именемъ / ѣеодѣрѣ кофѣръ, та бѣлъ хрѣстиѣнѣнъ дѣбръ, / и искѣсѣнъ
чѣкъ, и тѣи чѣсто воспѣманѣвалъ / мѣртагѣна да бѣ вѣрвалъ во хрѣтѣ,
но ѣнъ товѣ / слѣбо прѣчиталъ, и бѣлъ любѣилъ да хѣди / всѣкоги на
лѣвъ, затѣва напѣвилъ на онѣѣ //

(46^b)

горѣ палѣта голѣма за когѣ иди на лѣвъ да си почѣ / ва на ѣнѣѣ палѣта,
и да свѣрзова псѣта и повелѣлъ / нѣкоемѣ іконопѣсцѣ методѣю монахѣ
да спѣши по / онѣѣ палѣтнѣ стѣнѣ звѣрѣе псѣ, и ловѣтва. по наѣкои /
времѣ закѣснѣлъ царъ мѣртагѣнъ, а меѣодѣѣ не напѣ / слѣ звѣрѣе и
подѣбие ловѣтво и про: но напѣсалъ вѣторѣ / пришѣствѣе хрѣтѣво кѣкъ
щѣ стоѣтъ правѣдницѣтѣ / ѣ десна стрѣна, и кѣкъ що сѣ всѣлѣтъ на
рѣи, и на / пѣслѣ кѣкъ щѣ стоѣтъ грѣшѣте ѣ лева стрѣ / на, и кѣкъ
щѣ сѣ всѣлѣтъ и щѣ сѣ мѣчатъ ѣ вѣчна мѣ / ка, и катѣ пришѣлъ царъ
мѣртагѣнъ да вѣди / палѣтата, и катѣ поглѣдналъ напѣднѣло на нѣгѣ /
стрѣхъ тогѣва Мѣѣодѣѣ начѣналъ да мѣ кѣзва / за пришѣствѣе хрѣтѣво, и

37 Вм. не.

ка̀къ ще про̀води бо̀гъ / пра̀ведни́те на ра̀и а грѣшнѣ́те на мѣ́ка вѣ́чнаѧ
 / то̀гѣва мѣ́ртагѡ́нъ въздѣ́хналъ, и ре́клъ. блаже́нъ / които се́ наме́ри
 то̀гѣва ѿ десна́ страна́, и ѿ онова́ / вре́ме почѣ́налъ по ма́лѧ хѣ́та бо̀га
 но несо́верше́ / ннѡ́, въ то́ вре́ме попѣ́стилъ бо̀гъ на болгарѣ́те /
 голѣ́мъ гладъ и сме́ртно́сѣ то̀гѣва начѣ́налъ / мѣ́ртагѡ́нъ да се́ мо́ли
 приле́жно хѣ́тѧ бѣ́гѧ, и / да́лъ ре́чь ако́ престѣ́ни о́ни гла́ и сме́ртно́сѣ
 / со́верше́нно да при́емни вѣ́ра хрѣ́сти́анска а́бые / оуслѣ́шанъ бы́лъ ѿ
 бо̀га, и въ ма́лѡ вре́ме пре́ / ста́налъ о́ни гнѣ́въ бѣ́жи що́ бы́лъ на
 болгарѣ́ѧ. //

(47^a)

бы́лъ нѣ́кои ро́бъ на име то́ма оу нѣ́коегѡ́ гре́ / ка на ца́ригра́дъ, и
 за нѣ́кое согре́шеніе своѣ́ / побѣ́гналъ оу тѣ́рцы и приа́лъ тѣ́рскаѧ
 вѣ́ра, / и слѣ́дъ **20:** годи́ны престѡ́рил се ка̀къ е́ ко / нста́нтіновъ сы́нъ
 и іри́ны ца́рицы, и така́ / собра́лъ войска тѣ́рска и гре́ческа мно́гѡ прѣ́
 / вла́клъ къ сѣ́бѣ и взѣ́лъ ѿ гре́цы Арме́ниѧ и / па́къ прише́лъ съ
 велѣ́ка сы́ла, и ѡблада́лъ / ца́ригра́, и биле́ гре́цы оу голѣ́ма тѣ́снота́,
 / и не мо́жили ни́какъ да стоа́тъ насре́ща мѣ́ / затова́ пра́тили на
 мѣ́ртаго́на голѣ́мо моле́ніе / да имъ помо́гни а то́и повди́гналъ голѣ́ма
 сі́лна / войска, и напа́дналъ на то́ма ѡ́стѣ́пника и ра́ / зби́лъ гѡ докра́и и
 са́магѡ ѡ́ма оухва́тилъ, / и пе́рво мѣ́ ѡ́ре́залъ рѣ́цъ и но́зѧ па³⁸ петъ же́
 / дни ѡ́се́клъ емѣ́ и гла́вѧ. Егда́ же́ возвратѣ́ сѧ / ѿ арме́ниѧ (**гла́голетъ
 стѣ́и еуѡ́иміи лѣ́то / пи́сь те́рновскі́й**) егда́ оубы́лъ ѡ́ма ѡ́стѣ́пн /
 ика то́га крестѣ́ сѧ мѣ́ртаго́нъ оу ца́ригра́ / са́мъ ца́рь гре́ческі́й да́ди
 емѣ́ име́ своѣ́ ми́ха / йлъ и **5003:** дѣ́ши войска крестѣ́ сѧ та́мо / въ
 лѣ́то гдѣ́не **826:** но бы́ле огла́шенны то́го ра́ди и ца́рь мѣ́ртагѡ́нъ
 (**ми́хаиль**) бы́лъ / огла́шенъ по́слѧ оу болгарѣ́ю крѣ́тѣ́ сѧ со́верше́но. /
 Егда́ возвратѣ́ сѧ изъ ца́ригра́ а то̀гѣва пра́ти //

(47^b)

лъ въ ри́мъ на па́па ри́мскагѡ́ ни́колаѧ, та́кожде / и оу ца́ригра́ на
 ца́рица ѡ́еодо́ра да мѣ́ пра́тѧтъ / влѣ́дѣ́цы да гѡ́ крѣ́стѧтъ со́верше́нно
 и прева́рила / ца́рица ѡ́еодо́ра е́динъ е́кѣ́пъ, мо́ пра́тила и крѣ́тилъ
 / мѣ́ртаго́на оу една но́щъ за́що́ се́ бо́ѧлъ ѿ сво́ите / бо́ле́ри, но

38 Вм. по.

болгаріте разомѣли защо при́а́лъ мѣрт / агѡ́нъ стѡе крещѣніе, и воорѣжили сѣ на нѣгѡ, но / тои въз́а́лъ въ рѣко свою́ честнѣй крѣстъ, и та / ка́ навѣлъ сы́чки сілою чѣ́нагѡ крѣ́та́ като / съ́ на́кои копѣе а тѣ като гѡ видѣли многѡ сѣ об̄а / рнали ѿ́ техъ къ хрѣ́тѡ бѣ́гѡ и при́али стѡе крѣ́ / щѣніе въ лѣ́то **867**: Тогѣ́ва и папа рѣ́мскѣй нѣ́ / кола́а, ѿ́ рѣ́мъ прѣ́тилъ два́ма е́пкпѣ́ именѣ́мъ / па́влъ и фо́рмо́сь и така́ сы́чки наро́дъ къ стѡе́ / крещѣніе, и формоса поста́вили е́пкпѣ́ въ болгарію. / па́къ привѣ́лъ ца́ръ михаѣ́лъ **106**: во́прѡса ра́ди / хрѣ́тиѣ́нска вѣ́ра и ради че́рковна́а де́ла́на, и пр / осилъ ца́ръ ѿ́ па́па да мѣ́ поста́ви патрѣ́рхъ / въ болгарію а па́па мѣ́ ѿ́пислъ за **106**: вопрѡси ѿ́ / вѣти а за патрѣ́рха ре́клъ зашо́ іѡ́ще не е́ дошло́ / вре́ме. но слѣ́дъ **3**: годи́ни испѣ́дили грѣ́цы па́пинѣ́ / е́пкпѣ́ изъ болгарію а то имъ поста́вилъ Ігнатѣ́ / патрѣ́рха ца́реградскѣ́й ѣеофила́кта на архѣ́е / пѣ́кпство́ но нѣ́ о́нѣ́й ѣеофила́къ що́ е́ толкѣ́вал / стѡе́ ева́геліе, но дрѣ́ги ѣеофила́ктъ що́ е́ сѣ́тне //

(48^a)

за мно́гѡ вре́ме архѣ́епископство́валъ, но грѣ́цы / и рѣ́мляни имали́ голѣ́ма ра́спра за болгарі́а на / собо́ръ на ца́ригра́ кои́ да гѣ́ зе́ми но въ то́ вре́ме / или́ по на́прѣдъ билѣ́ ѡ́ста́пили рѣ́мляни́ ѿ́ пра́ / восла́вѣе но іѡ́ще не былѣ́ докра́и разлѣ́чени ѿ́ грѣ́ци / но болгарі́те ра́спра имали́ кои́ да гѣ́ зе́ми по́дъ / сво́а вла́сть, и така́ се докра́и разлѣ́чили грѣ́цы / ѿ́ рѣ́мляни и проклѣ́ли ги, а болгарѣ́ за ма́ло вре́ме / бі́ле по́тъ патриарші́ю ца́реградскѣ́ю зашо́ грѣ́цы / кога́ поста́вали архѣ́епископа́ мно́гѡ зла́то и / да́ръ і́скали ѿ́ та́хъ затѡ́ва са бо́лгари собла́з / нѣ́ли, и ѡ́ложили сѣ́ ѿ́ патриарші́ю грѣ́ческѣ́ю, за́ / то имъ поста́вили патрѣ́рха въ болгарію, и та́ко́ / доде́ стоа́ло ца́рство бо́лгарско́ і́мали патрѣ́рха / ѿ́ своѣ́ азы́къ. Гле́даи за то́ не́щѣ́ въ кнѣ́га / ко́рмчі́а на **5**:лі́сть ѡ́кра́и: за то́гѡ́ ца́ра́ мѣ́ха / і́ла нѣ́ е́ писано́ согла́сно въ ле́тописѣ́те: зашо́ / мавробѣ́ръ пиши́ мѣ́ртагѡ́нъ приѣ́ крещѣніе: а ба́ / ро́нъ пиши́ бо́лгарисъ́ приѣ́ крещѣніе на то́ і́ме / по́ грѣ́ческѣ́й (β8λγαρѡс) нѣ́ пого́дили каквѡ́ мо билѡ́ / і́метѡ́ прѣ́дъ крещѣніе́ но́ прѡ́сто писали́ болгарі́сь. / По́ сме́рти мѣ́ртагѡ́нови во стѡ́мъ крѣ́щенѣ́й мѣ́хаѣ́ла / на́сталъ на ца́рство сы́нъ егѡ́ сѣ́меѡ́нъ Ла́ба. / Въ то́ вре́ме имали́ кра́мола тергѡ́фцы́тѣ //

(48°)

грéчески и бóлгарски рáди нѣкоѡ кѣплѡ, и спорéтъ / онѡ тéргóфцы стáнала онѡ крāмола и междѣ / царéтъ грéчески и бóлгарски, и рáди товá повдѣ / гналъ сѹмеонъ лабáсъ войска на грéци и разбѣлъ / ѡхъ съ голéмо оумерщвлéние зато прѣлъ голáма / скóрпъ грéческагó царѡ лвá премѣдрагѡ и пратилъ мо / лéние мацáркомѣ кралю да бѣ пошóлъ на болгарѣю, и / разбѣлъ мнóгѡ мéстá и мнóгѡ бéзъ чéтъ нарóдъ / пóплѣнилъ, а царъ грéчeskѣй взáлъ онзи плѣнѣнни / нарóдъ бóлгарски оу прéкостъ сѹмеонѣ лабáсѣ, / сéтне прáтилъ нѣкоегó кѣросвáта за да оутв / ердѣ мѣръ съ сѹмеонá но сѹмеонъ оудержáлъ / кѣросвáта а сáмъ поишéлъ на мацáри и раз / валилъ докраѣ сѣчка мацáрска землá и воздá / лъ имъ ѡмщéние що бѣли о́ни напредъ стóри / лѣ на-бóлгари. сéтне пѣсалъ на царѡ лвá акó / желáи да-ѡма мѣръ, а тóи да пѣсти онѡ рóби / щó гѣ е взáлъ ѡ мацáрскагѡ кралѡ а царъ лéвъ / не ѡпѣстилъ рóбито бóлгарски но повдѣгналъ / войска на сѹмеонá но не можѣлъ нѣщо да стóри / за-щó сѹмеонъ-го навѣлъ, и тáко ѡдáлъ онѡ / рóби лéвъ неволею, и оутвердѣли мѣръ и катó / оумрáлъ лéвъ царъ оустáвилъ царството бр / атѣ своемѣ Алéксáндрѣ. Сѹмеонъ прáтилъ пѣсмо / на алéксáндра ѡщѣ ли да стóи на онѡ пѣрвыѡ //

(49^a)

мѣръ що бѣлé оучинѣли съ брáта мѣ лéва, но Алé / ѡндаръ не прѣáлъ сѹмеоновите послáнницы / почтѣннѡ затовá се разгѣва³⁹ Сѹмеонъ, и настѣпи / на зéмю грéчeskѣю, и развалилъ мнóгѡ мéстá и мнóгѡ / войска грéческаѡ побѣлъ и прѣишéлъ и ѡбсédналъ / цáриградъ, и пѣстили гѡ грéцы внѣтръ грáѡ а / тóи искалъ и сáмагѡ царѡ да сé разгѡвóри съ нéгѡ / и тáко прѣишéлъ царъ грéчeskѣи оу влахéрската / палáта и нагѡворѣли сѡ да стóрáтъ мѣръ нó грéцы / начéли да хортѣватъ сѹмеонѣ вóпреки и непокóрно / а сѹмеонъ тóи чáсъ изъшéлъ изъ цáригрá съ гн / ѣвъ и напáдналъ въ тракѣ на éдринé и катó не / мóгалъ да оузéми éдринé а тóи дáлъ на сѣлдатитé / мнóгѡ злáто и ѡвóрили мѡ вратáта нощѡ и / тáкѡ плѣнилъ грá éдринé и запѣстил гѡ дóкраѣ / тогѣва грéчeskѣи царъ константѣнъ собрáлъ мнóгѡ / войска и провóдилъ ѡ на болгарѣѡ съ нѣкоегѡ ге / нерáла

39 Вм. разгнѣва.

името м8 ф́ока, и като се́ оударѣли грѣцы / и болгари на бо́и навѣли
грѣцы болгарѣте, и като́ / начѣли бо́лгарѣте да бѣгатъ тогива ф́ока
гѣ / нераль ѿлѣчилъ се́ самъ ѿ войскѣта да сѣ починѣ / малѡ като
се́ бѣше оутрѣдилъ и седналъ на / нѣкои кладенѣцъ да се́ прохладѣ
а конѣ м8 се́ оупѣ / ши по бѣжемъ смотренѣемъ, и се́ истрагна изъ /
раката м8 и побѣгна на тракъ въ войската ка //

(49^б)

то́ видѣха грѣцы конѣтъ ф́оковъ чи бѣга а за са́ / ма́гѡ ф́ока не
знаѣтъ какъ стѣна то было́ голѣмо / смѣщенѣе въ войската грѣческаѣ
тогива сѣмеонъ / былъ седаль на нѣкоѣ гора близо при та́хъ и сѣ
/ чко глѣдалъ що се́ стрѣвало, и тоѣ часъ собралъ ѿ / своѣ войска
кѡлко наишелъ и нападналъ много́ крѣп / ко на грѣцы и навѣлъ гѣ и
пропѣдилъ гѣ и едѣмъ / возмѡглъ самъ ф́ока да побѣгне въ Месѣбрѣѣ,
и ко / ртолисѣл са съ бѣгство затова́ като́ ѡишла войската / въ царигра́,
та было́ смѣтенѣе междѡубоное по / ради́ таѣ ра́бота Сѣмеонъ се́
разгордѣлъ съ побѣда, / и пакъ ѡишелъ и ѡблѣгналъ царигра́дъ
но о́ни / ф́ока прѣишелъ съ но́ва воиска, и ѡпадналъ сѣмеона / ѿ
царигра́ но Сѣмеонъ прѣтилъ на кнѣзѣ срацын / скагѡ молѣние да
прѣдетъ съ своѣ срацыни по морето, / а бо́лгарѣте по сѣхо, данѡ бѣха
плѣнили царигра́ и / кнѣзь срацынскѣи прѣтилъ нѣколко срацыни съ
/ сѣмеоновѣте послѣнницы за да оутвердатъ дѣмата / здраво въ коѣ
време да повдѣгнатъ войска. като и / шлѣ въ каламбрѣю оухѣтили ги
грѣцыте та́мо, и / прѣтили ги въ царигра́, и ро́манъ царъ ѡпѣстилъ
съ / рацынѣте, и ѡбдарѣл ги, а бо́лгарѣте оудержалъ, и / като́ чѣлъ
това́ сѣмеонъ лабѣсъ, и пакъ восталъ, / и развалѣлъ много́ войска
грѣческа и много́ землѣ / оузѣлъ, и не смѣѣлъ нѣкои да стоѣ насрѣща
м8, и //

(50^а)

много́ корѣстъ оузѣлъ ѿ землѣ грѣческаѣ като чѣ / това́ ро́манъ
царъ прѣтилъ на болгарѣте воиска съ / нѣгоегѡ генерѣла на име
протоаргѣръ (защѡ ф́ока / былъ оумрѣлъ) но царъ сѣмеонъ
развоевалъ егѡ / и побѣлъ войска грѣческаѣ докраѣи, и возвратѣлъ се́
/ протоаргѣръ въ царигра́ не можѣлъ да навѣе сѣмеона, / а сѣмеонъ
поишелъ вто́ро на едринѣ, и ѡблѣгналъ гѡ / за мно́га лѣта, и ѿ глѣтъ

м8 сѣ предали, и покорѣлъ / подъ своа властъ, и тако проишелъ
 ѿракію, и по / македонію, и развалалъ ги невозбранно, и пакъ Сѹм /
 еонъ поишелъ четвѣрты пѣтъ на цариградъ, и ви / кѣлъ царѣ романа,
 на разговоръ и сторѣлъ мѣръ съ / негов, и возвратили сѣ въ болгарію съ
 велѣка слава, и / много корѣсть, тако царъ Сѹмеонъ лабасъ по пшцѣ
 / нѣмъ бжѣемъ, много пакостъ чѣнилъ на грецытѣ, / и непрѣстанно
 воевалъ на тѣхъ, послѣ поишелъ на / арватію, и тамо в нѣкои тѣсни
 местѣ, разбѣта бѣ / ла воиската м8 ѿ арвати и ѿ грецы докраи и въ
 / то времѣ нападнало на негов болѣзнъ и оумралъ / царъ сѣмеонъ. /
**По немъ настѣлъ на царство сынъ сѣмеона цѣ / ра ѣменемъ Пѣтръ
 царъ болгарскій.** / Но не бѣлъ благополѣченъ въ бранѣхъ каквѣ /
 то оць⁴⁰ егѣ бѣлъ, но бѣлъ на-грецытѣ приѣтель / и покорлѣвъ и ѿ
 това време ѿслабѣла болгарскаѣ скиптръ, //

(50^б)

съ насѣлие грѣческоє, спорѣдъ несогласіє и малѣдѣшіє / пѣтровѣ, но
 въ то време едіно бѣлъ велмі блѣ / гѣполѣченъ защѣ въ цартво⁴¹
 егѣ просиалъ стѣи и прѣ / подобніи Іѣанъ рѣлскіи, и ѿ голѣмо
 благоволѣнїє щѣ и / малъ на тѣгов⁴² оца Нѣколаѣ⁴³, та ходилъ по
 рѣлската / пѣстынаѣ, данѣ гѣ бѣ видѣлъ да пѣшѣртѣва съ негов, / но
 не мѣжелѣ да са ходи по ѣнѣзи пѣстынаѣ заратъ да / лѣѣки дѣбри и
 висѣки хѣлми, та не можѣлъ да види / стѣгов Іѣанна, но по прошѣнїє
 полѣчилъ ѿ стѣгов / писанїє, и тако ѣмалъ ѣно писанїє велмі въ ползѣ
 / дѣшѣвнѣю, тои царъ пѣтаръ прѣтилъ ѣу цариградѣ, / и сторѣ мѣръ съ
 константїна и романа царѣи грѣче / скѣхъ послѣ пакъ поишелъ самъ
 въ цариградъ и ѣу / твердѣли мѣръ и оженѣлъ сѣ тамѣ, за царѣва внѣка
 / дѣцѣ хрѣсофѣѣнова, сына царѣва пѣрворѣдна, и като сѣ / врѣщѣлъ
 пѣтаръ ѿ царѣиградъ въ болгарію, братѣѣ / егѣ Іѣанъ: мѣхайлъ
 воздѣвѣгнали бранъ на негов съ / бѣрони, и гѣдѣри болгарски и тако за
 много време, и / мали мѣждѣѣсобнѣѣ бранъ тѣѣ трѣ братѣѣ, такѣ /
 имѣло велѣка бранъ мѣждѣ тѣхъ, за много време, а пѣ / таръ прѣтилъ
 своѣте сыновѣ Борѣса и романа, ѣу цѣ / граѣ, за аманѣтъ да бѣ-ѣмали
 мѣрно мѣръ съ грецы, / защѣ въ то време бѣла оумрѣла жѣнѣта м8

40 При съкращаването на думата е пропусната титлата.

41 Вм. царство.

42 Вм. стѣгов.

43 Вм. Іѣанна (вж. Слав. А).

(онаа / царскаа внѣка.) по врѣмени катѡ оумрѣль царь пѣ / тѣрь
варналѣ са два сына егѡ борѣсь, и рѡманъ, ѿ //

(51^а)

цѣригрѣть, за да прѣемнатъ царство, въ болгарію / но многѡ пѣкостъ
имъ стрѣвали болгарскѣтѣ барѡ / ни, и господѣри. **По пѣтра настѣль
на царство / синъ егѡ борѣсь царь болгарскѣй. : : : : / Въ** то врѣме
нападнали мацѣрѣ въ Болгарію, и разв / алѣли многѡ мѣста тогива
борѣсь мѡлилъ нѣкѣфора / царѣ грѣческагѡ да мѣ додѣ на пѡмощъ
но нѣкѣфорѣ / мо ѡпислъ, и рѣклъ, за пѡчестъ царства грѣческагѡ,
/ не мѡга стрѣва брѣнъ съ родовѣ непотрѣбни, по мѣло / врѣме
царь борѣсь сторѣлъ мѣрь съ мацѣрѣтѣ, то / гѣва мацѣри почѣли да
развалѣть землѣта грѣче / скаа, и нѣкѣфоръ прѣтилъ молѣнѣе и дѣри
на борѣса / царѣ, да бѣ изшѣлъ, и тои вѣдно съ грѣцытѣ на / срѣщо
мацѣрѣтѣ, но борѣсь варналъ послѣннѣцытѣ нѣ / кѣфоровѣи и дѣритѣ мѣ
назѣтъ. и ѡпислъ мѣ, и рѣклъ / за пѡчестъ бѡлгарскѣю пѡлзѣ не мѡга
дѣгна крамолѣ / съ мацѣрѣтѣ защѡ съ тѣхъ мѣрь оучѣнѣхъ, а нѣкѣ / форъ
приѣлъ онѣй ѡветъ въ оукѡрѣзнѣ, и прѣтилъ / нѣкѣфоръ Калокѣра сына
хѣроѡнова къ свѣтослѣвѣ / кнѣзѣ росѣйскомѣ да гѡ повдѣгналъ на
бѡлгари, и / свѣтослѣвъ настѣпилъ на болгарію, и поплѣнѣлъ / землѣта
бѡлгарскаа, и взѣлъ плѣнъ многѡ и / кѡристь многѡ, и поишѣлъ в
росѣю, и на дрѣгаа / годѣна пѣки поишѣлъ на бѡлгарію, и по многѣа
чѣстъ / покорѣлъ пѡдъ свѡа властъ, и помѣслилъ да прѣнесѣ //

(51^б)

престѡлъ свѡи въ болгарію, и да гѡ постѣви тѣмѡ зѣрадѣ / плѡдорѡдѣе
и изобѣлѣе еа, така свѣтослѣвъ рѣче калокѣрѣ / когѣ оузѣме царство
грѣческоѡ лѣснѣчко и пѡ скѡро мѡжѣ / да оузѣме царство грѣческоѡ,
катѡ развмѣлъ царь іѡанъ / цѣмбѣскѣа наследнѣкъ нѣкѣфоръ
свѣтослѣвова совѣтъ / (**чрѣзъ калокѣра**) воздѣгналъ войскѣа на
свѣтослѣва / и пропадилъ гѡ въ росѣю, а защѡто борѣсь царь помѣ
/ глѣ свѣтослѣвѣ затѡва и оуловѣнъ бѣлъ ѡ царѣ Іѡ / ана цѣмбѣйѣа,
и завѣл гѡ въ цѣригрѣ съ царски венѣць / и одеѣнѣе царкѡе⁴⁴, и
воспрѣлъ Іѡанъ похвалѣ побѣдн / аа ѡ грѣцы, и постѣвилъ Іѡанъ

44 Вм. царское.

боріса магїстріа въ / царигра́ но борісь по на́кви време́, изла́гль скрїтомъ / ѿ царигра́ и ишѣлъ въ болгарію пакъ на́кои бѣлгарїн / да гѡ видї скрїтомъ на пѣтъ какъ бѣлъ ѡблѣченъ / въ грѣческа оде́жа възна́л гѡ чї е грѣкъ и обѣл гѡ на́ / пѣти и тако́въ ко́нецъ борісовъ. / **По нѣмъ настѣлъ на́ царство Сѣлевкїа царь / болгарскїй. Мѣжъ** войнственъ и хра́бръ то́й / оузе́лъ ѿ грѣцы мѣсто нарица́емое топлїца и сардї / ка и като сѣ вра́щаль ѿ бранъ, впа́дналь въ бо́ле / стъ и оумра́лъ на пѣти / **По нѣмъ настѣлъ на царство Сѣботинъ царь бол / гарскїй. Но** не бѣлъ благополѣченъ по мно́гѡ затова́ / защо́ прїа́лъ царство бѣлгарско́е потѣпканъ и по́к //

(52^a)

орѣнъ по́дъ грѣческа вла́сть, но во вре́мѣ васїліа баг / ренорѣднагѡ па́ки ѡложи́ли сѣ болгарї ѿ царствѡ / грѣческо́е. / **По нѣмъ настѣвили болгари на царство давда / сына Комїстопѡлова. Но** давдъ ма́лѡ нѣчто прѣ / бѣвъ на царствѡ по сѣмъ ѡста́вилъ престѡ́лъ свої / и прїа́лъ іноческїи чїнъ, и та́къ совершилъ благо́ѡ / гѡдно и стѡ жїтіе своѣ и по преставлѣніе своѣ імѣ / ль мо́щи свой нетлѣннїй. / **По двѣда настѣлъ на царство братъ егѡ Само / иль царь бѣлгарскїй. То́й Самоїлъ** мно́гѡ / пѣти изба́ви и зѣ болгарію ѿ порабо́щенїе грѣческо́е, / и развали́лъ провинцїи запа́днїа и ги пока́раль по́ / своѣ вла́сть нападналь на далмацїю, и изгорїлъ прѣ / градїе рѣчко́е и гра́тъ катаръ (кѡ́тора) мно́гѡ пѣти / разбѣваль и грѣческата войска посѣка́лъ на ча́сти, / и оузе́лъ ѿ та́хъ солѣнъ, и енишеїръ и карафіа / т: е: ла́рса и бѣрїю и всю ѡста́лію и препровѣдилъ / грѣцы вла́си, и арна́ти ѿ онїа мѣста́, и насела́ / л гї по́край ва́рна, и краи те́рновъ и мно́гѡ воїни́ / имѣлъ ѿ та́хъ на́дъ грѣцы, и во енишеїръ мно́гѡ / воїнствѡ бѣлгарско́е поста́вилъ, и ѿ та́мѡ мно́гѡ / стї мо́щи принѣслъ въ бѣлгарію, защо́ весма́ почи́ / таль стѣхъ мо́щїи сѣ голѣмѡ благогѡвѣнствѡ / зато́ и помѡгна́ли емѣ исьпѣрва, и па́къ пи́ши въ //

(52^b)

дрѣга Исто́рїа за сегѡ царѣ Самоїла, защо́ ѣчинї ка́вга / сѣ сѣрбскїгѡ кралѣ вла́дїмира, и оуловї гѡ на превѣра / чи гѡ свѣрза и гѡ затво́рї оу ѣдна мра́чна темнїца, / и ищѣши да гѡ затрїе но катѡ размѣ за нѣгѡ дщѣра́ мѣ / на царѣ самоїла ко́сара іменѣмъ, измо́ли гѡ ѿ ба́ща

си, / и оужені ѿ баща и за краля владимира сербскаго, и варна / са пакъ кралъ владимиръ въ далмацїа съ свѣта жѣна / косара дщї царя самоїла, в то време былъ престолъ / сербскїй оу далмацїа: И пакъ сторилъ Самоїлъ царь / крамола съ царя греческаго васїліа бакранорѣднаго, / и оустоилъ⁴⁵ много мѣста и градовѣ, и додѣ былъ благо / гвевинъ къ богу и къ стѣмъ егѣ, и богъ мѣ по / магалъ послѣ са развратилъ, и богъ гв оставилъ, / зачѣ восталъ съ завистъ на родатъ сї, и избылъ / оное царское плѣма оставилъ токмо ѿвана сына / брата своѣго Аарѣна Тогїва восталъ васїліа царь / греческїй, на самоїла царя съ войска, и навилъ гв и / наранил гв на бранъ, и тои се вѣрналъ въ домъ свої, / и ѿпѣстилъ гдарице гречески що гї билъ зарѣбил / испѣрвенъ на войска, и на дрѣго мѣсто пиши за / тогѣ царя Самоїла, зачѣ като сѣ былъ съ царь / греческаго (самоїла) васїліа, и царь васїліа пра / тилъ едного крѣпка генерала именемъ Нїкїф / оръ и тои ѿтїде съ войска и намери царя Са / моїла край една вода и оудари на негѣ ноцѣ //

(53^a)

въ ненадѣжда, и разби войската болгарскаа, и мал / ко ѿ тѣхъ побѣгнаха живи а царь Самоїлъ и сї / нѣ егѣ радомїръ имаха голѣма чѣстъ зачѣ се скрїха / междѣ мѣртвите телеса и като сѣ потай сїчкотѣ / и тїѣ избѣгаха ѿ онѣзи лѣшови и бѣгаха ѿ пл / анїна до планїна претрѣждѣни додоха до свої домъ сѣ / двамата съ сына сї, и тогѣзи дади царь самоїлъ / дрѣгата сї дщѣра Азѣтѣ генералу греческомѣ въ / женѣ и настави гѣ да їди на дрѣраца (дѣброца) па / къ тои седналъ въ корабль и побѣгналъ въ цари / гра и гѣ поставили магїстрїа, и пакъ поїшелъ / Нїкїфоръ генераръ⁴⁶ съ войска на Самоїла и навил гѣ и / ѿнѣлъ ѿ негѣ много градовѣ, а грѣцы ѿишлѣ на скопїа / или на сербїа съ войска а самоїлъ ѿишелъ на / едрїнѣ, и развалїлъ-гѣ и запѣстилъ гѣ докраї ѿтамѣ / ѿишелъ съ войска слѣдъ грѣцы на скопїа Но грѣцы / и арватї ѿбѣкли самоїла и разби мѣ войската и / много болгарї порѣбыли и гї закарали на царигра / тогѣ васїліа багрѣнорѣднїй царь взѣ тїа тоѣги / що сѣ оу цари-гра и до днѣсъ стоѣтъ зачѣ болгарс / кїа царї їмали понѣколко войска съ тоѣги

45 Вм. оустроилъ.

46 Вм. генераль.

/ (сопи) за юрюшъ да вѣрдатъ воскриліа войскѡвъ. / **Въ томъ лѣте соградиль самоиль градъ во имѣ / своеѡ.** И тогѣва ѡ велѣка злѡба щѡ имали грѣцы на / самоїла и на бѡлгари испѣрво та стѡриль Нѣкѣ //

(53^b)

фѡръ царъ мѣчителствѡ неслишаннѡ ѡ вѣка защѡ / на 15000: бѡри извартѣл ѣмъ ѡчѣте, и на стѡ бо / лгари ѡставиль по едно окѡ да гѣ водѣтъ, и такѣ / ги прѣтиль и завѣлъ ги царю Самоїлѡ оуслеплѣни / толкози нарѡдъ и катѡ прѣишлѣ при самоїла царѣ / и катѡ видѣлъ тѡлко мѣчителство и порѣганѣе бѡ / лгарскоѡе тѡи часъ ѡ сердѣчнѣа бѡлести вѣпадналъ / въ бѡлѣзнъ и по малѡ дни оумрѣлъ такѣ самоїлъ / за пролѣтѣе крѡви непѡвиннѣа щѡ избылъ своеѡ царск / оѡ плѣмѣа прогнѣвалъ бѡга вѣлмѣ, и попѣстиль бѡгъ / на нѣгѡ гнѣвъ своѣи и на всю бѡлгарѣю и ги прѣдѣлъ / въ рѣце грѣческѣи за многѡ врѣме каквѡто напрѣ / щѣ речѣми. / **По немъ настѣлъ на царство сынъ егѡ родомѣрь / царъ бѡлгарскѣи.** Но за едно лѣто царѣвлъ и / оубѣенъ бѣлъ на лѡвъ ѡ наваждѣнѣа Нѣкѣфора ца / рѣа грѣческагѡ онъ скрѣтѡ прѣтиль нѣкои члѣцы / и гѡ оубѣили на лѡвъ. / **По родомѣра настѣлъ на царство братъ егѡ / гаврѣиль царъ бѡлгарскѣи /** Но за малѡ врѣме вѣсмѣа защѡ гѡ изпадилѣ бѡлга / рѣте а тѡи побѣгналъ въ влахѣю : : : : : //

(54^a)

По немъ настѣлъ Иоанъ стѣый владимѣрь царъ / бѡлгарскѣи. на царство. Тѡи бѣлъ сынъ Аарѡно / въ а Арѡнъ бѣлъ братъ Самоїлевъ и давѣдовъ / и царѣвалъ Иоанъ стѣый владимѣрь за трѣ годѣни / и ималъ чѣсто и свѣтѡ житѣе на тогѡ царѣ Иоана / бѣлъ востѣлъ царъ грѣческѣи съ голѣма сѣла нѡ онъ / съ мѡлба на бѡга и съ крѣпко оупѡванѣе излѣзалъ / с малко войскѣа и навѣлъ царѣ грѣческагѡ и такѣ сѣ / вѣрналъ посрамленъ царъ грѣческѣи но иоанъ стѣи / царъ ималъ женѣа грѣкѣнѣа и шѣрѣа грѣкъ. та бѣлъ / при нѣгѡ чѣномъ магѣстрѣа нѡ бѣлѣ тѣ еретѣцы / новѣтѣнѣи, и не любѣили стѣгѡ царѣ владимѣра, / зарадѣ правослѣвѣе и чѣстѡе егѡ житѣе и се здѣ / мали да гѡ оубѣятъ. Востѣли харвѣати и лѣтѣны / въ тѡ врѣме на бѡлгарскѣю дѣржавѣ съ сѣлна во / йска, и испоplenѣли тѣзи страна, и многѡ на / рѡдъ порѡбили, тѡгда царъ Иоанъ воздѣвѣгналъ / воѣнствѡ бѡлгарское и

поишѣлъ на латїновъ и / молїтвою всѣхъ погáзїлъ, и прогнáлъ дáже до / венецїа тáже возвратї сá царь назатъ съ свóа / воиска егда прїїшлѣ до елбасана, да почїетъ / тóгда царь остáлъ на нѣкое краснo мѣсто / да почїетъ съ трї генерáли и магїстрїа шѣра / егó съ нымъ, егда препочїли и п8тѣмъ ѣша, //

(54^b)

и ѣкo внїдоша во онаа гора, а магїстрїа шѣра / царскїи остáлъ назатъ и като ходїлъ царь / Іоáнъ напредъ онїи магїстрїа ѿсѣкалъ глав8 / егó. обáче и магїстрїа оубыли онїа генерáли црски. / а цара съ повелѣнїе божїе не падналъ ѿ кóна но зѣлъ / въ рацѣте сы глав8 свою, и оуправель кóна си, и пр / иишѣлъ многo мѣстo и дошѣлъ до едїнъ монастїр / що гó бїлъ сáмъ соградїлъ исьпѣрво и тамо слáгль / ѿ кóна, и предáлъ бг8 дѣхъ своїи и досѣга въ óнзы / монастїръ во странѣ елбасанскою нетлѣнны и цѣли / пребивáютъ мóщы егó и многo исцелѣнїе подава / ютъ. Месїць маїа 2: дѣнь и празнѣва гó сїчка / онаа стрáна и їма жїтїе и правїло краснo состá / вленно съ бдѣнїе съ слáвословїе и съ голѣмо тор / жествó и похвалá. Товá въ кратце поманѣты / за стáгo Іоáнна владїмїра їма на грѣческїи Історїи / прївѣденно жїтїе и правїло егó но многo погрешѣо, / или пóслѣ за времѣ писано, или нѣки сѣрбинъ и / лї грѣкъ искали да покрїатъ рó егó тã писали / какъ да нї е ѿ рóда царѣи бóлгарскїихъ: но былъ / ѿ рóдъ сѣрбскїи сынъ нѣмана Симеóна. но весмá / товá погрешїли защó не знáали въ койе лѣта / былъ Сїмеóнъ Сѣрбски. защó въ товá времѣ / не были оу сѣрби крáли нїкакъ а кáмоли царї / ихъ защó пóслѣ за многа лѣта былъ Сїмеóнъ //

(55^a)

Нѣманъ и сынъ егó и сїчки стѣи сѣрбскїи и крáли / тѣхни и знáи сѣ и е писанo кóи дѣ са е престáвилъ гдѣ сá / мóщы и грóбы тѣхни и чѣтї родослóвъ сѣрбски и щѣ разо / мѣешъ въ коѣ времѣ е былъ Самоилъ, и сїмеóнъ и / стѣи Іоáнъ владїмїръ, и ѿ тамо щѣ познаешъ какъ / сѣ погрешїли за товá писатели или покрївали роды / или отѣчество стáгo Іоáнна владїмїра. Катó оубы / ли стáгo иоáнна тогїва поишѣлъ царь грѣческїи нѣ / возбрáннo во шхрїдъ защó стѣи Іоáнъ тамo былъ / пребывáвалъ за 3: лѣта. и предáли онїи оубыицы / сїчка бол-

гарїа и ѿворїлъ царь греческїи сокровище / царское и изнелъ злато
до **80**: кантаръ а срібрѡ / бѣзъ чїсла и раздавлъ свѡимъ воїнѡмъ,
їѡще взелъ / многѡ вѣнцы и корѡны царски и каменї многѡценны /
и показалъ голѡма мїлостъ царїцы марїи женї Іѡа / нна царѡ, и пѣтъ
дщерїе еѡ знаѡлъ какъ е она пре / дала емѡ царствѡ бѡлгарское, и
оубыла своегѡ мѡ / жа. тогїва прїишелъ ѿ терновѡ двѣдъ патріархъ, /
и двѡ болѣри бѡгданъ и мїробїзо и принесли / ключѡвѡ ѿ **35**: градовѡ
бѡлгарски и предали ключѡ / вѣте и градовѣте царю греческомѡ а
тої поста / вїлъ богдана и Мѡробїза барѡны нѡ бѡлгарїю / и тако
въ тѡ врѣме радї грѣ Самоїла царѡ бо / лгарскагѡ, и радї ересы
новатїанскїа и армѣн / скїа що са бїлѡ оумножїли въ охрїдскаѡ
странѡ //

(55^б)

въ бѡлгарѣхъ та паднало бѡлгарское царствѡ пѡ / властъ греческаѡ
докрай послѣ стѡиї Іларїонъ / Епѡпъ мѣглїнскїи и стѡиї ѡеѡфїлактъ
искоренї / ли и ѿпогасїли докраї онїѡ проклѡты ересї ѿ бѡл / гарїю.
: : : / **Въ** тѡ врѣме былъ нѣкої доланъ порѡбенъ ѿ грѣцы / въ тїѡ
брѡны съ бѡлгари и былъ продаденъ на царї / гра на нѣкогѡ голѡмъ
велмѡжъ нѡ былъ тѡї дѡ / лнѡ⁴⁷ хїтръ и смѡтрелївъ велмї по нѣкої
врѣме / побѣгналъ ѿ царїградъ и прїишелъ въ стрѡмица и / стѡрїлъ
себѡ какъ тѡї сынъ Аарѡновъ ѿ рѡда ца / рскагѡ тако бїлѡ се собралѡ
по слѡчаю многѡ воїска / бѡлгарска и нагласїли себѡ долана за царѡ
бѡлга / рскагѡ. / **Такѡ восталъ на царствѡ доланъ** : : : : : / Тогїва
восталъ тѡї и пропадилъ воїскаѡта / греческа ѿ странї ѡхрїдскїа и
такѡ станалъ самѡ / властенъ доланъ нѡ ѡхрїдскїа бѡлгари но не
почїт / алъ свѡѡта воїска добре затѡва гѡ испадїлї. / **И поставїли**
на царствѡ тїхомїра барѡна. : : : : / **Нѡ** по нѣкої врѣме пакъ онїи
доланъ хїтръ сѡїи / собралъ многѡ нарѡ и поїшелъ на (патріарха)
ти //

(56^а)

тїхомїра и оухватїл гѡ и гѡ оуслѣпїлъ и оубїлъ гѡ / и царѡвалъ въ
охрїдѡ **25**: лѣта и многѡ градовѡ ѿ / нелъ ѿ грѣцы. А дрѡгъ нѣкої

47 Вм. доланъ.

алоси́анъ бы́ль ро́домъ / бо́лгаринъ, и бы́ль провóденъ ѿ цáригрáтъ ѿ грéческїи / собóръ за данó погѣби долáна (нѣцый глагóлють ꙗко / бѣль втóрїи сынъ Аарóновъ и побѣгналъ изъ цáри / гра́'за оучинéнною емѣ обѣдѣ ѿ Іоáнна брата цáря / грéческаго и егда прїишéль въ болгарїю познáнь / бы́сть чрѣзь младéжь коáто імáль на деснáта сї / рѣкá. тогó рáди и сообщїли гѡ на цáрствотѡ долаá / новѡ) тáкѡ наоучили егѡ грéцы да дѣма кáкъ é / бы́ль ѿ рóда царей бо́лгарскихъ и тáкѡ вѣровáли / многѡ нарóдъ Алосїанѣ и востáли на долáна брáнїю / а долáнъ вїде чї не щé да мóже да седи́ насрецо Ало / сїанá а тої гѡ прїѡбщїлъ на цáрствотѡ сї но / по нáкой врѣме Алосиáнъ востáлъ на долáна и оу́с / лепїлъ гѡ и ѡстáлъ сáмъ тої на цáрствѡ и тогѣва / сé предáлъ волею на грéцытѣ и былъ покóренъ / тáмъ за **15**: лѣта и былъ царѣвалъ въ ѡхрїдѣ / то́кмѡ и до скопїá, до щїпъ держáли долáнъ и / алосїанъ, а тѣрновѡ и дѣнавїá за **70**: лѣта былѡ / по ѡбласть грéческю и многѡ пáкостъ чїнїли / грéцы на бо́лгарїте и ѡзлоблáвали ги. : : : : : //

(56^б)

Въ то врѣме бы́ль патрїáрхъ въ тѣрновѡ стѣи / Іоáнъ и катѡ глédаль ѡзлобленїе бо́лгарское ѿ грéкъѡ / многѡ плакалъ и молїл се бóгѣ сáсъ сáлзы да гї избá / ви гдѣ ѿ работї грéческїа и авї мѣ сá стѣи велїкомѣ / ченїкъ дїмїтрїá защо нѣгѡ былé почїтали церéтѡ / бо́лгарски и славїлї гѡ въ тѣрновѡ (и всé црѣтѡ) исьпѣр / ва ѿ родъ въ рѡ ѿ мїхаїла благѡчестївагѡ цáря до стáгѡ / Іоáнна владїмїра тої стѣи мѣченїкъ помáнѣлъ до ' / и родъ царей бо́лгарскїхъ и провóденъ бы́ль на пóмощь / и на ѡбновленїе црѣствѡ бо́лгарское въ тѣрновѡ и авїль / сá патрїáрхѣ и рѣклъ мѣ да постáвишь Асéна цáря / бо́лгаромъ иже éstь во влахїю и богъ ще бѣде сосѣ / нѣгѡ и ще воздвїгне цáрствѡ бо́лгарское тáко патрї / áрхъ по повѣленїи бжїю повїкалъ Асéна ѿ влахїю / и пѣтра брáта егѡ тѣ былé ѿ рóда царскагѡ внѣцы / гаврїйловы Сына самоїлева що бы́ль побѣгналъ во вла / хїю ꙗкоже вїше речé сá, и повелѣлъ патрїáрхъ да / соградáтъ цѣрква въ тѣрновѡ крáсна во їме стáгѡ / велїкомѣченїка дїмїтрїá ѡтáтакъ рѣката срещѡ / патрїáршїáта (в нїнешнотѡ врѣме е срѣтїна) / и катѡ а соградїха созвáлъ патрїáрхъ Епкпїи и гдѣри / болгарски въ тѣрновѡ на ѡсвщенїá цѣрквї, и по / смотрénїю бóжїю собрал сé многѡ нарóдъ, и катѡ //

(57^a)

о̀стѣлъ патріархъ цѣрквата тогѣва пріелъ вѣ / нѣцъ и баграница
царска и венчалъ Асѣна на царст / во̀ болгарско и казалъ на сѣчки
народъ: какъ мо е / повѣленно ѿ бога чрезъ стѣго дѣмитріа и такъ
/ народъ ѿ радости взывали велѣгласно да живѣ / ти асѣнъ царъ
на многа лѣта, Асѣню царю болгарскомъ / многа лѣта, Іоаннъ
блаженнѣйшемъ патріархъ / терновскомъ и всеа болгаріи многа
лѣта и такъ / прѣстали много гдари болгарски при асѣна царя и /
тои поставилъ Петра брата своего въ первѣи и / великий чинъ войн-
скѣи и поставилъ сѣчки чинъ во / инскѣи по чинъ первомъ какъ що биле
имали испѣ / рво цари болгарскѣи, и стѣкал сѣ безъ числа наро /
болгарски като ѿвцы на солъ въ терново едѣно / дѣшно на помощъ
асѣню и ѿ влахѣю проводили вла / шкитѣ гдари войска на помощъ
асѣню и собрала / са войска безъ чѣтъ на помощъ Асѣню и прииш /
ла мѣ войска на помощъ ѿвсакаде то било вола / бжѣи и окрѣпил
сѣ на царство болгарское и ѿмст / илъ на грѣцы два ката ѿбыдѣ и
ѿзлюбленіе шѣ / стрѣвали тѣ за **70:** години на болгарѣте и зѣмали
/ тежакъ данъ ѿ тахъ такъ и тѣе давали Асѣню / данъ и сынъ егѣ
каліманъ за **60:** години и шѣ ѿсл / еплавали Болгарѣте при самоѣла
царя и много скрѣ / таа пакостъ стрѣвали на болгарѣте то ги по //

(57^b)

стигнало сѣтне ѿ болгарѣте защо **300000** войска / собѣрали ѿ различни
родовѣ ѿкѣпѣвали и пращали на / асѣна и на болгарѣта но Асѣнъ и
болгари сѣчка онаа / войска побѣли за **8:** Мѣца и ги порѣбыли та ги
проп / адили и така едѣамъ престанали да ни стрѣватъ / бранъ и на
ѿмстѣватъ первѣю ѿбыдѣ болгарскѣи. / Намѣра са оу старѣ рѣкописни
книги та казва за то / го Асѣна царя старого какъ по преставленіе
патр / іарха стѣго Іоанна презвалъ ѿ ѿхрѣдъ стѣго оца / ѿеофилакта
и поставилъ го патріархъ⁴⁸ въ терново, то / зи премѣдри и вселенскѣи
оучитѣль въ таа времена / простѣлъ и ѿчѣстѣлъ болгарѣта ѿ
различки⁴⁹ ереси, / и така и влахѣи биле пришли власѣте римскаа ерѣ /
сѣчката совсемъ защо власѣи испѣрво биле чѣ / тали латѣнски какъ сѣ
съ латѣны едѣнъ ро / и ѣзыкъ но стѣи ѿеофилактъ повдѣгналъ / царя

48 Вм. патріархъ.

49 Вм. различни.

асѣна и приишлѣ во влахїю и покорїлѣ / и двѣте влахїи по своѣ властѣ
и запретилѣ / на власи кои четѣ по латїнски ѣзыкѣ и кои / исповѣда
рїмско исповѣданїе и вѣра да мѣ / сѣ ѡрѣжи ѣзыка и повѣлѣлѣ имѣ
да четѣт / по славенски и да держатѣ вѣрѣ православною, / и такѡ ѡ
тогѡ временѣ ѡбѣрнали се власїте / на поклонѣнїе и на православїе и
чїтали всї / славецки но сѣтне имѣ извадїли рѣси по влѣ //

(58^a)

шки ѣзыкѣ прѡстимѣ писанїемѣ и такѡ сѣ / тшанїе стѣгѡ ѡеѡфїлакта
и асѣна царѣ многѡ / нарѡ ѡбѣрнали на православіе. Но паки поїде
/ мѣ на пѣрвѣю повѣстѣ. катѡ востѣлѣ Асѣнѣ / на грѣцы навїл ги и
пропѣдилѣ ги докраї ѡ бо / лгарїю. и катѡ размѣли грѣцы чї поставїли
бо / лгарїте себѣ Асѣна царѣ въ тѣрновѡ а тѣ ѡ ѣжѣса / собрали
многѡ воискѣ и поїшлѣ на Асѣна царѣ, но / Асѣнѣ не можїлѣ тогїва
да стой насрѣщѡ грѣцы, / но премїналѣ дѣнавѣ во влахїю сѣ сїчката
сї вой / скѣ и собралѣ тамѡ іѡще войска и премїналѣ пѣ / дѣнава и
напѣдналѣ на грѣцыте и была тогїва / бранѣ крѣпка и страшна защѡ
была многѡ бѣзѣ / четѣ войскѣта грѣческаѣ и бѡлгарскаѣ, и пѣдн / ала
воискѣта грѣческа бѣзѣ четѣ многѡ побїта / и посѣчена ѡ бѡлгарїте
такѡ навїлѣ Асѣнѣ грѣц / ыте докраї, и ги побылѣ и прогѡнилѣ
воискѣта / грѣческаѣ ѡ землї бѡлгарскїѣ послѣ поїшѣлѣ на сѣ / рбїѣ
и покорїлѣ сѣрбї подѣ своѣ властѣ, и былѣ сѣ / рбї неколко време
подѣ негѡва властѣ а сѣтне / востѣли сѣрбї и грѣцы наедно и многѡ
пѣкос / тѣ стрѣвали сѣрбї бѡлгаромѣ въ то време / былѣ патрїархѣ
въ тѣрновѡ стѣи ѡеѡфїлактѣ / и многѡ плаклѣ зѣ запѣстенїе многїхъ
црѣквей / защѡ въ то време сѣрбї рїмскаѣ ересѣ дѣ //

(58^b)

рѣжали затѡва запостѣвали црѣквите бѡлгарски, / и сѣ многѡ
кровопрѡлїтїе распѣдилѣ царѣ Асѣнѣ / сѣрбїте ѡ болгарїѣта и смїрїлѣ
ги защѡ їмали / на пѡмощѣ сѣбѣ и мацѣровѣ но царѣ грѣческїи / Іѡанѣ
катакозїмѣ прїїшѣлѣ сѣ голѣма войскѣ / на Асѣна царѣ но Асѣнѣ гѡ
навїлѣ и оуловїлѣ / гѡ жївѣ и избѡл мо очїте слѣдѣ Іѡанна послѣ /
настѣлѣ на царствѡ грѣческоѡ Алѣксіѣ и такѡ / собралѣ войскѣ ѡ многѡ
ѣзыцы, и поїшѣлѣ / на бѡлгарїѣ, и катѡ почѣли да са бїѣтѣ на / вїли
ги бѡлгарїте и побѣгналѣ царѣ алѣксіѣ / и ѡ скорѡе бѣганїе пѣдналѣ

м8 шлѣматъ цѣ / рскїи ѿ главѣта а бѣлгарскїте воїны прїнесли / ѳнїи шлѣмъ своемѣ царю Асѣню и така пакъ / навїти грѣцы ѿ бѣлгарите, и въ то време оу / зѣлъ Асѣнь ѿ грѣцы многѣ градѣ, Но алѣѣїи / пакъ собралъ воїска сѣлна множество : : : / до **70000**: хїл: но по константїна и дрѣги воѣначѣ / лнїцы грѣчески и генерѣли но пакъ по пѣщѣнїѣ / божїемъ побѣли ги бѣлгарїте и гї порѣбили и / не сѣ варналъ нїкоѣ ѿ начѣлнїцытѣ къ царѣ / алѣксїѣ грѣческагѣ катѣ чѣлъ алѣѣїѣ царъ по / бїтїе воїнское, падналъ въ ѿчѣнїе и пра / тїлъ да ищѣ мїръ ѿ Асѣнѣ царѣ, и ѿ брата м8 / пѣтра но не полѣчїлъ, затѣва се разгнѣвалъ и //

(59^a)

пратїлъ пакъ воїска многѣ съ нѣкоегѣ генерѣла / на име Ісаакъ стократѣръ той Ісаакъ побїлъ **3000**: / бѣлгари, а послѣ гѣ навїли бѣлгарї и оуловїли гѣ и ѣбт / ѣкли сїчка воїска грѣческаѣ, и разбїлї ѣ и порѣбїлї ѣ / и малко ѿ тѣхъ побѣгналї, и такѣ остѣнала грѣчес / ката землѣ пѣста бѣзѣ воїска самї тѣ казватъ / чї погїнала **300000**^x: воїска ѿкѣпѣвана въ бѣлгарїю / побыта побѣта⁵⁰ и порѣбѣна ѿ бѣлгарїте такѣ самѣ / бѣгъ ѿмстїлъ царѣмъ грѣческїмъ в то време защѣ / тѣ многѣ пакѣстѣ стрѣвали на бѣлгарїте испѣрва / но имъ сѣ варналѣ двѣ катѣ ѿмщѣнїе защѣ не вѣров / али какъ Асѣнь повѣленїемъ бжїїмъ поставленъ / на бѣлгарѣмъ царъ но м8 сѣ смѣали и тѣ вдїгали / тѣлкъ пѣти воїска на асѣнѣ царѣ но тѣи нї хѣдалъ / врахъ тѣхъ да сѣ бѣї нїкакавъ амї когѣ дѣдали / тѣ вѣрѣхъ нѣгѣ а той сѣ бѣжїѣ поможѣ навївал гї / крѣпкѣ така за **8**: лѣта непрѣстѣннѣ бранъ чїнїли / грѣцы сѣ бѣлгари дѣдѣ погѣбїли грѣцы сїчка тѣ си / воїска, и оусїромашѣло царствѣтѣ грѣческоѣ и така / се покорїлъ алѣѣїѣ Асѣню и давалъ м8 дѣнъ, и / догдѣ царѣвалъ Асѣнь взѣмалъ дѣнъ ѿ царѣхъ / грѣческїхъ такѣ и сїнъ егѣ и братъ егѣ, и прѣст / ѣли грѣцы и бѣлгари бранъ да стрѣватъ и покорї / лѣ Асѣнь по своѣ властѣ и двѣте влахїї и про / славлѣ сѣ на зѣмлї поѣвѣче ѿ дрѣгїте кралїѣ и царїѣ //

(59^b)

поѣвѣче ѿ Ілїрїка стрѣшнагѣ. поѣвѣче ѿ батѣла сѣлнагѣ, / поѣвѣче ѿ сїмеѣна славнагѣ и ѿ асѣнѣ млѣдагѣ царѣ / по знаменїтѣ бѣлъ и

⁵⁰ Побѣта – повтѣрено двѣ пѣти.

именѡвал сѧ царѣ велѣнскій⁵¹ за / щѡ ималъ дѧнники събѣ грѣцы,
рѣмляни и дрѣги кра / лѣе и былѡ ѡме егѡ славно. и ѡмалъ стѣ
мѡжѣе па / трѣарси въ терново и послѣшвалъ гѣ покорно и тѣ гѡ
/ наставлявали на великѣ добродѣтели и многѡ цѣркви / соградѣлъ
по болгарѣю и въ стѣа афонскаѣ многѡ мѡ / настѣри соградѣлъ, и
оубновѣлъ, и преложѣлъ имъ / села и мѣоохи и повелѣлъ ѡмъ да
четатъ по бѡ / лгарски ѡзыкъ, и терново ѡбновѣлъ крепостѣю, / и
многѡ цѣркви соградѣлъ внѣтръ и ѡставилъ ѡ цѣ / рскаѣ сокровѣща
многѡ за мѣлостѣна за сѣромѣси и за / цѣрквице. „Пѣшетъ сѣнъ егѡ
Иѡанъ калиманъ / блаженнѣй оцѣ мѡѣ царѣ Асѣнъ сѣчкѡ свое
имѣнѣе / и сокровище прострѣ на мѣлостѣна на сѣромѣсите и нѣ / цѣркви-
це. таково блѣгочѣтые сѣалѡ въ болгарѣю во вре / ма Асѣна царѣ
стѣрагѡ на великѣ полѣзъ былъ бѡл / гаромъ, съ нѣгѡ блѣговолѣлъ бѣгъ
та воздвѣгналъ / и ѡбновѣлъ царство бѡлгарское ѡко жѣ речѣ сѣ
исъ / пѣрво и таково блѣгочѣтѣе и мѣръ не можѣлъ да глѣда / дѣѡволъ
въ болгарѣю, воздвѣгналъ завѣсть на црѣ / Асѣна бѣла нѣкой на
ѡме Иѡанѡ пѣрвѣи барѡнъ / на царѣ Асѣна но былъ коваренъ и
завѣстлѣвъ члѣкъ, / и ималъ рѡ и братѣ многѡ, и сѣчки былѣ славно //

(60^а)

въ терново кѣто тѣхъ дрѣги нѣмѣло, той лѣка / выи Иѡанѡ, згѡворѣлъ
се съ своѣте братѣа и съ / рѡдѣ сѣ ѡще многѡ члѣцы прѣклонѣлъ на
своѣ совѣ / стъ, за да оубѣе царѣ Асѣна а тѡ да сѣ воцарѣ той. / тѣко и
сестрѣ Асѣнѡвѣ прелѣчалъ на мѣрѣкоѣ егѡ / беззѡконѣе тѣа Иѡанѡва
рѣбота размѣлъ царѣ / асѣнъ и прѣвѣклъ гѡ ѣдна нѡщъ прѣ себѣ на
сѣдъ / смѣртнѣй и изрѣклъ да гѡ оубѣятъ но Иѡанѡ / нагѡтвилъ
на нѣгѡ сѣдъ своѣ члѣцы многѡ по оули / цѣте, и оуловѣли стрѣжите
цѣрскѣ, и ѡбладѣлъ / дѡмъ цѣрски, и така Иѡанѡ ѡмалъ скрѣтъ нѡжъ,
/ и оустремѣлъ се и пробѣлъ царѣ Асѣна, и оумрѣлъ / царѣ Асѣнъ въ
тѣзи нѡщъ Иѡанѡ ѡбладѣлъ терново, / и извнѣ гѡръ егѡ, и оукрепѣл
са на бранъ, но пѣтръ / братъ Асѣнѡвѣ ѡбтѣклъ Иѡанѡ ѡ внѣтръ,
и ѡвсѣкѣ / за многѡ време, и Иѡанѡ видѣлъ чи не щѣ да мѡжи да /
седѣ насрѣщо брата Асѣнѡва пѣтра нѣкакъ хѣтрѡ / съ братѣата сѣ
избѣгналъ и прѣишѣлъ къ царѡу грѣ / ческомѡ а ѡнъ-гѡ прѣѣлъ и
ѡблагодѣрѣл мѡ многѡ, зацѣ / оубѣлъ царѣ Асѣна, и назѡвал гѡ себѣ

51 Вм. вселенскѣи.

оцѣ и далѣ мѣ въ / женѣ старою матерѣ своєю, и вдовѣ, на име анна,
и по / ставилѣ го генералѣ въ фѣлѣппополѣ старѣи (драма) / но на
голамо зло произло на грецы то Иванков прѣ / ателство каквото
напрѣще рѣчеме. Блѣгочѣивѣи жѣ / царѣ Асѣнь старѣи по смотрѣнѣю
божѣе такѣвъ //

(60^b)

конѣцѣ мѣненѣчески прѣалѣ, и царствовалѣ въше / 40: лѣтъ и прѣишелѣ
до 80: лѣта живота своѣго, / и наречѣнѣ старѣи царѣ Асѣнь. / **По немѣ
насталѣ на царство пѣтарѣ братѣ / егѣ.** / Но въ това време имали мѣрѣ
грецы и болгари и / сѣчки кралевства и царвалѣ пѣтрѣ по Асѣна
брата / своѣго, и преставил са ко гдѣ въ мѣре и тѣшинѣ. / **По немѣ
насталѣ на царство Иоанѣ калиманѣ сынѣ / асѣна стараго.** / Но
накой писали коло Иоанѣ но онѣ се самѣ попи / свалѣ въ прѣвелѣгни
злато печатни: Иоанѣ калим / анѣ т: е: Иоанѣ Асѣнь калиманѣ или
Иоанѣ Асѣню / калиманѣ прѣвомѣ прародѣтелю тѣтла и ѣ своѣмѣ оцѣ
/ тѣтла, потѣмѣ своѣ име калиманѣ, а онѣи Иванко / послѣ ѣствпилѣ
ѣ грецы, и собралѣ войска много, / и голама пакѣсть стрѣвалѣ на
грецытѣ, и много / войска грѣческаѣ погѣбилѣ, но грецы прѣлѣстѣли
го / хѣтрѣстю, а онѣ се оубезмѣлѣ и вѣрвал гѣи и прѣи / шелѣ самѣ оу
цариградѣ, а тѣ го мѣтнали оу една / мрачна темница, тамо и пѣкналѣ
окаанный царѣ / оубѣйца, по немѣ ѣсталѣ мѣтрѣ братѣ егѣ, и мнѣ /
го грдѣовѣ грѣческѣи ѣбладалѣ, и восталѣ на Иоанна / калимана съ
войска, и прѣзвалѣ рѣси ѣ росѣа на //

(61^a)

помѣощѣ сѣбѣ но Иоанѣ калиманѣ, ѣпадѣлѣ рѣсите / пакѣ въ росѣа, и
навѣлѣ мѣтра на боѣи, и оубыл гѣ, / и така се разрѣшила сѣла Иванкова
и мѣтрова щѣ чѣи / нѣли много смѣщенѣа мѣждѣ грецы и болгари. / **Въ
то врема** востали латѣны, и взѣли ѣ грецы царѣ / градѣ, и разделѣли
се грецы на двѣ и имали два царѣ / едѣнѣ въ вѣтѣнѣю Иоанѣ колѣсъ, а
дрѣги въ солѣнѣ / ѣеѣдорѣ ласкарѣ и наговѣрилѣ се грецытѣ солѣнски
съ / латѣни да покоратѣ по своѣ властѣ и болгарѣю, / и ѣбреклѣ им
сѣ ѣеѣдорѣ ласкарѣ да имѣ помѣага, и / востали съ голама сѣла на
Иоанна калимана съ / голама войска но Иоанѣ былѣ ѣ оцѣ своѣго
по блѣ / гополѣченѣ, и искѣсенѣ на бранѣ, и тоѣ станалѣ / насрѣщѣ

та́хъ и навѣлъ латѣнѣте, и оухвѣтилъ / балдавіа крѣла венецѣйскагѡ,
и сѣчки генерѣли, и / гдѣри егѡ и ѡбковѣл ги, и водѣлъ гѣ съ сѣбѣ си.
па / къ востѣлъ на ѣеѡдора лѣскарѣ, и тогѡ навѣлъ / и оухвѣтилъ гѡ,
и избѡл мо очѣте въ солѣнѣ, / и всадѣлъ го въ темнѣцы тѣмо и оумрѣлъ
ѡ / бѡлестѣ, и востѣлъ Іѡанѣ калѣманѣ съ голѣмѣ / гнѣвъ и развалѣлъ
градѡвѣ грѣческѣ ѡ основѣнѣа, / и до нѣнѣ пѣсти има ѡ та́хъ, старѣй
филѣпѡпѡ / и марѣлъ пѣсти се пѣстѣ, пѣсти стѡѣтъ и до //

(61^б)

нѣнѣ ѡ тогѡ врѣмене и дрѣги тѣхнѣ грѣдовѣ / развалѣлъ (дра́ма) се-
ресь, кѣва́ла, демѣръ исѣръ, ене́съ, / орванѣ, тѣсосѣ, и дрѣги мнѡгѡ
понисѣй то́кмо едѣн / солѣнѣ ѡста́вилъ за любѡвѣ стѡмѣ дѣмѣтрѣю,
защѡ / гѡ сла́вили, и почитѣли, и ѡбразѣ егѡ на печѣти / своѣ ѣмали
и до нѣнѣ стоѣтъ на печѣти тѣхнѣ, и / хрѣсовѣли. а грѣцы кѣжатѣ чѣ
пришѣлъ да развалѣ / солѣнѣ та гѡ оубѣлъ тѣмо стѣй дѣмѣтрѣй но
не́ е / та́ка не́ е таѣ истенно тѣхнѡтѡ мнѣнѣ⁵² защѡ / тоѣ сѣтне за
мнѡгѡ врѣме жѣвѣлъ и па́къ поѣ / шѣлъ по́слѣ съ войскѣ на солѣнѣ
сре́щѡ Латѣны, / и наранѣнѣ бѣлъ на деснѣта рѣка тогѣа и оумрѣ /
лъ. Тоѣ Іѡанѣ ѣмалѣ голѣмѡ оусѣрдѣе къ стѡмѣ / дѣмѣтрѣю, каквѡто
исѣперѣва рѣкохме за ѡѣа егѡ / та́кѡ тоѣ сталѣ на грѣцы и на латѣны
и покорѣлъ / ги по́дѣ своѣа вла́стѣ и данѣ зѣмалѣ ѡ та́хъ, та / ко пѣши
въ жѣтѣе прѣбнѣа параскеѣи „Привѣлъ / „балдавіа венецѣйскагѡ
крѣла съ генерѣли / „те, и гдѣрѣте негѡвѣ, и исѣклѣ ѣмѣ глави / „те
на сѣчкѣте,“ и па́къ востѣлъ, и покорѣлъ сѣ / рѣбы, маѣѣри и арнаѣты,
по́ своѣа вла́стѣ та́кѡ / пѣши оу проѡлогѣ на прѣнесѣнѣе мо́щѣи Іла /
рѣѡна меглѣнскагѡ и превелѣгни зогра́фскѣа пока́ / зѡватѣ,“ прѣдели
и гранѣцы егѡ до бѣдимѣ,“ и / до венецѣа лѣхи, чехѣ по́дѣ нѣмѣ по-
корени, „бѣле,“ //

(62^а)

та́кѡ се бѣлъ прѡсла́вилъ царѣ калѣманѣ на землѣ / съ храбрѣство,
и благополѣченѣ по́вече ѡ ѡѣа своегѡ, / защѡ бѡгѣ бѣлъ съ негѡ, и
на всѣа бранѣ ѡдо / лѣвалѣ, и навѣвалѣ, и создѣлъ мнѣръ внѣтарѣ тѣ
/ рновѡ велѣкѣ и крѣсенѣ на ѣме **40**: мѣченѣкѣ, блѣ / зѣ прѣ ѣантра и
прѣнесалѣ ѡсѣкаде мо́щы стѣхъ / мнѡгихъ въ тѣрновѣ и пола́галѣ гѣ
въ моѣтѣръ тоѣ / и сѣмѣ царѣ хо́двалѣ на поклонѣнѣе стѣмѣ мо́щемѣ.

52 Вм. мнѣнѣе.

/ Въ то време пріишелъ стѣи сава сербскый въ те / рновѡ прі сегѡ
 царѡ, тогѣва бѣлъ сербскый кралъ / владиславъ, и ималъ за женѣ
 дщѣръ тогѡ царѣ Іѡ / анна калимана и тамо се преставилъ стѣий
 / савва въ терновѡ и погрѣбли гѡ въ царскѣи мѡ / настѣръ послѣ
 принесли мѡщи томѡ въ сербѣю, та / кѡ царъ калиманъ и дрѣги многѡ
 монастѣри согра / дѣлъ въ слѣвенскѣю гѡрѡ на прѣлика стѣя гѡри /
 аѡнскѣа и пакъ востѣли латѣны на тогѡ царѡ по / морѣтѡ и былѡ
 бранъ многѡ въ солѣнъ съ тѣхъ, / и царъ калѣиманъ исхѡдалъ на прѣ
 да ѡправѣ во / йската-сы, на таѡ бранъ гѡ наранѣли нѣкакъ / съ ѡгнъ
 латѣнытѣ, илѣ съ пѣшка въ деснѣта / рѣка и слѣдъ **3:** дни оумрѣлъ въ
 солѣнъ на барѡ / нѣтѣ, и воискѣта мѡ защѡ имали голѣма любѡвъ / на
 нѣгѡ та гѡ не погрѣбли въ солѣнъ но мѡ испрѣли / чрѣвата, и прѣнеслѣ
 гѡ въ терновѡ и погрѣбли гѡ //

(62^b)

въ мѣтѣръ егѡ стѣихъ **40:** мѣникъ, **По нѣ воцарѣ / сѡ борилъ сынъ
 пѣтровъ царъ болгарскѣй.** ѡ / Той чѣнилъ ратъ и послѣ мѣръ съ
 грецы и съ / латѣны возвратѣлъ имъ нѣколкѡ градовѣ, и / местѣа и
 ималъ мѣръ и царѣвалъ **9:** лѣтъ и прѣ / ставилъ се на царствѡ въ
 терновѡ. / **по тогѡ настѣлъ на царствѡ**⁵³ **мѣчѡ илѣ смѣлецъ / царъ
 тоѣ мѣчѡ /** Той мѣчѡ царѣвалъ за **3** лѣта но нѣ былъ благопѡ / лѣченъ
 на бранъ въ то нѣгѡвѡ царствѡ зѣли грѣцѣ / землѣа до щѣпъ затѡва
 бѡлгари возненавѣдали / смѣлица царѣа и испѣдили гѡ ѡ царствѡ а
 тоѣ / поишелъ съ сына сѣ Асѣна въ царѣградъ и / тамъ се преставилъ
 а сынъ егѡ Асѣнъ ѡ / стѣлъ на царѣградъ и мѡ далъ царъ грѣческѣй
 / въ жѣнѣ дщѣрѣа сы Ірына. / **по нѣмъ настѣлъ на царствѡ констан-**
дѣнъ шѣманъ / царъ / Тоѣ константѣнъ бѣлъ возрѣстомъ велѣкъ, / и
 лицѣмъ красенъ и сѣчки се чѣдилъ на красѡтѣ / и на возрѣстъ егѡ, таѡ
 красѡтѣ гѡ позазѡва / ла какъ е ѡ царскѣй рѡдъ и плѣма тоѣ испѣрво /
 седѣлъ оу выдѣинъ защѡ далъ смѣлица царъ //

(63^a)

оу выдѣинъ сѡмовлѣстнѡ ѡсѡбъ и ималъ нѣколкѡ / войска и многѡ
 бранъ и ималъ съ милѡтѣна / сербскагѡ а послѣ мѡ далъ мѣлотѣнъ

⁵³ Вм. царство.

въ женѣ / първаго велможа своего дщерь его драгша, / и така се смирилъ милотинъ съ костантина, / и былѣ на голема любовъ послѣ за много вре / ме като родили чада далъ **милотинъ** дщертъ⁵⁴ / свою недѣ за **михайла** сына **константина** ка / квотѣ ще се рече. послѣ **болгарите** призвали ѿ / видинъ тоговъ **константина**, и поставили го царъ / въ **терново** и ималъ исперво миръ съ грецы / возвратилъ имъ гра месѣбрѣа, по накви време / царъ **констинъ** расподѣлъ женѣ свою первю дра / гшѣ за наком вина зазорна и пратилъ ѿ / въ никѣа и взелъ за женѣ **еодорѣ** женѣ гречес / каго цара **еодора** и като са преставилъ **еодѣ** / доръ царъ греческий настѣлъ на царствѣ⁵⁵ сынъ / его **Иванъ** а некой ми оуловилъ **Иванна** царѣ / и оуслепилъ го и исподилъ го ѿ царствѣ / а настѣлъ той въ мѣствѣ неговъ затова се / желѣла женѣта константина царѣ на гнѣвъ и собралъ войска / много и пошелъ на царѣ греческаго **михайла** / такѣ и михайлъ ишелъ сѣ войска на костан //

(63^б)

тина и като видѣлъ Михайлъ болгарите по много, / оубоал сѣ велми и побѣгналъ скрѣшно ѿ воиска / та сѣ и нашѣлъ край морѣтѣ малъ кораб / лецъ чѣ земалъ вода и той седналъ въ неговъ / и побѣгналъ на цариградъ такѣ и сичка войска / неговѣ побѣгнала на **тракъ** а **костантинъ** / царъ развалилъ много градовѣ и сѣла гречески / и наполнилъ⁵⁶ се съ много корѣсть и вѣрналъ се / въ **терново** тогдѣ оумрѣла женѣта мѣ **еодора**, / а михайлъ палеологъ далъ костантинѣ⁵⁷ въ / женѣ свою браманѣцѣ но пакъ не полѣчили миръ / съ **константина** но пакъ воевалъ на греческаѣ / земѣ и царъ михайлъ пратилъ, и призвалъ / латѣны на помощъ защо билъ прѣалъ вѣрѣ ла / тѣнскѣ въ то времѣ идалѣ латѣны по рѣто / развалили и изгорѣли сѣа горѣ аѣонскаѣ и / избѣлы много стѣй оцы за благѣстѣе, и се / варнали назѣтъ тогдѣ кралъ милотинъ изъ / шелъ съ войска на михайла царѣ и оузелъ ѿ грецы / землѣ ѿ щѣпъ до сересъ що ѿ быле зѣли грецы ѿ / болгаритѣ во времѣ михайла царѣ болгарскаго / тогѣва ѿ зѣли

54 Вм. дщерь.

55 Вм. царствѣ.

56 Вм. наполнилъ.

57 Вм. костантинѣ.

пакъ сѣрби ѿ грѣцы, послѣ и мѣхай' / ишелъ на мѣлотина съ войскѣ
но оумрѣлъ на / пѣта ѡкаѣннїи еретикъ, и не щѣли грѣческѣтѣ /
сѣценнїцы да гѡ погрѣбѣтъ но марїа царїца женѣ //

(64^a)

константінова проводила многѡ злато на нѣкой / сѣценнїцы скрїшно,
и гѡ погрѣбли защѡ и бѣлъ / мѣхѣиль царъ стрїка затѡ послѣ была
наказа / на ѿ мажа сѣ константїна царѣ, когѣто пѣрвѣ / оузѣли грѣцы
земѣ ѿ смѣлица царѣ ѿ щїпъ дѡ / сѣресъ разделїли сѣ бѡлгарїте на
двѡе ѡхрїдъ / ските бѡлгари ѡстѣли съ арнаѣти и съ кѣцо / влѣси, а
терновските бѡлгари ѡстѣли съ влѣси / те вѣдно, и стѣналъ охрїд-
скїа барѡнъ крѣлъ / самовлѣстенъ и тѣкѡ бѡлгаритѣ былѣ разделѣны
/ на двѡе въ тѣрново сѣ называлъ царъ а въ охрїдъ / крѣлъ и тѣкѡ
былѣ бѡлгарїте разделѣни на двѡе / ѿ смѣлица царѣ до сѣтнагѡ царѣ
шишмана во / врѣмѣ константїна царѣ прїишелъ сѣрбскїи крѣлъ /
мѣлотїнъ и оузѣлъ пакъ тѣа землѣ ѿ грѣцы / ѣкоже выше рѣчѣ сѣ Но
бѡлгари былѣ разделѣны. / Востѣлъ некой ѡвчѣръ именемъ лагѣнъ и
/ стѣналъ вѡйнъ по малѡ врѣме стѣналъ барѡнъ / константїнѡ царю
нѡ бѣлъ хїтръ и смѡтрѣ / лївъ по нѣкѣи врѣме ѡнїи лагѣнъ прїклонїлъ
/ сѣбѣ войска бѡлгарскаѣ защѡ бѣлъ бѡлагодѣ / лѣченъ и хїтръ на
брѣнъ и востѣлъ съ / войска на константїна и оубылъ гѣ защѡ вой /
скѣта константїнова побѣгнала была кѣ / Лагѣнѡ :::::::::::::: ::
: : //

(64^b)

и тѣкѡ воспрїѣлъ царство Лагѣнъ / И прїишелъ въ тѣрново и
смѣшилъ марїа грѣкїна / и ѡпадналъ ѣ ѿ тѣрново и сѣна ихъ
мѣхаїла / въ царїгрѣ, и дѣржалъ тѡй нѣколкѡ врѣме цар / стѡ а
пѣрднїа царъ смѣлица щѡ гѡ бѣлъ ѡпади / лѣ константїнъ царъ ѿ
царство тѡи ималъ сѣ / нѣ прї царѣ грѣческагѡ на име Іѡѣнъ асѣнъ
тѡгѡ / Іѡѣнна возбѣдїлъ царъ грѣческїи да иде срещѡ ла / гѣна, и
пратїлъ гѡ съ сѣлна войска на лагѣна / а лагѣнъ вїделъ чї не щѣ да
мѡжи да сѣдї насрѣщѡ / сѣлата Іѡѣнова а тѡи прїбѣгналъ кѣ гѣдѣрѣ
/ татарскагѡ но по прошѣнїю Іѡѣнновѡ и царѣ грѣ / ческагѡ оубылъ
гѡ ногѣ гѣдѣръ татарскїи и тѣко сѣ / скончалъ **По нѣмъ настѣлъ на**

цáрство Іоáнь асньовъ⁵⁸ / Тóй ималъ за женѣ Ірінѣ дщѣръ цáрѣ
грече / скагѣ и держáль за мнѣгѣ вре́мѣ цáрство бѣлгарское / мѣрно
и бѣзмáтѣжнѣ но нáкой барѣнъ пѣтръ хї / таръ въ ковáрстве прел-
стѣль воискáтá и барѣ / нѣтѣ цáрскї да възпрїѣмне престѣлъ Іоáновъ,
и ка / тѣ размѣль Іоáнь пѣтрова совѣтъ собрáль //

(65^a)

сїчка хáзна цáрска и ѣтишѣлъ пáкъ въ цáри / градъ и тáмо скончáль
мѣрнѣ, и тїхо живѣтъ / сѣѣи. / **а пѣтръ възпрїѣль цáрство бѣлгарское**
/ **Они** ногá гдáръ татáрскїй востáль съ та / тáрїте сы на пѣтрá но
пѣтръ гѣ навѣль, и / оухвáтилъ гѣ на боѣ жївъ и оудáвилъ гѣ въ тѣ /
мнїѣ по нáкое вре́ме бѣлгарї възненавїдели пѣ / тра а тѣ побѣгналь
въ едренѣ и тáмо оум / рáль ѣ огнїца, **разделїлї са бѣлгари на двѣ**
въ / лѣтѣ 1240: **еднї** искали на цáрство светослáва пѣр / вагѣ
барѣнѣ и искѣснагѣ въ бранѣхъ а дрѣги иска / ли Мїхаїла сїна
константїна шїшмана, но пре / мѣгль светослáвъ. / И тáкъ востáль
на цáрство светослáвъ / Тѣ оузѣль въ женѣ сѣбѣ ѣеодѣрѣ дщѣръ
мїха / їла царѣ греческагѣ. онъ сѣ бї съ царѣ татáрск / агѣ и оубї
гѣ светослáвъ сáмъ съ рацѣтї сы сѣ / съ брáдва мѣ ѣсѣклъ глáвата.
Тѣ батѣл цáръ / татáрскї мнѣгѣ цáрства и гдáрства разорї и / всѣ
росїѣ бѣше разорїлъ въ лѣтѣ / ...⁵⁹ нѣ слѣдъ мнѣгѣ вре́мѣ нападнали
пѣрсани на / цáрство греческое а мїхаїль молїль светослá //

(65^b)

ва зѣтѣ своегѣ да мѣ помѣгни срещѣ пѣрсанїте и сѣ / тослáвъ
прáтилъ **200000**: кѣннїцы **100000**: пѣшцы бѣ / лгари пѣдъ комѣндата
Іоáнна хрисобѣска мамáщка / та и тáкъ испѣрвѣ бѣлгарїте навїли
пѣрсѣвъ нѣ като сѣ / вращали назáтъ засѣднали гї пѣрсанїти оу еднї
тѣ / снї мѣстá, и избїли ги сѣчки щѣ сѣ не варналъ нї едї / нѣ ѣ тáхъ
назáтъ затѣвá наковладїха Іѣакїма / патриáрха какъ ѣ ималъ скрїтъ
нагѣвѣръ съ грѣцы / **зрї пѣрсани** но Іѣакїмъ ѣ тѣвá бїль непѣвї-
ненъ, а / светослáвъ пѣвелѣлъ та нїзвїргли патрїáрха ѣ нѣкоѣ / горá
висѣка, и тáмо оубыли егѣ като вїдели бѣлга / ри такѣсѣ бѣзбѣжна
рáбота сѣтослáвова ѣложї / ли сѣ ѣ нѣгѣ и испáдили гѣ ѣ цáрство.

58 Вм. асеньовъ (в текста асеньовъ).

59 Изречението не е довършено. Редът до края е оставен празен.

/ и поставили на царство михаила сына конста / ндина шимана / михайль оставилъ свою жену недю дочерь крала / милотина и зель жену светославввв ѳедорв вь жену / защю светослава по накуви време го оубылъ некико / нта деспотъ кефалонидскій, но стѣфанъ неманъ / кралъ сербскіи нагѳвилъ се къ ѳмщѣніе за обидѳ / сестри своѣи на михайла царя болгарскаго и собралъ / воиска такѳ и михайль собралъ воиска болгарска / и влашка такѳ поканилъ и андроника царя грече / скаго на помѳщъ андроникъ изшелъ съ воиска гре //

(66^a)

ческаа но лѳкавски сталъ на страну лагонскю / не пришелъ на помѳщъ михайла и катѳ настѳпи / лъ на зѣмлю северню михайль развалилъ краини / до стрѳмица но **5: тѳи денъ Мѣсица септемрѳаго** / ѳбтекалъ стѣфанъ неманъ, и ималъ на помѳщъ / **300000:** немцы а прочи сербы мацари и навилъ / михайла царя болгарскаго и оубилъ го на бою, / а андроникъ катѳ виде чѳ падналъ михайль царъ / болгарскіи, и имали болгары распрѳ междѳоусѳбна / когѳ да поставѳтъ царъ, а той восталъ съ воиска / и оузѣлъ месѣбрѳа и дрѳги многѳ градовѣ ѳ бол / гарѳ, тогѳ андроника ѳнапрѣтъ михайль го / билъ поставилъ на царство болгарско. зрѳ (**грѣческо**) / нападналъ былъ съ голѳма воиска на цариградъ, / и испѳдилъ старѳго царя андроника и постави / лъ тогѳ царя андроника на царство грѣческо и / зѣмалъ ѳ негѳ данъ за колкото годѳны седѳлъ / на царство болгарскоѣ. / **По немъ на царство алеѳандръ братъ егѳ** / Но стѣфанъ кралъ сербскіи пришелъ съ воиска / вь болгарѳю, и сталъ прѳ радѳмира на мака и пра / тѳлъ писмо на болгарѳте, и рѣклъ: ако ище / те да иматѣ миръ съ мене и да ѳстава зѣма //

(66^b)

та ваѳа невоѣванна, и цѳла, а ви испадѣте алѣ / ксандра ѳ царство и поставѣте стѣфана сына сестри / моеѳ тогѳ стѣфана былъ родилъ михайль съ неда / сестри стѣфанова тогѳ йскали сербы поставити на / царство **болгарскоѣ** но алеѳандръ станалъ съ нова / воиска насрѣщѳ стѣфана немана и варналъ го / назѳтъ вь сербию послѣ се ѳбарналъ на царя гре / ческаго, и попленилъ многѳ мѣста, и градъ едрене / и напълнилъ се съ корѳсть и варналъ се, по андр / оника настѳлъ на

църствѡ грѣческоѡ Іѡанъ ката / кѡзімъ **2:рїй** и собралъ воиска сѣлна,
и нападъ / налъ напрасно на болгарїю и развалїлъ велїкїй оут / ракъ на
країніна. като віде алеξανдаръ сѣлна / войскѡ Іѡанѡва, прѣтилъ до
Іѡанна и просїлъ / мїръ но Іѡанъ не щѣлъ мїръ а алеξανдаръ ималъ /
при себѣ **8000** х войска бѡлгарска и **2000** х влѣшка / и тѣко восталъ съ
10000 войска насрещѣ грѣцы / що сѣ былѣ **70000** и оударїлі се на бѡй
съ грѣцы нѡ / бѡлгари нѣ ѡстѣпили нїкакъ но сѣ бѣли мѣжес / кї и
юнашески едїнъ **болгарїнь се былъ съ 7** гре / ка, а 7 грека съ едїнъ
бѡлгарїнь, и така побѣгналі / грѣцы на тракъ а царъ катакозімъ
побѣгналъ / въ градъ рѣхчѣкъ а бѡлгари ѡбсѣднали въ рѣхч / ѣкъ за
многѡ времѣ, и тѣко царъ катакозімъ / ѡстаналъ като ѡчѣанъ въ
недоумѣніе какѡ да//

(67^a)

стѡрї но пакъ алеξανдръ царъ пожалѣлъ царѣ / Іѡанна и предлѡжилъ
мѣ съ вола мїръ, и рѣклъ мѣ / да сї їде съ мїромъ въ цѣри-гратъ
а Іѡанъ / сѣ ѡбрадовалъ тѣрдѣ и искалъ пѡвѣче мїръ / да има съ
алеξανдра и далъ дщѣръ свою десетѡ / лѣтною на сїна алеξανдрѡва
Іѡанна шїшмана, / и тѡи былъ на **15:** лѣта и совершїлі бракъ
славенъ / и торжествѡ голѣмѡ въ едрине, тамѡ былѣ и двѣта / дворѡве
цѣрски, съ голѣмѣ оукрашенїе и слава цѣр / ска ѡтогїва сѣ варналъ
въ тѣрнѡвѡ и свободїлъ / сѣ ѡ сѣчките сї неприятели що їмалъ
настрѣща сї / и оуправалъ цѣрствѡтѡ сї съ голѣмъ рѣзмъ / защѡ
во времѣ негѡвѡ сѣчки подѣнницы мїрнѡ / и свободнѡ живѣлі но
їмалъ женѣ злонравна / затѡвѣ ѣ и распѣдилъ и зѣлъ еднѣ еврейка и
по / вѣлѣлъ пѣрво та ѣ крѣстїлы и тогїва ѣ зѣлъ / за женѣ а пѣрвата
сѣ женѣ прѣтилъ съ сына сѣ / геѡргїѣ назывѣемагѡ стражїмїра въ
вїдїнъ далъ / гѡ на сїна сї съ маїка мѣ да гѣ оуправѣтъ нѡ по нѣ /
кѣї времѣ геѡргїѣ по наваждѣнїѣ матѣри своеѣ не / слѣшалъ бащѣ
сї но сѣ нарѣклъ царъ въ вїдїнъ, / и не сѣ покорѣвлъ на бащѣ сї
нїкакъ а алеξανдръ / за премногѡ (времѣ) зрї любовъ що ималъ къ /
геѡргїю не щѣлъ да мѣ стѡрї злѡ нѡ крѣлъ оун / гарскїї прїишелъ и
ѡбсѣдналъ вїдїнъ, и оухъ //

(67°)

вѣтилъ геѡргіа и наказалъ гѡ многѡ за покорѣніе оца / своего и держалъ гѡ въ темницѣ, по нѣкѣи време оумо / лѣнъ былъ **краль оунгарскій ѡ алеѡандра** и ѡсвободилъ / геѡргіа ѡ темницата и зѣлъ мѣ еднѡ дѣте за аманѣте / и ѡтишелъ въ своѡ сы. **тѡ бысть въ лѣтѡ 1351: : : / Въ** тѡ време **сѡлтѡнъ мѡратъ** искалъ да дѣгни / войскѡ на болгарію а алеѡандръ сѣ оубоалъ ѡ нѣгѡ / и далъ мѣ дщѣръ своѡ марію за женѣ и тѡкѡ има / ли мѣръ еликѡ малѡ царствовали. **въ лѣтѡ 1351: : : : : / оумралъ** алеѡандръ царъ и ѡставилъ / **3: сынове** геѡргіа **сташимѣръ, Іѡанъ шишманъ** и **Асѣ** / нѣ и двѣ дщѣрѣ елена и **маріа** коѡтѡ дади / **мѡратѣ** за мѣръ и еленѣ далъ **Константинѣ** владѣ / телю сѣрбомъ. : : : : : 1363: : / **По нѣмъ ѡсталъ на царство Іѡанъ шишманъ / сынъ егѡ : въ лѣтѡ 1353: / Въ** тѡ време **мѡратъ** тѣрскѣи седѣлъ въ **брѣ** / са, и было мѣръ междѣ **болгаромъ грекомъ** и **тѣр** / **ковъ** во време **Алеѡандра** царѡ. нѡ катѡ оумр / алъ **Александаръ** разорѣли тѡзи мѣръ **грецы** и **бѡ** / **лгарѣ**. восталъ **Іѡанъ шишманъ** и **взалъ** земѡ ѡ / **грецы**. сарасѣ **бѣргасѣ чѡрла, криклисиѡ, мали сам //**

(68^a)

оковъ, **Неда** разорѣлъ ѡ ѡсновѡніе и наложилъ **тѡ** / **жокъ** данъ на **грецы** затѡва ѡнѣ **призвали** / **мѡрата** съ великѡ **молѣніе**, да дойде на **Болгар** / **ѡ**, и тогѣва дошелъ **Мѡратъ** съ велика **вой** / **скѡ** на **болгарію** по чѣрно морѣ, и разделѣли се / **тѣрцы** на двѡе **пѡлъ** на **болгаріа**, **пѡлъ** на **вла** / **хѡ**, защѡ **болгаріа**, и **влахѡ** едѣнъ **царъ** вла / дѣеше тѡкѡ **Іѡанъ шишманъ** двѡ брата егѡ / **Геѡргіа** **страшимѣръ**, и **Асѣнъ** билѣ се **крѣпкѡ** съ / **мѡрата** **прогнаша** и **поразиша** егѡ съ **пѣшкамѣ** / и **мечми** до **3000: побитѣ** **тѣрцы** ѡ **болгарѡ** / **въ** и на **тѡ** **войскѡ** **оубыли** **тѣрцы** **Асѣнѡ** **брѡ** / **та шишмана** тѡкѡ и **дрѣга** **тѣрска** **войскѡ** / **що** **ишла** на **влахѡ**, тогѣва былъ **граватаръ**⁶⁰ / **димѣтрѡ** **загорестей** ѡ **гратъ** **видѣнъ**, **тѣх** / **всѣхъ** **погѣбыли** **влѡсы** до **едѣнагѡ**, а **дрѣги** сѣ / **подавили** въ **дѣнай** **всѣконѣчнѡ** **такѡ** се **спѡсли** / **болгарѣ** и **влѡси** ѡ **попрѡніе** **тѣрское**, **сѡлтѡнъ** / **мѡратъ** тогѣва сѣ **оударѣлъ** **оу** **гордѣте** и / **воспрѡлъ** **велика** **злѡба** и **гнѣвъ** на **болгарѣ** / : : : : и **пѡкъ** **3: лѣта** **собѣралъ** **войскѡ** за **болг** / **арѣ** на **товѡ** **дѣлѡ** гѡ **повѣчѡвалъ** **Манѡйлъ** **цар** / **грецескѣи**. а въ **товѡ** време **имали** **распрѡ** **гѣ** / **ѡргіа** **страшимѣръ**

60 Вм. главатаръ.

Иѡанъ шишманъ гѣѡргіа / искалъ да царѣва въ тѣрново каквото
по с //

(68^б)

тарйи братъ а Иѡанъ не хотѣлъ ѡстопити / но реклъ мѣ. тебѣ постави
ѡцъ мои. ѡдавна / на видинъ. а мене на царство ты самовластен /
былъ еси и довлѣетъ ты видинъ, не ѡстѣпати / ѡ нѡдъ такъ има-
ли два брата междѣ себѣ / вражда, и въ това време видели грѣцы и
тѣрцы / несогласа **болгарска** / Нападѡша ѡ чѣтири страны, ѡ белѡ
морѣ на / ипсала, на калиполъ, на нѣно, на солѣнъ, ѡ чернѡ / морѣ на
варна, на месѣбріа на анлѡ на бѣргасъ / ѡ всюдѣ ѡбтѣкоша болгарію
тѣрцы, ѡ дѣнай / дѡ созоградъ ѡ ипсала до солѣнъ все съ кораб / ли
исполнили белѡ морѣ и чернѡ, ѡ толе быстъ / смѣщеніе, и нестроеніе
и пагѣба по мѣста хрт / ианска, биша же по землі трѣси великіа въ
/ лѣтѡ **1364**: таже до двоѣмъ пришѣдшимъ / лѣтомъ ѡ нѣлеже тѣрки
пріаша калиполѣ / въ лѣтѡ ѡ созданиа мѣра **6869**: повелѣлъ царъ /
болгарскій князѣ Момчилѣ пѣродскомѣ, да / иде противѡ (тѣркомѣ)
зри тѣркѡвъ съ бѡ / лгарскѡю воискѡ, на орканана царѣ тѣрсагѡ, и
/ быстъ сраженіе на ипсала и побѣдиша тѣрки / болгарѡвъ понѣже
болгарскаа войска бѣ **112000**: / а тѣрскаа воиска была **159000**: и
избыша тѣрцы / ѡ болгарѡвъ 93000: и княза ихъ момчила ѡба //

(69^а)

чѣ и болгары оубыша царѣ ихъ **оркана** нѡ тѣ / рцы не ѡслабѣша въ
воинѣ но абіе постави / ша сюлюмана старагѡ сына орканова на цар
/ стѡ болгарскій же царъ Иѡанъ шишманъ со / бралъ пакъ нѡва во-
иска до **24000**^х: и поидѣ пр / отѣѡ тѣркомѣ, обаче не имѣ что творити
/ имъ, а геѡргіа страшимѣръ не хотѣлъ ити бра / тѣ своемѣ на помощъ
ѡ злоба и завистъ щѡ / ималъ на шишмана, а царъ Иѡанъ многѡ
сѣ / трѣдилъ по воиновѣ, ѡбаче ничто же оустѣвѣ⁶¹ / и паки начаша
плѣниты фѣракію и македонію / взаша кѣзѣкѣ, нѣно, кавала, димѡтѣка,
въ болга / рехъ взаша великий гра сакасъ таже адрѣанъ / гра карклісиа
сарагра ескі полисъ таже созоградъ / разорѣша прѣ черное морѣ, и
взаша бѣзъ бои / бѣргасъ, анлѡ, месѣбріа, въ варна бѡ бѣ голѣмо /

61 Вм. успевъ (!).

кровопролѣтѣ (**велікїи оуѳрак**) земá въ ѳракїа, ѿ / тѣдѣ внідоша въ дѳбрѣца, и взáша пѣрво **каварна** / пазарѣкъ, **бабадаа**, и прїидоша тѣрки на шѣме / нѣ и ѿбсѣдли егѡ, и быша сá тѣрки и взáша / егѡ за **8**: мѣсѣца тáже прїидоша на **карнобат**⁶¹ / и взáша егѡ за **70**: днї, ѳамболъ слївенѣ за / гѡра бѣзъ бѡи взáша на велікѡю мѣлтѣ (**ескї** / **заара**) бїша сá **3**: лѣтъ и тáко взáша егѡ, тá / же прїидоша на велікою рекѣ марїца, и плѣнї //

(69^б)

ша дѡлгїи градѣ тáже **марса** гра́ тогда мїналь / царѣ сѡлюманѣ и прїишелѣ до едрїне и поста́ / виль престѡлѣ сѡѡ тáмо мїнѣвши жѣ **10**: лѣтъ / ѿ ипсалскагѡ бѡа́ воздвїше⁶² сá бранѣ. бѡлгарскїи / кнáзь **вѣкашінѣ** бїтолски и ѡхрїдски, и сынѣ / егѡ **марко**, и константїнѣ кнáзь сѣрбскїи и ины / мнѡгѡ кнáзи собрáли **125000**⁶³: воискá бѡлгарска и / сѣрбска, тáкѡ **їѡанѣ шїшманѣ** прáтїлѣ ѿ загѡрїа / и ѿ да́цыа воиска на пѡмѡщъ вѣкашінѣ до **15000**: / бѡлгари и влáсы и поидѡша сѣ таковїмѣ намѣре́ / нїемѣ да изгѡнатѣ тѣрковѣ изъ макѣдонїю, и / ѳракїю, не сѣдиша гнѣвѣ бѡжїю нїкто же мѡжетѣ / прѡтївитї сá: почтѡ: тѣрковѣ не изгнáша но сáми / ѿ тѣхъ избыѣнны бѡ́ша и тáмѡ на пѡ / ли не пѡгребѣнны ѡстáша мнѡгѡе мнѡжествѡ ѡвѡй / ѡубѡ ѡстрїмї мечѡ оумрѡша, а инынѣ въ плѣнѣ / ѡведѡша, тѡгда и хрáбрїи **марко крáлевїчѣ** плѣ / нѣнѣ бѡ́стѣ, и константїнѣ владѣтелѣ сѣрбскїи / ѡведѣни бѡ́ша во адрїанѣ градѣ и вѣсадїша / ихъ въ темнїцѣ заключѣнны бїша **12**: мѣца въ / лѣтѡ ѿ создáнїа мїра **6873**: а вѣкашінá и дрѣ / гїа кнáзи бѡлгарскїа прогнаша тѣрцы и гѡ / нїша ихъ дáже до фїлїпа града и до пазарѣ / къ тѣ оубѡ́ша тѣрцы вѣкашінá ѡ́ца мá / ркова (**їнде пїшетѣ ѿ сѡѡ ѡубїѣ бѡ́ст**) в тѡмѣ бранѣ оу //

(70^а)

бѡ́ша и царá тѣрскагѡ сѡлюманá но тѣрцы а / бїе поста́виша мѣрáта пѣрвагѡ царá тѣркамѣ / онѣ жѣ áбїе пѡ́иде въ анадѡлїю и собралѣ вой / ска **300000**: тѣрцы и **20050**: гевѣнѣзы и не има / лѣ корáбли гевѣнѣзскїхъ, и не щáделѣ сребро и / злáтѡ но дáвалѣ и прївѣзлѣ

62 Вм. воздвиже (!).

многѡвѡ войнствѡ / ѿ анадѡлію на болгарію, и оударіша ѿ чѣтири / странѣ болгарію, и просіпаша сѧ тѣрцы по всѣй / земли, и полетѣша акѣ птѣцы по въздѣхѣх / ѡвѣй ѿ хрѣтіанъ мечемъ закалахѣх, ѣніи въ / плѣнѣ ѡвѣждахѣ въ таковиѣ бѣди сѣщи хрѣ / ѣны въ послѣдніѣ погыбели: въ това време / **Іоанъ палеологъ** изышелъ прѡтивѡ тѣрковѣ / и побѣдиша егѡ тѣрцы всѣконѣчно лѣтѡ ѿ / созданиѣ мѣра **6889**: въ то време ѡиде мѣратъ / на плѡшницѣ, идѡщѣ же емѣ мѣмѡ солѣнѣ, со / лѣнчанѣ бѣха прѣзвали на помѡщъ венецианс / кѣю войскѣ на сохранѣніе града катѡ видѣха / сѣлтѣнѣ мѣрата абѣе бежаша латѣны и ѡ / ста гратъ бѣзъ войскѣ а тамошніе жѣте / лѣ затворіша сѧ во градѣ, мѣратъ же ѡбстѣ / пи егѡ и начѣ бѣти: далогеръ нѣктѡ ѿ стѣгѡ / **Іоанна предѣчи**, нѣнѣ же зѡвѣт сѧ чавѣшъ / мѣтырѣ написѣ пісмѡ ѡбѣвѣты имѣ прѣ / хѡдѣ водніи во грѣ писѣ сѣце „здравствѣи //

(70^b)

многѡлѣтнѣй царю, днѣ,, въ солѣнскѣи гратъ, / и солѣнскѣи царѣ бѣдѣши а въ,, дрѣгою лѣтѣ хо / щѣ видѣти тѣ въ **царѣградѣ**, и аще,, хѡщѣши / взѣти града тогѡ ѡбѣи водѣ, писѣ сѣе и поло / жи егѡ на стрѣлѣ и стрѣли на царскѣи шѣтрѣ / и видѣвше тѣрцы пісмѡ прочѣтоша ѡбрѣтоша / водѣ и ѡбѣиша ю и тѣкѡ сами граждѣны / ѡворіша вратѣ стѣннаѣ, и тѣкѡ взѣша тѣр / цы солѣнѣ въ лѣто ѿ созданиѣ мѣра **6896**: / и потѡмъ поишелъ на плѣшницѣ сѣлтѣнѣ / мѣратъ на сѣрбскагѡ кнѣзѣ лѣзара, и бѣха / сѣ на кѡсовѡ поле прѣ шѣрѣ планѣна, въ тоѣ / дѣнѣ оубѣиша кнѣзѣ лѣзара и момѣлѣ мѣлошѣ / оубылѣ сѣлтѣнѣ мѣрата но и мѣлоша оубѣили прѣ / царскѣи шѣтарѣ. / **въ лѣтѡ ѿ сотворѣніѣ мѣра: : : : 6897**: / **Востѣлѣ на царствѡ тѣрское бѣизѣтъ илдарѣмѣ / Онѣ извѣде мѣрка и константѣна изѣ тем / нѣцы хѡдатѣистѡмѣ Марѣи Мѣти Беазѣтова / понѣже бѣхѣ ѿ рѡда царска мѣркѡ и кѡстантѣнѣ,** / и затѡва постѣви **Беазѣтъ Мѣрка пѣша** на бѣтола / догдѣ бѣде-жѣвъ сѣмѣ да владѣе, и нарѣклѣ гѡ //

(71^a)

мѣлѣ пѣша бѣтолскѣи. а константѣна постѣви / владѣтелѣ (**бѣи**) въ сѣрѣ: пѣки востѣлѣ беазѣтъ / илдарѣмѣ и собрѣлѣ войскѣ тѣрска и поишелъ на / стѡлнѣй градѣ тѣрновѣ и бѣ сѣ съ велѣка сѣла / на нѣгѡ, и бѣиша многѣ брѣнѣ и кровѡпролітѣе, / бѣылѣ сѣ царѣ **Іоанъ**

съ тѣрцы мно́гѡ вре́ме въ / тѣрновѡ по́ клисѣри и по твѣрди места
 тѣрцы съ / бѡлгари брѧнъ чѧнили тѧѧ брѧнъ произшлѧ чрезъ / гре́цы
 но́ акѡ и да ка́зватъ грецы чѧ е́динъ на / дрѣги повѧкали тѣрцы-тѣ т:
 е: **ши́шманъ** по / викль тѣрцы насрещѡ брѧта сы геѡргѧ но́ рѣски /
 истѡрѧи извѣстнѡ ка́зватъ защѡ манойль / ца́рь греческѧи призва́ль
 тѣрки воева́ти на бо / лгарѧю, та́кѡ воста́ла брѧнъ на ца́рѧ **Иѡ́нна** /
 ши́шмана чрезъ гре́цы и бы́л се ца́рь **Иѡ́анъ** съ / тѣркѡвъ **9:** мѣей,
 и ви́делъ ца́рь **Иѡ́анъ** и барѡни / ца́рскѧи, и всѧ велмо́жи градъскѧи,
 понѣже хо́ще / тѣ имъ тѣрчинъ ѡдолѣти а о́нѧ но́щью та́ / йнѡ
 избежа́ша со всѣмъ войнствомъ изыдо́ / ша изъ тѣрновѡ тогдѧ всѧ
 побѣгли въ среде́цъ / или́ софѧа со всѣми селѣнми (**защѡ въ това́
 време́ / въ заго́рѧ е́ще имена́ не бѣше встѣпилъ тѣрчинъ**) / домашѧна
 покрѧи дѣнавъ **расто́ль** или́ **си́листра**, / **рѣхчѣкъ**, **свищѡвъ**, **плѣвень**,
нико́поли, всѧ изъ / бежа́ша, о́выи въ среде́цъ, и́нѧи въ да́цыѧ чрезъ //

(71^b)

дѣнай, и взѧша тогдѧ тѣрцы тѣрнова, въ лѣтѡ / ѡ́ создѧнѧ мѧра : : :
 : : : : : **6903:** / **А** ца́рь **Иѡ́анъ** ши́шманъ покрай ѧска́рь / река́ ималѡ
 манасти́рь оурвѧчъ твѣрдиѧ стѣнѧи, / изъѡколоѡ вода́ ѡбхо́дала, и
 та́мѡ съ ма́лое во́и / нствѡ пошѡлъ тѣ и сокро́вища ца́рскѧа скрѧша,
 / и велмо́жи тѣрновскѧи тѣ преживѣли и кри́ли се́ / ѡ́ тѣрцы а ца́рь
Иѡ́анъ бѡлгарскѧи, изиде на / среде́цъ, и тѣ бы се **7:** лѣтъ съ тѣркѧи,
 и по / то́мъ прииде на златѧца, оукреплѣнѧе во́ин / ѡ́въ, па́ки поиде и
 на са́мѡкѡвъ. а сѣлта́нъ / беа́зйтъ призва́ ма́рка ѡ́ бѧтола. и конста /
 нти́на ѡ́ се́ресъ, и поиде на вла́шкѡ на мѧ / рѣча воево́да зѣна́рь **Иѡ́анъ**
 глаго́летъ какъ / во мѣ е́ былѡ ѧме мѣрчѡ а маврѡбѧръ лѣтѡ / пи́сь
 латѧнець пи́ши какѡ́ мѣ е́ былѡ ѧме / димѧтриѧ ро́домъ бѡлгаринъ ѡ́
видѧнъ гра́ / и срази́ша са́ съ во́йска мѧрчѡвѣ, и катѡ ви́делъ / ма́рка и
 коста́динъ во́йска мѧрчѡвѣ носѧщѣ пра́ / порцы, и на нѧхъ крѣто́вѣ, и
 стѧи ѡ́бразы на / хорѣгви носѧхѣ, оубо́ѧша са́ бѣга, и не восхотѣ / ша
 бы́ти са́ съ хрѧтѧ́номъ, а ца́рь тѣрскѧи //

(72^a)

ка́къ ви́дѣлъ защѡ не щатъ да се́ бы́ѧтъ абѧе / повѣлѣлъ на своѧте
 тѣрцы посеке́ѧи ма́рка и / константи́на на ма́ли ча́сти, на мѣсте иде́же
 / назывѧет са́ калѣгерѣны, низше́ бѣкѣрежѣ и срази́ / ша са́ тѣрцы

сѣсъ влахомъ и побѣдиша мѣ / рча воевода влашкаго, и въ тѣ време
нападѣ оу / нгарскій крѣль сигизмѣндъ нечаенно на нѣкопо / ли,
и быстѣ принѣждѣнъ да стѣри мѣръ беазитѣ / съ мѣрча воевода и
положи дѣнъ даватѣ димѣтрѣа / тѣркомъ, а свѣтанъ беазитѣ поиде
на нѣкополѣ, / и побѣди оунгарскаго крѣла, и едѣа се спасѣ сигизм
/ ѣндъ самъ ѣ мечѣ тѣрскаго, и бѣжа во своѣ сы. / Сей сигизмѣндъ
крѣль оунгарскій послѣнъ / бѣ ѣ стѣйшаго папа римскаго на поможѣ
хрѣтѣ / ѣномъ. Бѣвшѣ емѣ къ папи ради окороновѣнѣа / крѣлевскаго,
и бѣвшѣа бѣседѣ всѣа воспоминаѣлѣ / всѣа папи дѣюѣща сѣ ѣ тѣрковъ
въ болгарѣю, папа же / оуслѣшавъ оумилѣ сѣ, и совѣтова всѣхъ
кнѣзѣй ск / ронѣлъ корола шестаго, крѣла францѣскаго, и / фѣлипа
герцѣга, бѣргаискаго и венецѣановъ, ра / достовъ, полѣковъ, вкѣпе
же и сигизмѣндъ крѣль : : //

(72^б)

оунгарскій, согласѣша сѣ и оудариша тѣрковъ ѣбѣче / нѣчто не
оуспѣша едѣа сигизмѣндъ оуспѣлѣ самъ / спасти живѣтъ своѣ. на
дѣнай. Тогда беазитѣ / виде сѣстѣе своѣ, ѣко толѣкѣ не могѣша
побѣдитѣ / егѣ зелѣ разгѣрдѣв сѣ, и поидѣ на цариградъ взѣ
съ / собою болгарскѣа кнѣзы валка дѣброѣанскаго и лѣ / зарѣ
евхайтскаго и ѣбстѣпи цариградѣ, ѣкрестъ / ниже градѣвъ всѣ разорѣ
а цариградѣ держѣлѣ / въ осѣдѣ⁶³ цѣли **10**: гѣдѣ и непрѣмѣнно
взѣлѣ бы / егѣ, ѣще нѣ бы препѣтствовѣлѣ темерлѣнъ свѣ / танъ
татарскѣи, изшѣдѣи изъ мѣѣтѣихъ изъ ка / рабѣтскихъ горахъ съ **500000**
^x: татаровъ, и пленъ / ѣ скиѣию, сармацѣю мидѣю месопотамѣю персѣю
и / анадѣлію оуслѣшавъ беазитѣ сѣа оубѣа сѣ, и / ѣстави цариградѣ, и
пошѣлѣ на ѣемерлѣана а въ ѣракѣю, / и македонѣю ѣоставилѣ вмѣсто
себѣ двѣ сына, оу / зѣнъ мѣюслѣманѣа и мѣсѣа, и заповѣдалѣ имъ не /
ѣслабѣвати воѣнѣ на ѣоставшѣа **болгаровъ** и сѣр / бовъ. неѣслабнѣ
бѣитѣ сѣ, а самъ поиде въ анадѣ / лѣю на тамерлѣана, и сразѣша сѣ и
побѣди ѣамерлѣ / нѣ беазѣита, и взѣ егѣ въ плѣнъ и заключѣ егѣ въ /
желѣзна клѣтъ и не могѣ терпѣти оубѣ самъ себѣ / своѣма / : : : : : : : :
: : **рѣкама** : : : : : : : : : : / **а по нѣмъ ѣосташа на царствѣ** : : : : : //

63 Вм. обсадѣ (!).

(73^a)

Лѣто ѿ Адама : : : : : : : : : : **6916**: / синове егѡ сѣлтѧнъ мѣса и
 8зѣнъ сѣлюманъ. / Паки согласиша сѣ два брата, единъ да пои / де на
 болгаровъ, а дрѣги на сѣрбѡвъ, потомъ сразы / ша сѣ междѡ собою, и
 начаша быти сѣ но ахметъ / паша зетъ ихъ стѣ междѡ имъ, и сот / ворѣ
 мѣръ, и такѡ поиде сѣлтѧнъ мѣса въ дарда / нѣю, то е западнаѣ бол-
 гарѣѣ, ѡхридъ бѣтола / ерцеговна далмати сир: Ирѣка, и взѣ съ собою
 / болгарскѣѣ кнѣзи, иже имѣѡхѡ тѣрцы по власти / своѣй **въ лѣто ѿ
 сотворѣнѣ мѣра : : 6917**: / такожде и 8зѣнъ сѣлюманъ взѣ съ собою
 ах / метъ паша зѣта своего, и поиде по темъ филип / ѡградскимъ, аки
 прѣиде 8зѣнъ сѣлюманъ на фил / йпограда, а онъ раздели воискѡ на
 двоѣ, и послѣ / ахметъ паша на златѣца, самъ же поиде на / самоковъ,
 и катѡ доиде до костенецъ междѡ / горамъ великимъ и тѣ абѣе сте-
 коша сѣ болгари / из гѡрѣ и оубыша егѡ тамѡ **въ лѣто ѿ создѧнѣѣ
 мѣра 6919**: егда оуслишалъ братъ егѡ сѣлтѧнъ / мѣса, и разгнева сѣ
 зелѡ, и абѣе оубы кнѣза ва / лка, и лазара, и прочѣи кнѣзи болгарски,
 иже имѣ / ѡшѣ съ собою и ѡстави дарданѣискѡю странѡ, и //

(73^b)

прѣиде на востѡчнѡю землѡ, и сразыша сѣ тѣрцы / и болгари близѡ
 прѣ **самоковъ** и побѣдѣша тѣр / цы болгаровъ, и оубыша царѣ **Иѡѧнна
 шѣшмана** / ѡста единъ сынъ владиславъ, и бѣжа при стра / шѣмѣръ въ
 вѣдинъ: потомъ сѣлтѧнъ мѣса пой / дѣ да плѣны златѣца, братъ же
 шѣшмана царѣ / болгарскагѡ геѡргѣѣ сртрашимѣръ⁶⁴: оуслиша ѡкѡ /
 братъ егѡ оубыѣнъ бысть ѿ тѣрковъ абѣе собра / множествѡ воискѣѣ
 болгари, сѣрби, маѣари, и по / идѣ на златѣца, и сразы сѣ съ тѣрки, тѣ
 оубы и / сѣлтѧнъ мѣса, и ахметъ паша зѣта царскагѡ и / все воинство
 ихъ тамѡ гѣ избы до едногѡ. / **Лѣто ѿ создѧнѣѣ мѣра : : : 6929**: и паки
 възв / ратѣ сѣ геѡргѣѣ владѣтелъ въ вѣдинъ : : : / **По немъ востѣлъ
 на царство мохамѣтъ пѣрвѣи** / ѡбѣче весма малѡ време поживѣ и
 оумрѣ. / **По немъ настѣлъ на царство тѣрское мѣратъ / вторѣй /
 Лѣто ѿ адама : : : : : 6930**: / Оумрѣ марѣѣ царѣца мати царѣ геѡргѣѣ
 болга / рскагѡ въ лѣто ѿ создѧнѣѣ мѣра : : : : **6932**: / въ товѣ време
 бысть знаменѣ помрачѣнѣѣ солнца, / и бысть тма по всеи Землѣ, и
 видеша сѣ звѣздѣ //

⁶⁴ Вм. страшимѣръ.

(74^a)

ѡ́къ же и въ но́щы сѣй мѡратъ въ лѣтѡ ѡ́ ада́ма / зрѣ ада́ма 6941: мѣсиць и҃лїа: 17: де́нь пре́жде всѣхъ / прїиде на геор҃гїа царѣ́ болгарскаго́, а ѡ́нъ не имѣ съ / чїмъ протївїтї сѡ емѣ, сегѡ́ ра́ди мїръ просї ѡ́ негѡ́: / **Зна́рь Іоа́нь** пїшетъ мѡратъ взѣ́ сестрѣ́ егѡ́ ма́рїю, / и та́къ сотворї́ мїръ. **Мавробїръ латїнѣць** пїши / ещѣ́ але́ксандръ да́ль ю́ въ брѣсѡ мѡратѡ́ первомѡ́ за / ра́дї мїръ по́слѣ́ кала ма́рїа се́ назова́, пото́мъ по́ / йде на се́рбѡвъ и взѣ́лъ се́рбскѡю зе́млю взѣ́лъ гра́дъ / **бо́рчъ** въ лѣтѡ ѡ́ сотворѣ́нїа мїра **6947**: та́же прїиде / въ болгарїю, и разорї́ гратъ ско́пїа, и ве́лесъ и о́крес / тнїа гра́довъ плѣ́нї, и въ нїхъ мно́гѡ члѣ́цы изгорѣ́ша / та́жа поїде и въ ца́риградъ, семерѣдовъ болгарскїи ца́рь / не имѣ́а воїскѡ́ протївїтї сѡ́ емѣ, но поїде въ оунгарс / кой зе́млю и собра́ оунгарѡ́въ и своїхъ, и прїиде на / шо́лъ мѡрата въ ба́ръградъ и сразу́ша сѡ́ и побѣ́дї / ца́рь геор҃гїа мѡрата, и взѣ́ ба́ръградъ ѡ́ мѡрата въ / лѣтѡ ѡ́ ада́ма **6949**: и па́ки возвратї́ сѡ́ ца́рь геѡ́р / гїа страші́мїръ въ оунгарскою зе́млю, тѡ́рскїи же́ / юсеїнъ паша́ взѣ́ гра́дъ ново ба́рдѡ и поїде на бѣ́ / лы́градъ, и ѡбсе́делъ егѡ́ ѡ́всю́дѡ, а сѡ́лта́нъ мѡ́ / ра́тъ, поїде на далма́цїю, и всю́ поплѣ́нї а наї́ / па́че ве́лїкїи гра́дъ ро́ѡза, и всѣ́хъ ѡ́креснїхъ / гра́довъ и села́ поплѣ́нїлъ, и изрѡ́былъ мно́гѡ на́ / ро́дъ изъ боса́нскаѡ зе́мля́, та́же пошо́лъ на кна́за //

(74^b)

Іоа́нна кастрїѡ́та кна́зь же́ Іоа́нь не имѣ́ воїскѡ́ / протївїтї сѡ́ емѣ, но́ просї́ мїръ, мѡрадъ же́ взѣ́ / де́тїи за́логъ вѣ́рностї ра́дї и да́ди Іоа́нь трї́ / де́тей своїхъ мѡ́жескїхъ, гесѣ́ргїа, константїна, све́ / тосла́ва, и трї́ дщѣ́ри, мѡратъ же́ ѡста́вї Іоа́нна, / и поїде на амморѣю слы́шавъ ѡ́къ бра́тїа конста́ / нтїна палеѡлѡ́га дїмїтрїа́ и ѡма́ имѣ́ютъ ме́ждѡ́ / ѡсо́бнѡю бра́нъ ѡма́ же слы́шавъ ѡ́къ гра́де́тъ / мѡратъ на амморѣю поїде мїрнѡ́ въ срѣ́тенїе егѡ́, / и ѡбеща́ сѡ́ дово́лнѡ ѡ́да́ти сѡ́лта́нѡ́ ча́сть зе́млю / свою́ да бы́ егѡ́ живота́ не лишї́лъ, дїмїтрїа́ же́ / сопротївїлъ сѡ́ и по ма́лѡ вре́мѡ вы́дѣ́въ ѡ́ко не́ / мо́жетъ ста́ти протївѡ́ солта́нѡ́, и ѡста́вї а́ / мморѣю, и **бежа́ въ рї́мъ** къ па́пї взѣ́вшї сѡ́ со́б / ѡ́ю гла́вѣ́ ста́гѡ аї́ла андре́а, па́па же́ оуслї́шавъ / ѡ́къ гредѣ́тъ къ не́мѣ́ дїмїтрїа́ ца́рь амморѣискїи́, /⁶⁵ а́бїе изїде па́па емѣ́ срѣ́тенїе,

65 В полето, срещу реда, с червенослов е написан изразът **въ срѣтенїе**.

и пріа́тъ егѡ́ то́р / же́ственнѡ, дѣ́митріа́ же ѡбавѣлъ емѣ́ вса́ дѣ́лама́⁶⁶
 / ѡ́ тѣрковѣ́ въ зѣ́млю амморѣа. и просѣ́лъ по́мощь / ѡ́ па́пѣ, па́па же
 ѡ́вещавѣ́ емѣ́ сы́це, вѣ́мъ азъ́ / ꙗ́ко ѡ́бщій вра́гъ хрѣ́тіа́номъ всѣ́мъ
 на́мъ / сѣ́лтанъ тѣ́рскій обаче́ е́сть ме́ждѣ́ хрѣ́тіа́номъ / несогласіе́ въ
 вѣ́ре, и аще́ изво́латъ всѣ́ гре́цы, / **бо́лгари, се́рбы, арбанасы́,** до́гмѣ
 рѣ́мскомѣ́, то́ / согласѣ́вша са́ всѣ́ вкѣ́пѣ́, **фра́нцѣ́зы, венеціа́ны,** //

(75^a)

нѣ́мцы, ма́раи, пола́цы, и всѣ́ пойдѣ́тъ на тѣ́рк / ѡ́въ, и побѣ́дѣ́тъ
 ихъ́ и изгѡ́натъ ихъ́ ѡ́ землѣ́ / бо́лгарскіа́ и гре́ческіа́ и написа́ша до
 ца́ра геѡ́ргіа́ стр / аші́мира, и до́ се́рбѡвъ ѡ́вѣ́та. **Бо́лгарскіи**
 же́ / ца́ръ геѡ́ргіа́ не изво́ли на совѣ́та сегѡ́, не ѡ́идѡ́ / ша се́рби, **бол-**
га́рѣ, арбанасы́, о́ні же́ собра́ша са́ всѣ́ въ⁶⁷ / кѣ́пѣ́, гре́цы, **фра́нцѣ́зы,**
не́мцы, венеціа́ны, оу́нгарѣ́, по́ / ла́цы и пойдѡ́ша на тѣ́рковѣ́ имѣ́ще
 предво́дѣ́лаа́ / дѣ́митріа́ палеѡ́лѡ́га, и въ́ пе́рвѡвъ сраже́ніи оубы́е
 / нѣ́ бы́сть дѣ́митрѣ́, и ѡ́несѡ́ша гла́вѣ́ егѡ́́ въ тѣ́рскою́ / землю́, въ
 порѣ́ганіе́ всѣ́мъ, та́же полѡ́жиша́ ю́ въ ко́ / же́нѣ́ ме́шкѣ́ ме́домъ
 напо́лнена, да́ бѣ́ прѣ́сна ѡ́несена́ / въ́ брѣ́сѣ́ сѣ́лтанѣ́ тѣ́рскомѣ́ во
 зна́меніе́ сла́вноѡ́ побѣ́ / ди ра́ди, а воиска́ па́пина мно́гѡ паде́ бе́зъ
 числа́. / и тѣ́рцы гла́вѣ́ ихъ́ рѣ́захѣ́, и вели́ки моги́ли дѣ́лахѣ́, / а телеса́
 ихъ́ вели́кіа́ гѡ́рѣ́ дѣ́лаша, въ́ зна́меніе́ вѣ́чноѡ́, / и бѣ́ стра́хъ и оужа́съ
 всѣ́мъ зра́щымъ. **Се́й сѣ́лтанъ́** / мѣ́ратъ хо́дилъ въ́ рѣ́лскою́ пѣ́стїню́,
 и въ́ мѣ́тирѣ́ рѣ́лск / ѡ́й хо́дилъ, и дарова́лъ мѣ́тирѣ́ю́ планїны́, и **б:**
 мѣ́шій а́ / во фтѡ́ротѡ́ розорѣ́ніе́ па́ки вза́ли тѣ́рцы ꙗ́коже́ по́сле /
 рече́тъ са́, та́же по́йде мѣ́ратъ въ́ анадо́лію, на оу́зѣ́нѣ́ / **хаса́на ша́ха**
 персї́дскагѡ́, а во́ едрене́ ѡ́ста́ви сы́ / на своегѡ́́ мога́ме́та вто́рагѡ́,
 султа́нъ тѣ́ркамъ. //

(75^b)

Согла́шша са́ геѡ́ргіа́ страші́мирѣ́ и кна́зь вла́дї / сла́въ и а́нколь
воево́да бы́толскіи́ / **Согласї́ша са́** въ́ лѣ́тѡ ѡ́ ада́ма **6953:** ца́ръ
 геѡ́ргіа́ / страші́мирѣ́, и кна́зь владисла́въ и а́нколь воево́да бы́ /
 то́лскіи́, и собра́ша мно́гѡ воиска́, и разделѣ́ша са́ на три́ ча́ / стї, ца́ръ
 геѡ́ргіе́ по́йде на златї́ца, и разбы́ мѣ́стафа́ / паша́ и оубы́ егѡ́́ тѣ́, и всѣ́

⁶⁶ Вм. дѣлааа.

⁶⁷ В полето вляво срещу реда е добавено в червено: **и арбанасы́.**

во́йнство до единаго́, та́же / по́иде на ни́шгъ, и разбы́ везы́ра тѣрсакаго́
 ѡсма́на, въ лѣ́ / тѡ ѡ́ ада́ма **6956**: та́же по́иде въ се́рбію, а ѡ́нко́ль
 во́во / да хошо́ль на **вла́шкѡ**, и разбы́ магзѣ́гъ **бе́а**: близъ бѣкѣ́рѣ
 / щѣ́ та́же разбы́ юсе́йнъ па́ша на ѡ́ловѣ́ца рѣ́кѡ изъ́ / гна́ль всѣ́хъ
 тѣрковъ́, изъ́ вла́шкѡ, та́же по́иде на / **сили́стра**, и по́иде на сто́лній
 гра́дъ **те́рновѡ**, кна́зь же́ / владисла́въ мла́дъ сый́ во́зрасто́мъ: **23**:
 лѣ́тъ по́ / шо́ль на до́броца и ѡ́бсто́пѣ гра́дъ **ва́рна**, сѣ́лтанъ же́ /
 тѣрскій то́гда оупразжнѡ́ша сѡ́ въ і́грахъ, въ то́ва вре́ / ме возвратѣ́
 сѡ́, сѣ́лтанъ мѣ́ратъ ѡ́ 838нѣ́ хаса́на, и прѣ́ / йде во́ гратъ́ бѣ́са, а везѣ́ръ
 егѡ́ ѡ́писѡ́ емѡ́, ѡ́ко гавѣ́ри / хо́щѣтъ взѡ́ти па́ки адриѡ́нъ гра́дъ, ѡ́н
 же абѣ́ со́ / бра́ **300000**^х: во́йновъ́, и предва́ри ва́рна, то́гда и сѣ́лтанъ́ /
 мога́метъ по́иде на шѣ́мень, и срази́ша сѡ́ тѣрцы́ / и бо́лгари, и оубы́-
 ша тѣрцы́ кна́зѡ́ владисла́ва сѣ́на //

(76^а)

ца́ревича́ въ лѣ́тѡ ѡ́ ада́ма **6957**: ѡ́нко́ль же́ оусли́ш / ѡ́въ ѡ́кѡ
 оубы́енъ бѣ́сть владисла́въ, абѣ́е возвратѣ́ сѡ́ / въ вла́шкѡ ца́рь же́
 геѡ́ргѡ́а **болга́рскій**, всѣ́хъ / тѣрковъ́ изгна́ изъ́ се́рбію, и прѣ́иде
 по́дъ софѣ́ѡ, и / въ то́ време́ прѣ́иде геѡ́ргѡ́а арба́насъ, бейле́ръ **бе́и**,
 / назива́емѣ́й скенде́ръ, съ ны́мъ въ кѣ́пѣ́, и велѣ́кѣ́й па́ / ша́ тѣрскѣ́и,
 на геѡ́ргѡ́а страши́мира́ ца́рѡ́а **болга́рсакаго́**, съ́ / сѣ́лна во́йска. / ☩
геѡ́ргѡ́а арба́наса / Се́й бѣ́ снѣ́ Іѡ́анна, кастрѣ́ѡта кна́зѡ́ арба́насакаго́,
 / ѡ́данъ́ въ залогъ́ сѣ́лтанъ́ мѣ́ратѡ́ ѡ́коже́ рѣ́хъ, мѣ́ратъ́ / же́ оубы́
 всѡ́ бра́тѣ́а егѡ́, негѡ́ же́ не оубы́, но́ сотвори́ / бейле́ръ **бе́и**, и наре́че
 егѡ́ скенде́ръ. т: е: вто́рѣи́ а́ле́ / ѡ́андаръ́ за хра́брость егѡ́, ѡ́н же
 хо́щѣши винѣ́, избѣ́ / гнѣ́ти ѡ́ тѣрковъ́, поне́же бѣ́ше оусли́шалъ ѡ́ко
 оумре́́ / оцѣ́ егѡ́, и послалъ́ мѣ́ратъ́ во́искѡ́ да до́бѣ́ютъ зе́млю / егѡ́,
 и ко́гда хотѡ́хѡ съ геѡ́ргѡ́а ца́рѡ́а срази́тѣ́ сѡ́, а / ѡ́нъ оупра́вилъ па́шѡ́
 напре́, и срази́ша ша́ кре́пкѡ, / и по́бѣ́ди ца́рь геѡ́ргѡ́а па́шѡ́, и взѡ́
 егѡ́ въ плѣ́нъ,⁶⁸ / а геѡ́ргѡ́а арба́насъ побе́же въ бо́лга́рскѡ́ю во́искѡ́,
 и ис / просѣ́ ѡ́ ца́рѡ́а геѡ́ргѡ́а, искѣ́снѣ́ишѣ́й въ бра́нѣ́хъ **300**: / во́йновъ́
 и по́иде во́ ѡ́те́чествѡ́ сво́е алба́нію, и е́гда́ / оусли́шаша арба́наси́
 прише́ствие егѡ́ зе́ло́ возра́до́ / ваша́ сѡ́, и стеко́ша сѡ́ к немѣ́ до
12000^х: во́ины и че́р //

68 В полето отляво е добавено в червено: зрѣ́ па́шѡ́ побѣ́ди ца́рь геѡ́ргѡ́а.

(76^б)

ногѡрцы прїшлѣ емѣ на по̀моцѣ **8000^х**: и совокѣпї до : : : : / **20000^х**: войска́, и прїйде до кро́ю гра́дѣ, и но́щїю на́па / де́ на тѣркѡвъ, и изсѣче до **40000**: войска тѣрска, и зе́ / кро́ю гра́дѣ, е́гда оуслїшалѣ сїа́ мѣратѣ, и сынѣ егѡ́ / могаме́тѣ зелѡ́ разгнѣваша сѡ́, и взѡ́ мѣратѣ **300000^х**: / войска́ избрана́, и пойдѣ на геѡ́ргїа арбанаса, мѣра́ / дѣ же ѡбстопї кро́й гра́дѣ, и гра́дѣ дора́ца, геѡ́ргїа / же па́ки нападе́ но́щїю, и изчѣче⁶⁹ по́ль тѣрскою во́искѡ, / та́кожде и дрѣгѣю но́щѣ, и така́ ѡгналѣ тѣркѡвъ / ѡ́ свою́ зе́млю, мѣратѣ же ѡ́ гнѣва и ѡ́ростї паде́ въ / бо́лезнѣ́ едва́ же живѣ ѡ́нѣсенѣ во едрїне́, та́ко и оу / мрѡ́ль въ лѣтѡ ѡ́ ада́ма, : : : : : : **6958**: / По не́мѣ настѡ́ль на ца́рство тѣрское мохаме́тѣ / **2**: рїи въ ле́тѡ ѡ́ ада́ма : : : : : : **6959**: / Той ѡста́ви болгарїте, сербїте, арбанасите, и / ѡтїде на гре́цы во ца́рїградѣ, и гѡ́ ѡбіко́лї, и па́рвенѣ / согради́ кале́ ѡколо́ ца́рїградѣ, па тогїва повелѣ́ та / напра́вїха **80**: кайчета рѣчни въ лѣтѡ ѡ́ ада́ : : **6961**: / и тогїва пѣснаха кайчитѡта по че́рното́ море́, въ / боа́за, и додо́ха до га́лата, и не мо́жаха да пре́мїнатѣ, / защѡ́тѡ їмашѣ верїга желѣ́зна, ѡ́ га́лата пре́зѣ / море́тѡ до ца́рїградѣ, по слѣча́ю пове́а едїнѣ въ / трѣ́ ю́жнїй сѣ́лнѡ, и се́ разигра́ море́тѡ, и тала́ / зїте́ морскї, покрї́ха верїгата, и така мїнаха //

(77^а)

пре́зѣ верїгата и ѡбіко́лїха тогїва ца́рїградѣ, и / по́ сѣхо и по море́тѡ, гре́цїте́ катѡ́ вїдѣха ра́бота / та ѡ́ча́аха сѣ́ живѡ́та, и се́ наго́твїха сї́чки да оу / мрѡ́тѣ за ѡ́те́чество́то сї, а не́ да се́ да́датѣ на / тѣрцы́те, и бї́ха са трї́ дни, и па́днали ѡ́ гре́цїй тѣ́ / рцы́ по́вече ѡ́ **200000^х**: ме́ртвї челѡвѣ́цы, и ѡ́сла́бнаха / гре́цы, и оубї́ха тѣрцы́ царѡ́ констанді́на, и бра́та / егѡ́ ѡеѡ́фїла и тогїва напѡ́лнїха тѣрцы, сї́чки сѣ́ / ка́цїи ца́реградскїи, и ко́ї мо́же да їска тогївашно́ / тѡ́ безче́стїе, на ца́реградскїте хрї́тїани, повелѣ́ / тѣрскїи ца́рѣ на своїте сѣ́ тѣрцы, трї́ дни ко́ї ка / квѡ́ їска такѡ́сѣ да пра́ви, тогїва тѣрцы́ старї́ / сѣча́ха, мла́ди ро́баха, де́вїцы за же́ны ро́баха, бо́ / га́тї ѡбі́раха, то́ва бе́ше трї́ дни, по́слѣ́ повелѣ́ сѣ́ / лтанѣ́ да извїда́тѣ сї́чки ца́роградскї хрї́тїанї́ / кої́то са сѣ́ ѡ́тарва́ли живѡ́та на а́тѣ ме́гданѣ́, ба́ / шка бѣ́лѣри, башка сї́ромасї, и по́пїта сѣ́лтанѣ́ бѣ́ / лѣрїте, гдѣ́

⁶⁹ Вм. изсече.

сте скрѣли вѣшетѡ сокровище, а тиé ѿ / ѡвѡрѣха, нѣи пичѣлихмѡ
тѡкмѡ кѡлкотѡ да сѣ хрѣн / ѣмъ, и за богѣтѡв⁷⁰ не радѣхмѡ, тогѣва
повѣка сѣл / тѣнъ слѣгѣте тѣхны, и съ мѣка гѣ исьпѣта гдѣ / са скрѣли
богѣтсвотѡ тѣхнѡ, и слѣгѣте ѣмъ кѣ / заха, и въ тѡи чѣсъ повѣлѣ
сѣлтѣнъ, да изнѡсѣтъ / срѣбро, и злѣтѡ, и кѣменѣ многѡ-цѣнны, на
а^ть / мегдѣнъ, и изнѣсоха та напраѡвѣха могѣла ѿ срѣбрѡ //

(77^б)

и злѣтѡ, и ѿ дрѣги хѣбавѣ рѣботѣ, тѣка изнѣсоха бо / гѣтсвотѡ, и ѿ
сѣа софѣа, и ѿ нѣгѡ напраѡвѣха дрѣга мѣ / гѣла, кѣтѡ вѣде мѡгамѣтъ
тѡлкѡва злѣтѡ, зачѣдѣ сѣ / и вѣка свѡите бѣшовѣ, и повелѣ да мѣчатѣ
грѣцѣте, / и тѣ зѣха бѣзъ мѣлѣсти та посѣкоха сѣчкѣи жѣнѣи, и / децѣ тѣхнѣ,
прѡстагѡ жѣ нарѡда разделѣли въ рѡбствѡ / на свѡите тѣрцѣи, тѣко
погѣбе вѣсъ рѡдъ цѣрегѣдскѣихъ / хрѣтѣанъ. послѣ ѡѣде мѡгамѣтъ
и въ патрѣаршѣата, / тогѣва бѣше патрѣаршѣата гдѣто е сегѣ цѣмѣа
сѣлтѣнъ / мѡгамѣтъ, тѣа бѣше испѣрѡвѡ хрѣмъ сѣтѣхъ аѣлѣ / пѣтра,
пѣтр: и пѣвлѣ, и излѣзи патрѣарха сѡсъ сѣчкѣа / нарѡдъ, щтѡто сѣ
намѣри тѣмѡ, и сѣ поклонѣ сѣлтѣнѣ, / а ѡнъ гѡ попѣта тѣи кѡтѡ есѣи, а
ѡн мѣ рѣче: азъ самъ ѡцѣ / рѡдѣ семѣ, сѣлтѣнъ жѣ рѣче емѣ, тѣи ли есѣи
велѣкѣи попѣ, / ѡн же ѡвѣщѣ азъ ѣсмъ многѡлѣтнѣи царѣ, сѣлтѣнъ /
жѣ рѣче емѣ, ѣто тѣи харѣзѡвѣмъ живѡта, и тѣзи цѣ / рѣкѡ, и тѣи дѣвамъ
хѣлѣада алѣана въ гѡдѣната, / и бѣдѣши ѣкожѣ былъ есѣи испѣрѡвѡ.
патрѣархъ / же рѣче „Еѣи многѡлѣтнѣи царѣ, аще ѡбрѣтѡхъ мѣи / лѡстѣ
прѣ тобѡю, то мѣи харѣжи и тѡзи нарѡдъ кѡи / то ѣ съ мѣне, сѣлтѣнъ
жѣ рѣче емѣ, елѣко сѣтъ ка / лѣгѣри, и попѡвѣи, дѣрѣю тебѣ, мѣрѣстѣи жѣ
всѣхъ / погѣблѡ, понѣже ѡбрѣтѡхъ ѣхъ сѡпѡстѣти мнѣ, и / нѣ хѡщѣтъ
покорѣт са мнѣ, и поѣде сѣлтѣнъ вѡ своѣ / сѣи. //

(78^а)

Пѣакъ въ лѣтѡ ѿ адѣама **6963**: собрѣ сѣлтѣнъ мѡгамѣ / тѣи войсѣка
500000: тѣрцѣи бѣашъ вѡинѣи, и ѡтишѣлъ на ѡстѣ / налитѣ касѣбы
бѡлгарскѣи, и сѣрбскѣи, кѣтѡ ѡтѣвашѣ въ пѣа / тѣи стѣгна до фѣлипогѣрадъ,
и слѣшавъ тѣамѡ какѡвѡ ѣмалѡ / бѡлгарскѣа войсѣка, въ тѣлскѡтѡ полѣ,
и сѣ крѣила ись гѡратѣа, / и сѣлтѣнъ тѡи чѣсъ прѡвѡди а^рапъ исьфѣ

70 Вм. богѣтствѡ.

паша́, съ **15000**^x: / тѣрска войскā, и трагнаха, и катѡ отидоха до среднā гора́, / и намѣрили въ горāта, сла́венъ монастѣръ **сты́й нѣколай**, / и го развалѣли, ѡ основāнїа, и избѣли сѣчки калѣгерѣ до едѣнъ / и многѡ мѣрски избѣли въ тозы монастѣръ и ѡ тамѡ сла́з / лѣ на село тѣлїа, и испалнїха тѣлѣвскотѡ полѣ, и тамъ / нѣмажѣ⁷¹ воискā, но прѡстѣ народъ и жѣнѣ деца́ крѣа́ха / сā междѣ горѣте: щото сѣ билѣ собрали нао́колѡ ѡ касабѣ / тѣ и селāта, катѡ видѣха народа тѣрскотѡ дохо́ждāни / и тѡрде са оупла́шиха и викаха съ голѣмъ гла́съ до / нѣботѡ **гдѣ помѣли**, и гдѣ оуслѣша тѣхнїа гла́съ, и / тої часъ излѣзи ма́гла, из' землāта, и покрѣ полѣтѡ, / и притамнā, тѣрцыте рѣкоха чи нападнāха на тѣхъ / болгарѣте, и фāнаха да сѣ бѣа́тъ помѣждѣ си, и сѣ из' / бѣха до едѣнъ, и катѡ не ѡстана едѣнъ ѡ тѣрцыте, / и тогѣва сѣ дѣгна ма́глāта на воздѣхъ, народа катѡ / видѣ това чѣдѡ бѡжѣе, просла́виха бѣа́, и стѣителā / нѣколаа чѣдотѡрца, и нареко́ша їма́ мѣстото мѣ //

(78°)

мглішъ и днѣсъ, а сѣлтāнъ мога́метъ катѡ чѣ таа́ ра́ / бота, ꙗ́ко сѣ расѣрди, съ гнѣвъ на бѡлгарѣте, и ѡтѣде / на **са́моковъ**, а зинāнъ пашā прѣтилъ на златїца, / и а́ взā, и лѡвчанскотѡ калѣ взā и ѡ тамѡ ѡїде въ видѣн' / на геѡргїа́ страші́мїра царā бѡлгарскагѡ и многѡ кавгā / бѣлѡ въ **вѣдинъ**, сѣлтāнъ взā са́моковъ съ голѣмо кро́во / пролѣтѣ за **7**: мѣца, а сла́внїй гратъ софїа́ взѣли тѣрцы / за **7**: лѣта, съ вели́къ бої и срāшно кровопролѣтѣе, по / дѣръ та́хъ взѣ пѣротъ бѣзъ бої, но тѣрцы навѣха бѡлга / рѡвъ, и влѣзоха бѡлгари во гратъ нѣшъ, а тѣрцы ѡбѣколі / ха градā ѡврѣтъ, и за **9**: мѣца съ вола́ сѣ преда́оха, и тā / ка́ взā тѣрчїнъ нѣшъ и тогѣва ѡїде въ сѣрбскѣ, и развалѣ / градъ ѡтра́вицѣ ново ба́рдѡ, и сѣтницѣ, въ лѣтѡ ѡ ада́ма / : : **6965**: а зенāнъ пашā бѣ са́ оу вѣдинъ **3**: лѣтъ съ геѡргїа́ / страші́мїра царā бѡлгарскагѡ, и побѣдѣлъ егѡ зенāнъ / пашā, и изгāлъ⁷² егѡ изъ вѣдинъ, и оуловѣлъ егѡ живѣ / оу копѣнскѡ со всѣмї детмї егѡ въ лѣтѡ ѡ ада́ **6968**: / а сѣлтāнъ мога́метъ пошѡлъ на бѣлѣградъ, и бѣ се / съ а́нкола, и разбѣ мога́метъ ꙗ́нкола растѡчї и ранї / егѡ въ бѣдрѡ

71 Вм. немаше.

72 Вм. изгналъ.

въ то лѣтѣ оумрѣ ѱанколъ воевода при / липскій, нѣкъ марковъ оу
бѣлъгра́ тогда взѣ сѣлтанъ / бѣлъгра́тъ въ лѣтѣ ѿ адама, **6969:** //

(79^a)

Благочестивій же царь георгіа болгарскіи, и царіца / егѡ Іріна, ѡба
приставиша сѧ оу рѣдникѣ лѣтѣ ѿ адама **6999:** / ѡсташа ѿ нѣхъ трі
чада, едінъ іменемъ **стефанъ**, и / двѣ дщери маріа и анастасіа, и не
вѣмъ что сотвори сѧ / съ нымъ, В то лѣтѣ побѣже крагѣръ, и маріа
сестра́ ла́ / зарова владѣтелѧ сербскагѡ, мехметъ бѣгѣ на дома, и /
ѡба пріа́ша тѣрскѣ вѣрѣ. / Болгаромъ, грекомъ, сербомъ, арбанасо-
мъ, и истрѣ / блѣнни быша акі въ потѡпѣ мечемъ тѣрскімъ. бѣ / ха сѧ
съ тѣрками **127:** лѣта нача́ша быти сѧ въ лѣтѣ **6869:** / до лѣтѣ **6996:** //

(79^b)

Страницата е празна //

(80^a)

Во вре́мѣ второ́е разорѣніе болгаріи таковимъ /
образѡ бысть. — /

Во время 2:го Мехмета / Когато обладалъ Цариградъ, и родился емѣ
единъ / сынъ іменѣ Селимъ 2:рый и егда станалъ на / 16: години
поискалъ скрѣшно да убій баща си, и / да се во-цари той на царство
Турское, / и като чу́л мехметъ за сына си чи на / мыслилъ таквасъ
работа, и тойзи часъ повелѣлъ / на хората си да мѣ извадетъ очіте
немілоствивно, и / Селимъ той часъ побѣгна по чермното морѣ, у Та-
тар / ската земля, и прія́ го нѣкой Господаръ Татар / скій, и живѣлъ
тамо до смерти отца́ своего, / и Като умрѣлъ султанъ Мехметъ, а
Сали́ / налъ⁷³ от тамъ и узѣлъ 125000 татарока / войска, изъ Карамъ,
защото го было стра́хъ / ѡтъ Турцыте, и преминалъ Селимъ у
царигра́ / и седналъ на ца́рство Турское, тогѣва нѣкой си / патріархъ
Гре́къ, наслѣдникъ аду, діаволѣ дрѣгъ, / Іѣда вторый, новый Арій,
отишелъ при царь / Селима на поклонѣніе, и ре́клъ мѣ⁷⁴: Царю мно

⁷³ Пропусната е първата част от думата *трѣгналъ*.

⁷⁴ Вм. мѣ.

/ голѣтний! има тѣка Твои по̀дданници болгар / скій родъ сурóви и
хра̀бри чело̀вѣцы, и въ бра / нѣхъ непобѣдими, и ако не смиришь
ихъ до конца̀, / и ако не погѣбишь учители ихъ, и ако не / изгѣришь
книги и Истори́и ихъ, //

(80^б)

те па̀к ще воста̀натъ на тѐбѣ, и ще си́ зема̀тъ / зе́млята, но ты
многoлѣтний царю! да развали́ / тѣхните Гла̀вны мѣста̀, и
Градоначалникoвъ ѳ, / и тогива ще стои́шь спо̀койно, защо̀ тойзи /
сурóвой хра̀брій, и въ бранѣхъ непобѣдимый / родъ болгарскій, билъ
се ѐ отъ на-прежно вре́ме / сосъ нашите грецы 985: години, и много
пжти / ѐ побѣжда̀валъ нашите грецы, и ги ѐ пра / вилъ подданни-
цы. Тогива Султанъ Сели́мъ по / гледна̀лъ на не́го со̀ гнѣвъ, и го
попы̀талъ: / Ко́й са техните гла̀вни мѣста̀; отговори Патри́ / архъ-o
Селимъ: техните гла̀вни мѣста̀, Сто̀лный / гра̀дъ Те́рновъ, въ ф̀ра́кіа
Адриа̀нъградъ. / тогива скочи́ Сели́мъ съ големъ гнѣвъ на бол / гаріата
въ лѣто̀ Господне 1522: Селимъ са / мичокъ развали́ ф̀ра́кія отъ Ед-
рене до Средецъ, / а единъ кашмаканинъ Татарскій и́менемъ Мѣрза
/ сосъ 46000 Тата̀рска войска покрай дѣнавѣр: / и въ стара планина
все разси́па, ò черно море до / Видинъ, а въ Македоніа проводилъ
своего ве / зира со̀ 33000 рані́ ò драма дори до босна / все потѣрчилъ,
тоспатъ Планина тогива ѐ / истѣрчена всі́чка: Ерце́говина, арбанаси,
босанцы, / намерва се въ нѣко́я касичка истори́я Немска //

(81^а)

за тогóзи Селима Като развалилъ Болгарска / та зе́мля и погѣбилъ
учители ихъ и изгорилъ сички нихни книги, тогáва / мно́го наро̀дъ
красны и хра̀бри / Болгарски Юноши, и весма Премного хѣбави /
дѣвицы избира̀лъ изъ болгарските села гра̀ / бялъ ги, и ги сабиралъ
въ Едрене́, и ги пи / сѣвале Еничаре по тѣрскій ѳзыкъ (но̀ви чирацы)
/ и оувѣли въ тѣрското войнство до 32500 Юно / ши потѣрчени млади
болгаре, токмо̀ мѣжескій / полъ толко! а женскій полъ ктó вѣсть; то-
гива / и Терновската Патри́архія съ о́гнь изгорі́ле, / и Патри́аха⁷⁵ бол-
гарскаго уби́ле. Въ това вре / ме голема тѣга̀, имали Болгарете, скор-

75 Вм. Патри́арха.

бъ на / скорбъ, Жалость на жалость, плачъ и риданіе, / и вопль многъ,
Горко подиръ и окаянно тѣх / ното Болгарско царство!!! така и по
свои / чада матери и оцѣ ихъ бяхъ подъ неискажи / мое и неутѣшимое
риданіе и воздыханіе / подъ тѣрското ѳго, и избирале който бѣле х8 /
бавы церкви, обращали-ги на цемій, а / пакъ който бѣле близо при
рѣката прави / ли ги на баны⁷⁶. и така ѳемале Монастир / ски и цер-
ковни, и х8бави кащя ѳ болгари / те, нѣви, ливади, лозя, планины, и
вси прилични / мѣста, гдѣ що искале все обладали, и перво //

(81^б)

начални хрѣстіяне болгаре на все убивали, и / имѣніето ѳмъ все раз-
грабиле. и така онези / болгаре първите челоуѣцы при който се зело
/ и обладало ѳ Тѣрцыте болгарското царство / имали големъ кахаръ
и плачъ, догде се пре / миналъ първо и старѳо ѳнзи родъ болгар /
скѳи, а подирнѳо народъ навѣкналъ съ Тѣр / цыте да живѣе, така и
Тѣрцыте съ хрѣ / стѳаныте, и се засрамили и оставили да не / грабятъ
чѣжди вещи, обаче окаянни пакъ / въ това время не ѳматъ никаква
правда, / ни сѣдъ праведный. ѳ //

(82^а)

Страницата е празна.

(82^б)

Страницата е празна.

(83^а)

ѳ оучителехъ Славѣнскихъ поведатѣ воспоманѣти / потребное
въ кратцѣ за стѳаго кирилла и меѳодѳа въ / коѣ време составили
писменѳа и кнѳи на славѣнскѳи / ѳзыкъ /

Во время михайла царѳа Иконѳборца билѣ са родили / кирилъ и
меѳодѳа въ солѣнъ градъ ѳдѣ оца на ѳме Левъ / сановитъ и богатъ
и добродѣтеленъ члѣкъ насѣтне катѳ / порасли стѳий меѳодѳа стѳаналъ

⁷⁶ На това място е направена препратка. Отдолу на страницата, в полето, е пояснено: „Салтъ въ Терново има 3: церкви потѣрчени и 1:на баня направена”.

воевода Болгарска и наѧ / чил са добре ѧзѧкъ болгарски слѣдъ **10**:
 годѧны ѡставил' / чѧнъ воѧскѧ а то восприѧлъ чѧнъ монашески а
Кирил' / стѧй тоѧ билъ по младъ братъ методѧевъ тоѧ отишел' / в'
 цариграда да са ѧчи философиѧ наедно сасъ михайла / царѧ мѧлагѡ
 сына ѡеѡфилова и станалъ философъ и / зраденъ и славенъ въ
 цариградъ и по совѣта брата своего / меѡѡдѧи ѡставилъ и тоѧ мѧръ
 и восприѧлъ монашескѧи / чѧнъ и провождалъ стѡ жѧтиѧ свое и во
 времѧ егда царѧ / валъ мѧртагонъ въ болгарѧю прѧишелъ меѡѡдѧ въ
 / терновѧ защо билъ искало тогѧва мѧртагонъ царъ / иконописца да
 мѧ напиши на палатите зверове / и ловѧтва а Меѡѡдѧй былъ знѧялъ
 товѧ искѧство / но повече за товѧ прѧишелъ да бы возмѡгълъ / наѧчѧти
 и оуловѧти болгарите на вѣра христѧн / ска, като мѧ заповѣдалъ
 мѧртагонъ да мѧ напи / ши палати тѧ звѣровѧ ловѧтво и птици и по
 / добѧя ловѧтва но стѧй меѡѡдѧй⁷⁷ не писалъ то / но писалъ второ
 прѧшествѧе христѡво толико //

(83⁶)

хитро и страшно защо като видялъ царъ / мѧртагонъ товѧ написѧние
 оуплашил са твѧр / де и оусмылил са и наченалъ да се размы / шля,
 тогѧва меѡѡдѧй полѧчилъ време подо / бно и рекълъ на царѧ мѧртагона
 да приемне / вѣрѧ христѧнскѧю и сказал мѧ и повчил го / многѧ и
 обарнало са сарцѧто мѧртагоново / и пратилъ до царыца ѡеодѡра на
 Цариградъ / да мѧ прѧти епископа да го крести, и / прѧишелъ отъ
 царыградъ епископъ и крѧтилъ / мѧртагона царя и нарекалъ мѧ и
 мето ми / хаилъ и много са народъ болгарски крѧстилъ / въ то време
 защо меѡѡдѧй сказѧвалъ имъ / и оучил ги ѧзыкомъ болгарскимъ
 насѧтне / убѧждѧни отъ царѧцы и отъ дрѧги бол / гаровъ да восприѧмне
 меѡѡдѧй и кѡрѧлъ архѧ / ерѧйство замъ да идатъ и да оучатъ болга /
 рите и дрѧгите славѧни вѣрѧ христѧнскѧю / и нарекалъ ги болгарски
 апѡстоли. сетне постилъ / стѧй Кирилъ :40: дни и извадилъ :40: слова
 / и сложилъ писмо на славѧнски ѧзыкъ, перво / написалъ въ началъ
 бѧ слово отъ Иоанна стѡе / евагелѧе и показѧ то царя и прочимъ и
 патрѧѧ / рхѧ Игнатѧю цареградскомѧ и тѧ товѧ велми / похвалили и
 рекли имъ да учатъ болгарѧ / те и словѧните по техны ѧзыкъ и да прѧ
 / водятъ отъ гречески книги на болгарски //

⁷⁷ Вм. меѡѡдѧй.

(84^a)

ѣзыкъ, и те прїишле во охрїдъ при архїепїскопа / клїмента онъ
 былъ родомъ болгаринъ но по грѣ / чески читялъ и тако се собрали
 іоше :5: філосо / фи отъ болгарски рѣдъ ала знаялъ ѣлински /
 мѣдрости и писанїе добре именá ихъ, сїя климе / нтъ, сáвва, наумъ
 еразм, аггеларїя това са били / стї мѣжїе тогїва отъ ѣзыка болгар-
 скаго, іоше / стїи Кїрѣль и Меѣодїй та станали :7: даска / ли искѣсни
 и премѣдры и тако тогїва собїрали / рѣчи избрани и прáви ѿ болгар
 ѿ сѣрби отъ / лѣхи за много време отъ рѣси, москоф / цы, славени, и
 отъ власи, ловїли рѣчи отъ / тези :7: народи дорї са составили пѣрво
 / еваггелїе и ѱалтирь и дрѣги книги и про / дали ги перво на болгар-
 те каквѣто и / досегá зна-ятъ и грѣцы и весь народъ / и :4: патрїарси:
 Иеросалимъ, сѣна́я, стá гора, / и Цáриградъ. сїчки кажатъ книги бѣл /
 гарски или волгарски, а не сѣрбски и сетне / стїи Кѣрѣль и Меѣодїй
 былѣ поставени / епїскопи на морава славѣномъ ала не сѣр / бская
 морава що иде прѣзъ шумаида но другаѣ / морáва що е при океанъ
 морѣ при бранда / бѣрга отъ тамо се перво изишлѣ болгари а / оны що
 са тамо остáли наричет ся славїани / тако былѣ тыя стїи за няколко
 време / епѣковали и оучїли оныя словїани вѣрѣ хрїстї //

(84^b)

анскою и тако насѣтне породї того нарѣ / да славїанскаго нарѣкли
 писмо и книги / словенски и тако кой нарѣдъ читѣ по тїя / книги тако
 се наричатъ общославенски / книги, алá грѣцы знаятъ исперво како
 са / болгарски книги та ги не дѣматъ славен / ски книги но ка-жетъ
 волгарски кнїги / и до днесъ тако болгари наи перво воспрї / яли пис-
 мена и книги и стѣе крещѣнїе / отъ всего словенскаго народа макаръ /
 да се подносятъ рѣси, и москали сѣрбїе / и прѣчи да са по пѣрво прїяли
 писменá / и крещѣнїе ала не е така истинна защо / греческите и латин-
 ските лѣтопїси / извѣстно казватъ въ коѣ време болгарски / краль
 Трївелїя прїялъ своѣтоѣ⁷⁸ крещѣнїе / съ сичките народи болгарски.
 въ лѣто .703. / малко нешто слѣдъ шестаго и вселенскаго / собора и
 держали болгарите хрїстїанство / за .78. лѣта. ала не їмали писменá
 по / своемѣ ѣзыкѣ но латински и гречески / читяли и писа-ли затовá
 твѣрде не / былѣ оутверждѣни въ вѣре но отъступї / ли пакъ цари

78 Вм. свѣтоѣ.

болгарски въ поганство ала / не сичкѣй народъ защо на охридъ по / ставленъ былъ на 5: соборъ архіеписко / пъ самовластенъ чи былъ царь Іустині //

(85^a)

анъ родомъ отъ охридъ перво зоваѣли / охридъ дарданія и на :5: соборъ оумолили / царь Іустиніанъ святи отцы та поста / вили архіепископа самовластна да м8 не / зап8вѣдва нѣкой патрїархъ и оградилъ / охрида градемъ но въ та времена бѣлгари / наскоро зели охридъ от грѣцы и тамо / имали столница царская въ охридъ и / тамо прїялъ стѣй трївелія стѣе крещеніе / и доде имъ былъ прѣтолъ⁷⁹ царскїй въ / охридъ при архіепископа стояли на хрїстї / анство и като принесли прѣтолъ своѣй / въ загорїа въ тернову тогѣва отъстѣпили / отъ хрїстїанство царѣто болгарски и / стояли въ поганство .92: лѣта баронїа / пиши на листъ .цї въ лѣто .845. пакъ м8р / тагонъ прїелъ стѣе крещеніе со всемъ / народомъ болгарскимъ и отъ оная вре / менѣ и до нынѣ болгарите стоятъ не / отстѣпно на хрїстїанство. а олга княгиня / росїйская Прїяла стѣе⁸⁰ крещеніе. въ лѣто / 958. Баронїя пиши на листъ .143. / Ала не сичка росїя но съ мало члѣцы и / тогива гречески бѣлѣ священицы що я //

(85^b)

крещѣли а не славенски не 8меяли іоше / тогива хрїстїани никакъ да четатъ / славески но следъ ѳлга княгиня. въ лѣто / 1050 владимиръ князь росїйски. Прїелъ / крещеніе баронїя пиши на листъ .179 / и сички народъ росїйски то извѣстно / какъ да са росїани следъ болгари за .153 / лѣта. Насѣтня прїяли сички народъ кре / щеніе тако и писмена и книги славенски / тогдѣ прїяли. А сербїе бѣлѣ подъ папа и рїм / ская вѣра держѣли та затова нема никакъ / ни у латински ни у грѣчески лѣтописа за / сербїе писано въ коѣ време крѣтили их / римляне намеря са въ лѣто. 1130. неманъ / ж8панъ сербски прїялъ стѣе⁸¹ крещеніе. ала не / сички народъ но мѣло народъ сѣтне стѣй / савва архіепископъ сынъ немановъ въ лѣто / .1190. обрѣтилъ сички наро-

79 Вм. прѣстоль.

80 Пропусната е титлата за съкращение.

81 Пропусната е титлата за съкращение.

дъ сербскій на / стѣю православною вѣрѣ тако сербіе следъ / болгари
за .345. лѣта. насетне пріяли / вѣрѣ хрѣстіанскою тако бѣлгари на /
прѣдъ пріяли стѣю⁸² православною вѣрѣ и / по напредъ те имали себѣ
патрїархъ и / царъ и по своемѣ ѡзыкъ почѣли да четать, //

(86^a)

но болгари окаянни защо са посреди тѣрцы / и бѣлизѣ при царигра-
дѣ затова са весма по / тапкани и озлобѣни отъ тѣрцы и не мѡ /
гать да спрїемнатъ никаква хитрость / или мѣдрость книжная рѣси и
москали / иматъ царство и / свобода церковная за много време затѣи /
са постаѣвили школи и академіи тако по / мѣло воспрїемватъ мѣдрость
отъ грѣцы / и латїни и отъ дрѣги ѡзыцы защо имъ / е възможно⁸³ и
щамбають славенски кнїги / и много рѣчи обращатъ на свой ѡзыкъ
/ какъ е тѣмъ прилично тако и сербіе кой / са подъ тѣрски рацѣ
данницы тешко и / горко тѣхъ и те прѡсти и нищетни повече / отъ
бѣлгари а кой са подъ немская дер / жаѡа оны мѣло по искѣсни са да
четать / и да пышатъ защо и те иматъ свобо / да церковная и отъ
скоро време почели / да са оучетъ на школи и имеютъ архїе / реи по
свой ѡзыкъ и прилѣжни са да / се оучатъ кой какво ищи някой отъ
/ тѣхъ смеятъ са на болгарите защо са / прѡсти некнижни и неискѣсни
писанїемъ //

(86^b)

но оны серби и рѣси да благодарятъ / бѡга защо ги е покрїлъ бѡгъ
отъ / попрѣнїе агарїанское и отъ грѣческа / архїерейска власть щотѡ
бѣлгари тѣглатъ / тяхъ те да са мѣло разѣмѣли и искѣ / сили то бѣха
весма болгаромъ благодарїли / защо въ толко тѣглени и насїлїе паки
/ держатъ свою вѣрѣ непрѣмѣнно. Внемли / здѣ опасно читателю.
Да знаешъ въ коѣ време / болгарски цари постаѣвили себѣ патрїарха
въ / терновѣ Сѣмеонъ царъ нарицаемый лабасъ / царъ бѣлгарскїй
воспрїялъ царство слѣдъ мѣха / їла новокрещѣннаго царя тогїѡа
бѣлъ запо / вѣдалъ римски папа бѣлгарїю :3: годїны за / това бѣле
въ бѣлгарїю папїни епїкопи на / име пѡвель и формось и много
нарѡдъ бѣлга / рски те крѣтли но въ то време отъстѣ / пилъ римски

⁸² Пропусната е титлата за съкращение.

⁸³ Вм. возможно.

па́па отъ хрѣстїанство за / това́ гре́цы испа́дили папины ескѣпи изъ / болгарїя а то поставїли сво́й епѣкопи въ / болгарїю затова́ имали вели́ка крамола́ / и прене́е помеждѣ си гре́цы и рѣмляны / за болгарїа́ кой да я́ зе́ми подъ своя́ / вла́сть тогѣва се докра́й разлѣчили грецы //

(87^a)

и рѣмляни и разлѣчили са отъ вѣра и отъ / архїерейство и оста́ли бо́лгари подъ царо / гра́дская патріарсія няколикo време, но гре́цы / кога́ поставяли на болгарите архїепѣпъ / мно-го злато́ и да не искали отъ болгар / скаго царя́ но сѣмеонъ лаба́съ ималъ голяма / брань и жесто́ка брань съ гре́цы за много / време, та затова́ свято́ кѣпство, що́ / зе́мали гре́цы кога́то поста́ / вяли архїеѣпѣпъ едното́ дрѣго защо́ ималъ / гнѣвъ на гре́цы / искалъ да отстѣпи отъ патріарсіа / цароградская а то да стане рѣмля / нинъ да доведе́ пакъ папини еѣпки въ / болгарїю та затова́ греческите / четыры патріарси зговори́ли са за това́ / едно́ да рѣчинятъ мѣръ съ болгари дрѣго да гѣ / не мѣчатъ въ рѣмская е́ресь та благо-слови́ли / и поставили въ те́рнову. на болгарите патріар / ха само-вла́стенъ доде царѣвали болгарите / поста́вили патріархи и архїеѣпѣскопи и / еѣпѣскопи отъ сво́й ѣзыкъ болгарскїй а те́рновски / патріархъ поста́влялъ въ о́хридъ архїеѣпископа / то́й былъ по патріарха по него пресла́венъ / веки архїеѣпѣскопъ по пресла́вскїй софїйски / защо́ болгарскїте царѣ́ имали оу тїя градове́ //

(87^b)

сир: у Терново тамо и седялъ царь у охридъ, / пресла́ва оу софїа, пала́ти ца́рски и седе́ли / баро́ни вели́ки содержа́вали войска́та бол / гарская и собирали дань наро́дна, тамо сѣдя / ли и архїеѣпѣки пѣрвы по патріарха та́ко и / оу ви́дїнъ билъ седя́лъ баро́нъ вели́кїй и архїе / пѣскопъ :4: по софїйскаго тако са имели цари / :4: баро́ни по царя́ що́ са оутакмили войска / бо́лгарская та кой :4: мѣтрополїти що́ са / биле́ по патріарха терновскаго що́ са имали / подъ тяхъ много епѣски по болгарїя надъ / болгарски ѣзыкъ тако имали чїнъ и правле / нїе кога́ земеши нѣкой болгарски ца́рь гре́ / ческа земля́ и той поста́влялъ на она́я / земля́ баро́ни и воиска́ болгарска а на / владицыте и на священницыте грѣчески / не дрѣмалъ нїщо нито имъ заповѣдалъ терно / вски патріархъ но то́кмо надъ болгарски / те епѣки и священницы

заповѣдалъ а въ чѣжда / епархія дѣховни не са заповѣдали но ток-
мо / една́ царска войска тако и грѣцы кога́ / земали отъ бѣлгари ня-
кой местá поста́ / вѣли грѣческа войска а на еѣки а на свѣщѣ / нници
црѣто не са смѣсяли насѣтне / като узѣли и потáпкали тѣрцы болгарѣя
/ тогѣва патрѣарѣ царегрэдски съ тѣрска сыла //

(88^a)

и по́мощъ пакъ освоѣили патрѣарсіа терно́ / вская подъ своѣ вла́сть и за
пáкостъ и / злоба що ѣмали грѣцы на бѣлгари те вѣки / не поста́вятъ
отъ бѣлгарскаго ѣзыка / епѣскопи на болгарите но́вы отъ грѣчески
ѣзыкѣ / поста́вятъ затова́ наро́даты никакъ за / бѣлгарски шко́ли и
оучѣніе но по много ги / обра́щаты на своѣ грѣчески ѣзыкѣ затова́ / са
оуста́ли болгарите прѣсти и нешчѣне / и неискѣсни писáнїемъ и много
са отъ болгари / обарнали на грѣческа политикá и оучѣніе / а за своѣ
оучѣніе слáбо держáтъ тасъ / глѣпость на бѣлгарите отъ грѣческа
дѣхо / вная вла́сть приходятъ още въ много насѣліе / отъ грѣческите
еѣки и терпѣтъ на тѣя вре / менá, но болгари прѣемвãтъ ги благовѣѣно
/ и почтенно иматъ ги за архѣереи / а оны́ всегда́ враждѣватъ да не бы
се изѣ / чили болгаре и да ѣнемãтъ отъ нѣхъ / архѣерѣйската вла́сть и
да поста́вятъ / въ болгарѣю отъ своѣ рѣдъ пáстыри, но / да бѣдѣ всегда
невѣжди болгари за да ги / лесно лѣстятъ и оугожавáти, и тако ихъ /
воспрѣемвãтъ болгари и имъ заплáщаты / що са́ длѣжы⁸⁴ затова́ по
тѣхна простота / и не-злѣбіе ще воспрѣемнãтъ мздѣ //

(88^b)

свою́ отъ бѣга тако и оны архѣереи / що са́ сосъ тѣрска сіла а не
сосъ / архѣерѣйское прáвило и стрѣватъ / на болгарите вели́ка обы́да
и насѣліе / и они по своя рабѣта и безсовѣсіе / воспрѣемѣтъ мздѣ свою́
отъ бѣга по / речѣнномѣ, ѣко ти воздáси комѣждо по дѣло́ / егѣ егда́
сѣдѣ-ти иматъ господѣ. ѿ

84 Вм. должны.

**РЕЧНИК
НА НЕПОЗНАТИ АРХАИЧНИ И ЗАЕТИ ФОРМИ**

А		вѣкъ	век, епоха
абіе	веднага	вѣсть	знае
ави сѧ	яви се	Г	
адеть (тур.)	навик, обичай	гавѣри (тур.)	неверник
анцакъ (тур.)	точно, именно	гдѣ	къде
асланъ (тур.)	лъв	глагѡлю	говоря
атъ (тур.)	кон, жребец	градеть	идва, приближава
ачікъ (тур.)	открит, явен	Д	
аще	ако	данъ	данък
Б		даѡти	давам, предавам
баграніца	пурпурна мантия	деѡниѧ	дело, дейност
башка (тур.)	отделно	догде	докъде, докъдето
бежати	бягам	дѣраче (рус.)	глупаче
біле	билка	дщи, дщеръ	дъщеря
благо	добро	Е	
блескавица	светкавица	егда	когато, след като
бо	защото	егѡ	него, го, негов
борчъ (тур.)	дълг	еи	на нея
бранъ	война, битка	еси	си
бысть	беше	ескі (тур.)	стар
быти	съм, бъда	есть	е
В		еще	още
вдова	вдовица	еѧ	нея
велегласно	гръмогласно	Ж	
велми	много	же	пък
весма	много, твърде	житіе	живот, житие
весь	целият, всичкият	З	
виждъ	виж	заара	Загора
вкупѣ	вкупом, заедно	забвеніе	забрава
внемли	внимавай	запретилъ	забранил
внѣтръ	вътре	запрещенно	забранено

ИЗСЛЕДВАНЕ И ТЕКСТ

воскріліє	пола на дреха	звахѸ	призоваха
всегда	винаги	зелѡ, зѣло	твърде много
златїца	жълтица	нїнешно	сегашно
И		нинѣ	сега
идеже, идѣже	където	нихни	техни
иже, ѡже, ѳеже	който, която, което	нїхъ	тях, техен
изверже	изхвърли	нѣстъ	не е
изволенїе	воля	нѣцьий	нечий
изгнанїе	изгонване	О	
изиде	излезе	област	владееене, власт
испервень	отначало, изпърво	обои	и двамата, и двете
иставрези	изтрезня	обретають	намерят, открийат
ити	ида	обретоша	намериха
ихъ	тях, на тях, техен	овако	така
К		овый	този
клѣтъ	жилище, стая	одежда	дреха
кахаръ (тур.)	грижа, скръб	одежнїе	облекло, дреха
когда	кога, когато	окрест'	около, наоколо
комѸждо	на кого	омология	продавателен акт
кортѸліса	спаси, успокои	ѡветъ	отговор
красенъ	красив, хубав	ѡвсюдѸ	отвсякъде
крестъ	крѣст	П	
кто	кой, кого	писмена	букви
кѸпство	търговия	побїтие	разбиване
Л		повеленїе	заповед
лестъ	лѣст, измама	поганство	езичество
лето, лѣто	година	порабощенїе	робуване, робство
ловитва	лов	прїнесенїе	принос, жертва
людіе	хора	правители	водачи
М		правленїе	правило
мацари	унгарци	превара	надпревара
Н		претрѸждени	преуморени
наважденїе	клевета	прїшествїе	пристигане
навілъ	надвил, победил	пространнѡ	подробно, обширно

АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕНИК ОТ 1844 ГОДИНА

напрасно	неочаквано	прошеніе	искане, молба
неповиненъ	невинен	пѣшѣртѣва (гр.)	поприказва
нѣмъ	с него	попѣщеніе	позволение, воля
Р		Т	
ради	заради, за	тма	тъмнина
разлѣченіе	раздяла	тогази	тогава
размѣненіе	разбиране	тогда	тогава
рѣцепіте (тур.)	сѣветници	тойзи	този
С		У	
семѣ	на този тук	ѣбо	прочие, впрочем
скончалъ	завършил	Х	
слишати	слушам	харизвамъ (гр.)	подарявам
сице, съце	така, толкова	хощѣ, хощетъ	искам, иска
смастеніе	вълнение, смут	Ц	
сопи	тояги	цесаръ	цар
стидъ	позор, безчестие	Ч	
сѣлдатите	войниците	что	какво, що
сѣтъ	са	Ѧ	
сѣщій	същи, същ	ѣко	като, че, защото
сѣ	се	ѣкоже	както

СПИСЪК
на илюстрациите в Ахтаровия царственик

I. Славянски царе и светци:

1. Цар Иван Шишман (1а – според пагинацията в ръкописа).
2. Стефан Неманич – цар сръбски (2а).
3. Св. Стефан Немски и св. Стефан Мироточец (3а).
4. Давид – цар български, и св. Теоктист (4а).
5. Св. Наум Чудотворец (Охридски) и св. Никодим Мироточец (5а).
6. Св. царица Анна, наречена Анастасия, и св. царица Елена (6а).
7. Св. Савва – първият сръбски архиепископ, и св. Савва – вторият сръбски архиепископ (7а).
8. Св. Методий – моравски архиепископ, и св. Ефрем – сръбски архиепископ (8а).
9. Св. Арсений Чудотворец и св. Никодим (9а).
10. Св. Климент – охридски архиепископ, и св. Теофилакт – български архиепископ (10а).
11. Св. Владислав – сръбски крал (11а).
12. Св. Милутин – сръбски крал (12а).
13. Св. Стефан Дечански (13а).
14. Св. цар Урош Неманич (14а).
15. Св. Милутин Мироточец (15а).
16. Св. Лазар – княз сръбски (16а).
17. Св. Йоан Владимир Мироточец (17а).
18. Св. Стефан Ширилянов (18а).
19. Св. Максим и св. Стефан Рижави (19а).

II. Хералдически символи:

1. Герб на Патриаршията (91б).
2. Герб на Илирия (92а).
3. Герб на Сърбия от времето на Неманич (92б).
4. Герб на Албания (93а).
5. Стар герб на Австрия (93б).
6. Нов герб на Австрия (94а).
7. Герб на Бесарабия (94б).
8. Герб на Бохемия (95а).
9. Герб на Борузия (95б).
10. Герб на Босна (96а).
11. Герб на България (96б).
12. Герб на България (добавена страница).
13. Герб на Каринтия (Австрия) (97а).
14. Герб на Келта (97б).
15. Герб на Карниолия (98а).
16. Герб на Крета (98б).
17. Герб на Хърватия (99а).
18. Герб на Хлъмия (99б).
19. Герб на Кумания (100а).
20. Герб на Дакия (100б).
21. Герб на Далмация (101а).
22. Герб на Дардания (101б).
23. Герб на Епир (102а).
24. Герб на Гърция (102б).
25. Герб на Херцеговина (103а).
26. Герб на Яподия (103б).
27. Герб на Истрия (104а).
28. Герб на Либурия (104б).
29. Герб на Лодомерия (105а).
30. Герб на Македония (105б).
31. Герб на Мизия (106а).
32. Герб на Молдова (106б).
33. Герб на Морава (107а).
34. Герб на Москва (107б).
38. Герб на Панония (108а).
39. Герб на Полша (108б).
40. Герб на Рагуза (109а).
41. Герб на Рама (109б).
42. Герб на Русия (110а).
43. Герб на Румъния (110б).
44. Герб на Русия (111а).
45. Герб на Скития (111б).
46. Герб на Сърбия (112а).
47. Герб на Силезия (112б).
48. Герб на Сирмия (113а).
49. Герб на Дунавска Славония (113б).
50. Герб на Балтийска Славония (114а).
51. Герб на Славония (114б).
52. Герб на Стирия (115а).
53. Герб на Тесалия (115б).
54. Герб на Одринска Тракия (116а).
55. Герб на Рикамска Тракия (116б).
56. Герб на Трансилвания (117а).
57. Герб на Тривалия (117б).
58. Герб на Турция (118а).
59. Герб на Влахия (118б).
60. Герб на Венеция (119а).
61. Герб на Унгария (119б).

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов 1958:** Ангелов, Б. Преписи на Паисиевата история. // *Известия на Института за български език*, № 7, 1958, 299–301.
- Ангелов 1961:** Ангелов, Б. „История славяноболгарская“. *Никифоров препис от 1772 г.* С., 1961.
- Ангелов 1963:** Ангелов, Б. *Съвременници на Паисий*. Ч. I., С., 1963.
- Ангелов 1966:** Ангелов, Б. *Рилска преправка на „История славяноболгарская“*. Увод и бележки от Боню Ст. Ангелов. С., 1966.
- Аронов 1969:** Аронов, Й. Реликви на творческия гений на народа. // *Вечерни новини*, 24 февруари 1969.
- Братанов 2009:** Братанов, И. Употреба на надредните знаци в книгите на Матей Преображенски. // *Проглас*, кн. 1, 2009, с. 108–120.
- Велчева 1966:** Велчева Б. Норма и традиция в българския книжовен език от XVI, XVII в. // *Български език*, XVI, № 2, 1966, с. 110–121.
- Гергова 2004:** Гергова, А. *Българска книга: енциклопедия*. С., 2004, с. 335.
- Дерменджиев 1972:** Дерменджиев, Хр. Гербовете от „Стематографията“ на Христофор Жефарович в късните преписи и преправки на Паисиевата „История славяноболгарская“. // *Векове*, № 1, 1972, с. 20–29.
- Димитрова 2011:** Димитрова, М. Пантелеймоновият препис на Паисиевата „История славяноболгарская“: между установените истини и бъдещите задачи. // *Истина, мистификации, лъжа в славянските езици, литератури и култури* (Сборник с доклади от 10-ите национални славистични четения, посветени на 90-годишнината от рождението на проф. Светомир Иванчев). С., 2011, с. 233–242.
- Димитрова 2012:** Димитрова, М. Три преписа на „История славяноболгарска“: Пантелеймонов, Гладичов и Карловецки. // *История*

славянобългарска (1762 – 2012). *Научни хоризонти на „Четвърт хилядолетието“*. С., 2012, с. 89–102.

Динеков 1963: Динеков, П. Първообраз, преписи и преправки на Паисиевата история. // *Паисий Хилендарски. Славянобългарска история: издава се за 200-годишнината от написването ѝ*, С., 1963, 131–138.

Драгова 1961: Драгова, Н. *Знай своя род и език: Биографичен очерк за Паисий Хилендарски*. С., 1961.

Драгова 1962: Драгова, Н. Домашни извори на „История славянобългарска“. // *Паисий Хилендарски и неговата епоха (1762–1962)*. С., 1962, 285–343.

Драгова 1973: Драгова, Н. Паисий Хилендарски. // *Български писатели: Биографии*. (съст. и ред. Ив. Сестримски) С., 1973, с. 7–18.

Драгова 2012: Драгова, Н. Пред-уведомление за онези читатели, които искат да придружат научните търсения между двете чествания: 200-годишнината на „История славянобългарска“ през 1962 г. и „Четвърт хилядолетието“ ѝ през 2012 г. // *История славянобългарска (1762 – 2012). Научни хоризонти на „Четвърт хилядолетието“*, С., 2012, с. 12–22.

Драгова 2012а: Драгова, Н. Софрониевият учебников вариант на „История славянобългарска“ и преписваческата традиция. // *История славянобългарска. Гладичов препис. Изследване и текст*. С., 2012, с. 41–67.

Златарски 1899: Златарски, В. Към въпроса за тъй наречените преправки на Паисиевата история. // *Периодическо списание*, №. 59, 1899, с. 723–757.

Златарски 1906: Златарски, В. Н. Царственикът на Христаки Павлович. // *Училищен преглед*, 11, кн. 7, 1906, с. 678–693.

Иванов 1908: Иванов, Й. *Български старини из Македония*. С., 1908.

- Иванова 2000:** Иванова, Н. Андрия Качич Миошич и Еленският препис на Паисиевата история от 1784 г. (Стилистични и езикови трансформации) // *Българи и хървати през вековете. Андрия Качич Миошич и българите*. С., 2000, с. 99–108.
- Карагюлевъ, Бакаловъ 1900:** Карагюлевъ, К., И. Бакалов. *Граматика на църковнославянския езикъ съсъ сборникъ отъ систематично наредени за граматиченъ разборъ примѣри и образци и рѣчникъ на по-малко познатитѣ думи, които се срѣщатъ въ тѣхъ*. С., 1900.
- Караджова 1979:** Караджова, Д. Търновски преписи на „История славеноболгарская“. В. Търново: [Ед. л.], 1979.
- Караджова, Драгова, Харалампиев, Димитрова:** Караджова, Д., Н. Драгова, Ив. Харалампиев и М. Димитрова. *История славянобългарска. Гладичов препис*. С., 2012.
- Кулелиев 1937:** Кулелиев, Й. Преписвачи на Паисиевата история в Търново и Търновско. // *Мир*, № 11158, 2 окт. 1937.
- Лавров 1895:** Лавров, П. А. Одна из переделок „Истории славяноболгарской“ йеромонаха Паисия, сохранившаяся в рукописи № 1731 собрания проф. Григоровича. // *Труды восьмого археолог. съезда в Москве*, Т. 2, 1895, с. 242–263.
- Маждракова-Чавдарова 1985:** Маждракова-Чавдарова, О. *Възрожденецът Стефан Пенев Ахтар*. С., 1985.
- Начов 1894:** Начов, Н. Забележка за Паисиевата история. // *Периодическо списание*, XLVI, 1894, с. 513–523.
- Ненова 2009:** Ненова, Л. Чертковият препис на Паисиевата история. // *Език – литература – обществени институции. Сборник с научни трудове*, Т. 47, кн. 1. Пловдив, 2009, с. 121–131.
- Пандурски 1965:** Пандурски, В. Църковният музей в София. // *Духовна култура*, № 10, 1965, 7–13.
- Пандурски 1968:** Пандурски, В. Църковният музей в София. // *Славяни*, кн. 6, С., 1968, с. 23–25.

- Пандурски 1972:** Пандурски, В. Нов търновски препис-преправка на Паисиевата “История славеноболгарская” от 1844 г., съхраняван в Църковния историко-археологически музей в София. // *Духовна култура*, бр. 12, 1972, с. 56–63.
- Пандурски 1978:** Пандурски, В. Паметници на културата в Църковно-историческият музей в София. // “*Известия*“ на Църковноисторически и архивен и на Централния църковен историко-археологически музей. Т. 1. (под ред. на Ив. Дуйчев, В. Пандурски, Т. Събев и Хр. Христов.) С., 1978.
- Пеев 2012:** Пеев, Д. „История славянобългарска“ – география на преписите в миналото и днес. // *История славянобългарска (1762 – 2012). Научни хоризонти на „Четвърт хилядолетието“*. С., 2012, с. 58–66.
- Радев 2012:** Радев, Ив. *Паисий Хилендарски и търновския край*. В. Търново, 2012, с. 83–86.
- Райков 1979:** Райков, Б. С вярност и усърдие – документални източници за Паисий Хилендарски. // *За буквите*, №2, 8 дек. 1979, с. 14.
- Романски 1938:** Романски, Ст. *Нов Софрониев препис на Паисиевата история от 1781 г., съпоставен с преписа от 1765 г.* С., 1938.
- Славейков 1969:** Славейков, П. Р. *Автобиографични творби, биографии и исторически очерци*. Съчинения, Т. III (съст. Соня Баева) С., 1969, с. 112–116, 194.
- Соколов 1896:** Соколов, И. и др. Одна из переделок „Истории славяноболгарской“ йеромонаха Паисия. // *Византийский временник*, 3, №1, 1896.
- Стефанов 2009:** Стефанов, П. Отец Пантелеймон Хилендарец и неговия принос към Българското възраждане. // http://www.pravoslavie.bg/old/index.php?option=com_content&task=view&id=7267&Itemid=58&feed=rss10&date=2009-01-01.

- Стоилов 1912:** Стоилов, А. Преписи, преработки и първообразът на „История славяноболгарская“ от Паисий Хилендарски. // *Юбилеен глас за прослава на Паисий Хилендарски*. С., 1912.
- Стоянов 1962:** Стоянов, М. Преписи на Паисиевата „История славяноболгарская“. // *Паисий Хилендарски и неговата епоха (1762-1962)*. Сборник от изследвания по случай 200-годишнината на История славяноболгарска. (под ред. на Д. Косев и др.) С., 1962, 557–596.
- Теодоров-Балан 1896:** Теодоров-Балан, Ал. Към вестите за историята на о. Паисия Хилендарски. // *Български преглед*, 3, №11, 1896, с. 147–150.
- Тодоров 1971:** Тодоров, Ил. Въпросът за критическото издание на „История славяноболгарская“. // *Литературна мисъл*, 1971, № 4, с. 93–109.
- Тодоров 1982:** Тодоров, Ил. Разпространение и въздействие на „История славяноболгарская“ през Възраждането. // *Доклади на Първия международен конгрес по българистика. Социални и революционни движения в България. 1. Националноосвободителни движения XV – XVIII в.*, С., 1982.
- Тодоров 1985:** Тодоров, Ил. Неизвестен препис на Паисиевата история в Хилендарския манастир. // *Старобългарска литература*, 1985, № 18, 193–203.
- Тодоров 2003:** Тодоров, Ил. *Паисий Хилендарски. Анотиран библиографски указател*. С., 2003.
- Томова 2001:** Томова, Т. Начо Начов. // <http://liternet.bg/publish3/ttomova/nnachov2.htm>.
- Трифонов 2006:** Трифонов, Ю. Съчиненията на П. Р. Славейков с исторически характер. // *WEB Избрани студии*. <http://liternet.bg/publish17/iu_trifonov/izbrani/sychineniia.htm>.
- Хранов 1906:** Хранов, Д. За живота и дейността на Христати Павлович Дупничанин. // *Училищен преглед*, IX, кн. 7, 1906, с. 663–677.

- Цанев 1975:** Цанев, Д. Паисиевата история в развитието на българската историческа книжнина през първата половина на XIX в. // *Исторически преглед*, №2, 1975, 87–92.
- Цонев 1910:** Цонев, Б. *Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София*. С., 1910.
- Шишманов 1894:** Шишманов, Ив. Константин Г. Фотинов, неговият живот и неговата дейност. // *СбНУН*, IX, 1894.
- Шишманов 1914:** Шишманов, Ив. Паисий и неговата епоха: Мисли върху генезиса на новобългарското възраждане. // *Сп. БАН*, 8, №5, 1914, с. 1–18.
- Шишманов 1927:** Шишманов, Ив. Увод в историята на Българското възраждане. // *България 1000 години: 927–1927*. С., 1927, с. 280–282.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Фиг. 1

Бележката, съпътстваща ръкописа, с почерка на Стоян Ахтар

Фиг. 2
Титулната корица на Ахтаровия царственик

Фиг. 3
Изображение на цар Иван Шишман от Рилската му грамота

Фиг. 4
Св. Анна и св. Елена

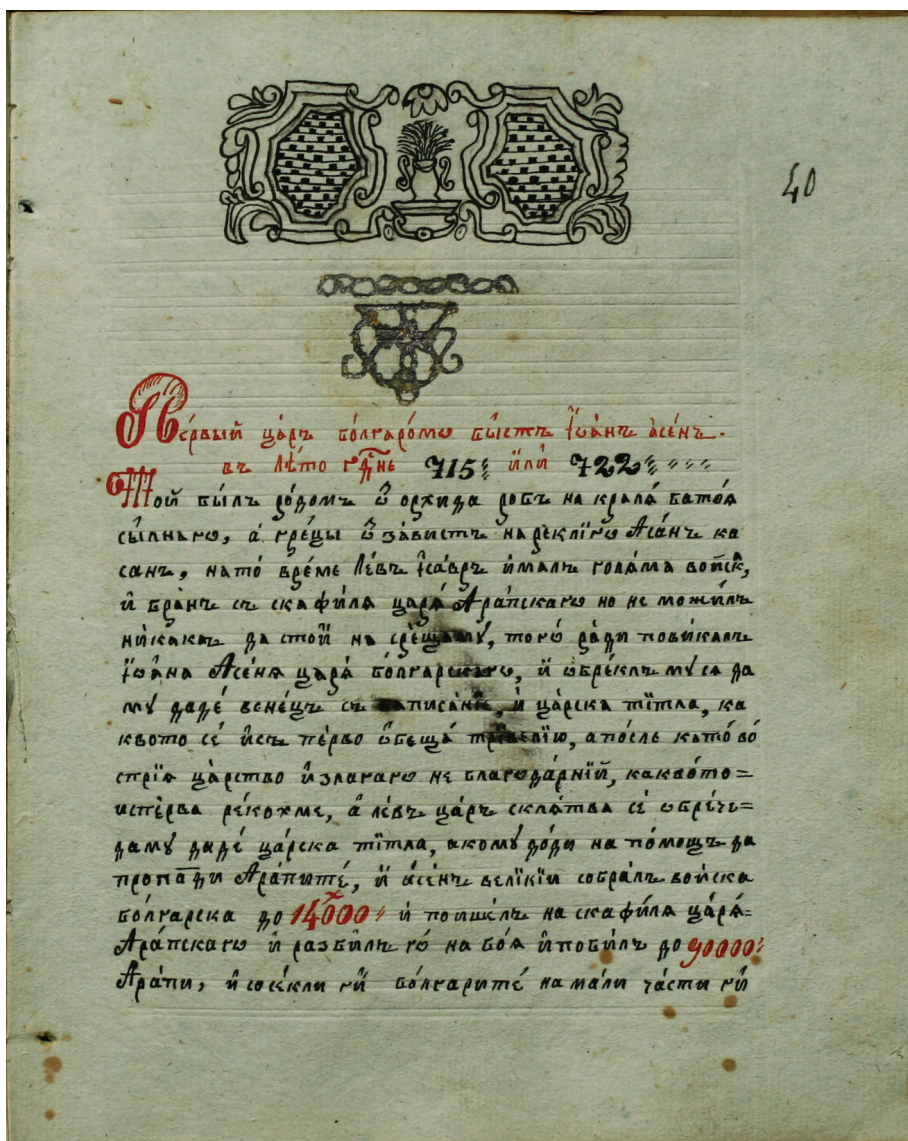
Фиг. 5
Св. Климент и св. Теофилакт

Фиг. 6
Първата заставка в Ахтаровия царственик,
поставена в началото на предисловието (с. 22а)

Фиг. 7
Миниатюрата на с. 25а и началото на историческия разказ

Фиг. 8

Втората заставка в ръкописа с част от текста на първия преписвач –
 Кънчо Стоянович (с. 40а)

80

Во время второй разорыи Болгарии повоинило
 охрзо и виств.

Во время 2-го Мехметта
 когда обладаль Царь градъ, и родился имъ Ерчнъ
 сынъ имене Селчмъ 2-рый и егда станалъ на
 16 годични, почикаль сиротино на убий баща счъ
 и да се воцаритъ на царство Турское,
 и како чюдъ мехметъ да обинась тѣ на
 мыслалъ дакъвась работа, и товоуъ гасъ повелѣлъ
 на хората счъ да нѣ и задрѣтъ очитѣ негмилостивно, и
 Селчмъ почъ тасъ пошлѣна пошлѣното море, у Штар
 свата вѣмла, и прѣхъ то ивоуоуъ Господарь Мавар
 ский, и живаль тамъ во сторуи отца своего,
 и како умрѣлъ Султаны Мехметъ, а Селч
 малъ отъ тамъ и чорѣлъ 125000 татаровъ
 войска, чѣвъ Карамъ, зацѣдо то было сторахъ
 отъ Турцыи, и прѣстѣнаа Селчмъ у царства
 и сдѣналъ на царство Турское, почъва ивоуоуъ
 патриарха Греку, насавдичиъ аръ, Алаодъ аръ
 ида второй, новыи аръ, вѣтшелъ прѣцъ царь
 Селчма на поклоуиѣ, и рѣкъ мѣ: Царю Мно
 гопѣтеничъ! чѣма пѣка чѣвъ пѣтѣничиъ болгар
 ский родъ суровъ и храброуъ человекѣи, и въ пра
 нѣхъ неговѣдѣмъ, и ако не сторишь чѣвъ до конца,
 и ако не потѣдѣшь учителя чѣвъ, и ако не
 чѣтѣрѣшь книги и исторіи ихъ.

177

Фиг. 9
 Част от текста на втория преписвач – Ст. Пенев Ахтар (с. 80a)

Фиг. 10
Герб на България (с. 96б)

тина и катовицъ свѣтъ Михайлъ болгарите помногу,
 оубо бѣла великѣ и побѣдѣхъ и крѣпко въ воику-
 тѣхъ и найшѣхъ край морсте малъ кораб-
 лець те земалъ вода и той сезналъ въ нѣмъ
 и побѣдѣхъ на царствѣхъ тако и тѣмъ войска
 неседа побѣдѣхъ на **пѣракъ** а **костантины**
 царѣ развалѣхъ много градовѣ и свѣа гревскѣй
 и на повиллѣхъ съ съ много коритѣхъ и варналѣхъ
 въ **пѣрново** тогда оумрѣла жена тѣмъ **Андрѣя**,
 а **михайлъ** палеологъ **царѣ** **костантины** въ-
 жинѣ свою братаницу но пакѣ не полѣхъ тѣмъ
 съ **костантина** но пакѣ воевалѣхъ на гревскѣй
 земля и цѣрѣ **михайлъ** крапѣхъ, и прѣзвалѣхъ
 латѣны на помѣщѣхъ дащѣ бѣхъ прѣлѣхъ въ **лѣ**
 пѣнкѣ въ то время и **царѣ** латѣны порѣста
 развалѣхъ и и зорѣхъ стѣа гора **адонскѣа** и
 и збѣлѣхъ много стѣа оуби да влѣрѣстѣ, и съ
 варналѣхъ назѣхъ тогда **исраѣль** мѣлотѣхъ и зѣ
 шѣхъ съ войска на **михайла** царѣ и оубѣхъ **Зрѣцѣ**
 земля и шѣхъ до **серѣ** цѣа бѣхъ **Зѣли** гревѣхъ и
болгаритѣ до время **михайла** царѣ **болгаритѣ** го-
 товивѣа **зѣли** пакѣ **серѣ** и **гревѣ**, **посѣ** и **михай**
ишѣхъ на **мѣлотѣна** те войска но оумрѣхъ на
пѣтѣ **окианнѣ** **срѣтѣхъ**, и нещѣхъ **гревскѣ**
сценнѣ **царѣ** **порѣбѣхъ** **номарѣ** **царѣ** **цѣа** **жена**
КОНСТАНТИНО

Фиг. 11
Страница 636

64

константинова проведила многу злато на нѣској
 сѣченици скривши, и го погребла зашо и биле
михалъ царъ стѣла зашо полатъ была на каза
 на в магнаей константина царя, когато прѣде
 оузли грады земля в стелца царя в цѣта но
 сарвса раздѣлише болгарите на двое охридъ
 ските болгари остана въ арнаутти и въ коцо
 влатъ, а берновските болгари остана въ власи-
 те аѣно, и стана въ охридскія баронъ краљъ
 самовластень и тако болгарите биле раздѣсени
 на двое въ терновое на зидалъ царъ а въ охридъ
 краљъ и тако биле болгарите раздѣсени на двое
 в стелца царя на станао царя **шиштанъ** во
 време константина царя прѣшле въ сарбскитъ краљъ
 милоштинъ и оузли тако тѣмъ земля в грады
 гайонне више ветеса но болгари биле раздѣсени.
Востала некой огадъ именованъ **лаганъ** и
 стана въ война помалу време стана въ баронъ
 константиновъ царю но биле хитри и солотре
 лѣвъ понакуи време оний **лаганъ** прѣклонилъ
 сѣкъ войска болгарска зашо биле бланко
 лѣтенъ и хитри на бланъ и востала въ
 войска на константина и оубилъ зашо вой
 исата **константинова** побѣдила была **къ**
лаганъ

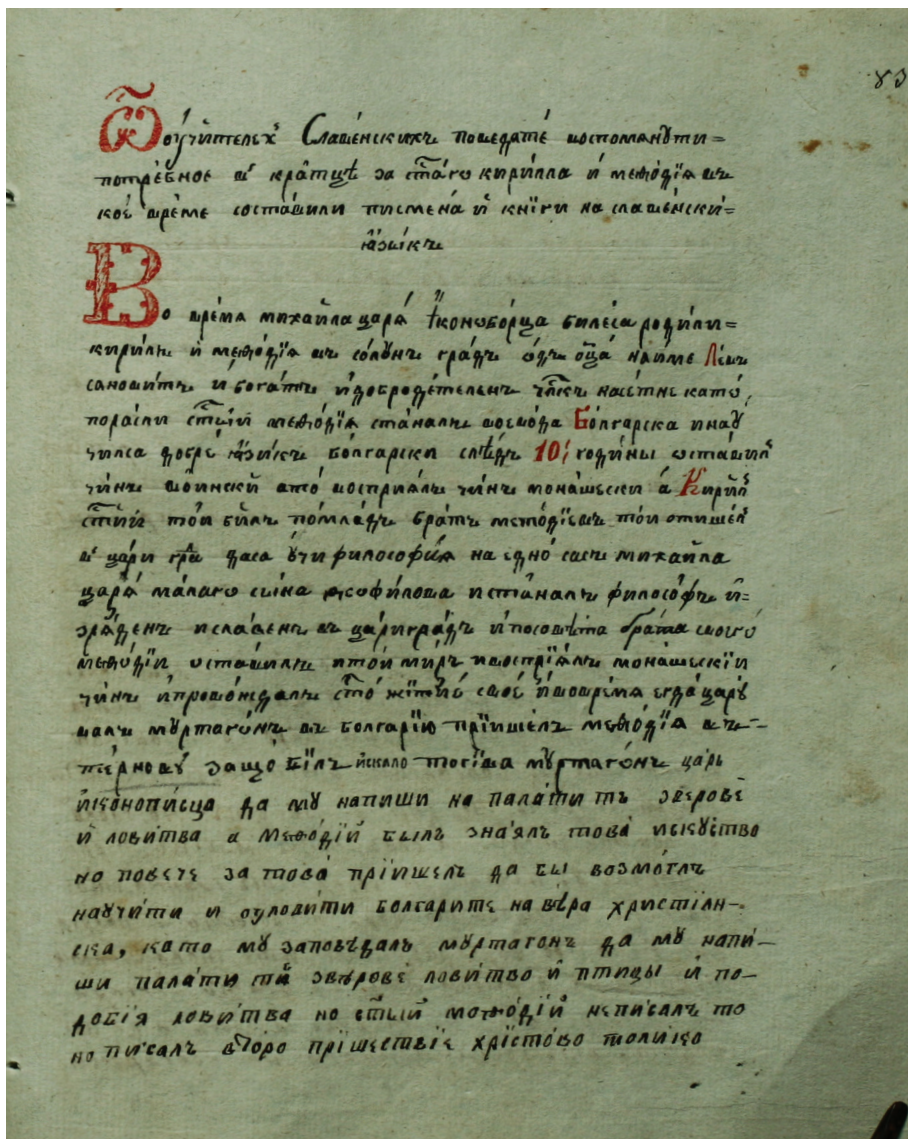
Фиг. 12
Страница 64а

погубили прішли смѣ на помощь 2000; и овоковѣи до 111;
 20000; войска, и пріиде до краю графѣ, и ношѣю напа
 дѣ на тврѣковъ, и изсече до 40000; войска тврѣка, и се
 краю графѣ, егда оуспѣшаша сѣдѣ мѣратѣ, и сынъ егѣ
 погамитѣ село разснѣваша сѣдѣ, и азѣ мѣратѣ 30000;
 войска и збрѣна, и поиде на гербѣга арсанаѣ, мѣра
 фѣ же ѡстотѣи краю графѣ, и графѣ хорѣца, гербѣга
 же паѣса натѣфѣ ношѣю, и изсече полѣ тврѣкою войскѣ,
 таѣсѣмѣ и дрѣвѣи ношѣ, и таѣса ѡгнѣи тврѣковъ
 ѡ свою зѣмлю, мѣратѣ же згнѣва и аростѣи паѣсѣ
 болѣзнь егда же жѣвъ ѡмѣнѣ восхрѣнѣ, таѣса и ѡу
 мрѣль въ лѣто 3 арамѣ, : : : : : 6958;

По нѣмѣ настѣлъ на царѣтѣво тѣрѣкою тохѣнѣ
 зѣрѣи въ лѣто 3 арамѣ : : : : : 6959;

III той ѡстаѣи Болгарѣтѣ, сѣрѣтѣ, арсанаѣтѣ, и
 отѣдѣ на грѣцы во царѣи графѣ, и гѣ ѡсѣколий, и парѣнѣ
 сограѣи каѣлѣ ѡколо царѣи графѣ, патогѣва повѣлѣ та
 натравѣжа 80; кѣиѣста рѣчѣи въ лѣто 3 арамѣ : : : : : 6961;
 и тогѣва тѣинаѣа кѣиѣтѣтѣа потѣрѣнѣтѣ морѣ, въ
 бѣаза, и довожа до гѣлатѣа, и нѣстомаѣа да прѣимѣнѣ
 заѣѣтѣи ѡмѣшѣ вѣрѣга желѣѣна, ѡ гѣлатѣа прѣсѣ
 морѣтѣ до царѣи графѣ, послѣдѣи повѣжѣ едѣнѣ дѣ
 прѣѣ жнѣи ѡмѣно, и сѣ разѣгрѣ морѣтѣ, и таѣа
 сѣтѣ морѣиѣ, покрѣжа вѣрѣгаѣа, и таѣа мѣинаѣа
 прѣсѣ вѣрѣгаѣа

Фиг. 13
Страница 766

Фиг. 15
 Страница 83а

АХТАРОВИЯТ ЦАРСТВЕНИК ОТ 1844 ГОДИНА
ТЕКСТ И ИЗСЛЕДВАНЕ

Българска, първо издание

Автор: Лъчезар Перчеклийски
Редактор: Маргарет Димитрова

Фотографии: Димитър Пеев
Художествено оформление на корицата: Румен Дешев
Предпечат: Евгени Владимиров

Формат: 16/70/100 Печ. коли: 11,5

Тираж: 200

ISBN 978-954-394-110-0

Издателство: Болид-инс

Печат: Болид-инс

бул. „Проф. Цветан Лазаров“, № 110

e-mail: bolid_ins@abv.bg